ALBÜM 1. SAVAŞ'IN PROPAGANDA KARTLARI

BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN

#tarih dergi

Eylül 2018
Sayı 52

ISSN 2148-547X

18 TL / KKTC Fiyatı 19 TL

EMPERYALİZMİN TARİHÎ STRATEJİSİ

SAVAŞMA, TEHDİT ET!

BİRLEŞİK KRALLIK'IN GAMBOT DİPLOMASİSİ
ABD'NİN BÜYÜK SOPA POLİTİKASI

ASHE VE TILDEN:
TENİS DÜNYASININ AYKIRI ŞAMPİYONLARI

ANADOLU COĞRAFYASI:
OSMANLI DİYARINDA BATILI SEYYAHLAR

YEMEK TARİHİ:
ŞAHANE OBURLAR OKKALI MÖNÜLER

YENİ SAYI ÇIKTI!

www.kafadergi.com

GÜRSEL GÖNCÜ

KAPAK TASARIMI: VOLKAN GÖKEMRE

Dünden bugüne doğru Doğu'ya ve Batı'ya sahip çıkmak

Emperyal devletlerin özellikle son 200 yıldır dünyayı nasıl çekip çevirmeye çalıştığı herkesin malumu. Bunun karşısında şöyle veya böyle tutum alanların, buna karşı çıkanların tarihte gördüğü, bulduğu en önemli örnek ise Mustafa Kemal Atatürk. Gazi, işgalcileri kovaladığı gibi, hem maddi hem kültürel büyük bir yoksunluk içerisinde, savaştan perişan şekilde çıkmış bir coğrafyanın üzerinde, kendi başına buyruk bir milleti yeniden dünya sahnesine çıkarmak için çabalamış. Şüphesiz hatalar da yapmış. Ancak sevaplarının yanına yaklaşacak başka dünyalı belki de henüz doğmamış.

12. yüzyılda İslâm kültürünün Endülüs'ten sonraki gerileme döneminde, Avrupalılar bugün borçlu oldukları Antik Yunan ve Roma geleneğini canlandıran Müslümanları hallederek yeni bir rotaya girdiler. Bu bakımdan hiç de karanlık olmayan Avrupa Ortaçağ'ı, Hıristiyan tutuculuğuna rağmen bugünkü Batı medeniyetinin temel koordinatlarını belirledi. Aynı sıralarda Anadolu'yu mesken tutan biz Türklerin, Osmanlı Devleti diye adlandırdığımız yapı içerisinde, Kostantiniyye'yi alarak, Bizans geleneğini sırtlayarak özellikle Doğu Avrupa'da kalıcı olma mücadelesi ise 19. yüzyılın henüz ilk yarısında akamete uğradı.

Doğu'dan yükselen ışık Batı'da elektriklenirken, Mustafa Kemal de çöken bir imparatorluğun yağma edilen toprakları üzerinde yeniden bir ateş yakmaya muvaffak oldu.

Böbürlenmek, özellikle geçmişle böbürlenmek, "şanlı tarihimiz"den dem vurmak, bugün içinde bulunduğumuz vaziyetlere "moral" açısından iyi gelebilir. Ancak bugün düşüncesi ne olursa olsun, özellikle yeni kuşak gençlerin bu tür ucuz-bayat ve kalitesiz "Türk'ün Türk'e propaganda"larıyla veya salt Müslümanlık vurgusuyla dile getirilen sloganlarla tatmin olmadıkları açıktır.

Bu sayımızda Amerikan Başkanı Trump'ın son inisiyatiflerinden hareketle, ABD'nin ve daha önce İngiltere'nin uluslararası politik geleneğinde varolan "Büyük sopa" diplomasisine dikkati çekiyoruz. Ancak asıl mücadele, "dış düşman" veya "iç düşman" tuzaklarına düşmeden bir olmakla ve yaşadığımız tarihî coğrafyayı kültürel olarak canlandırmakla verilebilir. Mustafa Kemal Atatürk de gücü yettiğince, ömrü elverdiğince Türkiye'yi yeniden bir merkez ülke yapmak, hem Doğu'ya hem Batı'ya sahip çıkmak için gayret gösterdi.

İÇİNDEKİLER

28
KAPAK DOSYASI

EMPERYAL DEVLETLER, ESKİMEYEN TAKTİKLER: SAVAŞ YERİNE TEHDİT

12

BOTANİK BAHÇESİ: ÜNİVERSİTE İLE DİYANET ARASINDA

16

PAKİSTAN SEÇİMLERİ: KRİKET KAPTANI BAŞKAN KOLTUĞUNDA

BU AY

6 İnteraktif
8 Ayın Fotoğrafı
10 Eski Eylül'ler
18 Ardından
14 Havadis
47 Albüm
66 Kağıt Üzerinde
68 1 Belge
87 Sözlük
90 Ajanda
78 Minyatür Tarih
80 Kitap
84 Sahaftan
86 Gezgin Göz
88 Hafıza-i Beşer
94 Sözlük
96 Çok Bilmiş
98 Zamanın İzinde

22

FOTOGRAFİK HAFIZA: *HAYAT* DERGİSİ'NDE GENÇ BİR FOTOĞRAFÇI

38

SAVAŞ ALANLARINDAN GÜNDELİK HAYATA KALAN KELİMELER

56
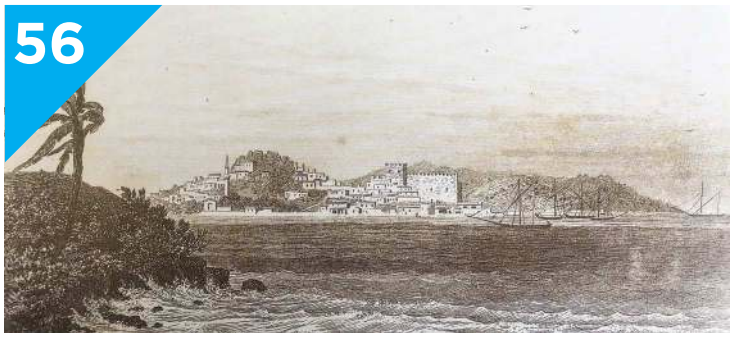

OSMANLI ÜLKESİNİ KATETMEK: ANADOLU'DA AVRUPALI SEYYAHLAR

70

ASHE VE TILDEN: KORTLARIN İKİ AYKIRI ŞAMPİYON RAKETİ

#tarih dergi

AYLIK YAYGIN SÜRELİ YAYIN • SAYI: 52 • EYLÜL 2018 • ISSN 2148-547X

YAYIN YÖNETMENİ
GÜRSEL GÖNCÜ

SORUMLU MÜDÜR
MERT ÇANGA

GÖRSEL YÖNETMEN
VOLKAN GÖKEMRE

EDİTÖRLER
HASAN SELÇUK TURAN
KEREM YALÇINER
KAAN GÜNDEŞ

YAYIN KURULU
HALİL İNALCIK
ENİS BATUR
İPEK CENT
SİNAN ÇULUK
ŞEVKET DÖNMEZ
AYŞEN GÜR
EMİN NEDRET İŞLİ
CEMAL KAFADAR
R. SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU
YİĞİT KÖSEOĞLU
AHMET KUYAŞ
MASİS KÜRKÇÜGİL
HALUK ORAL
İLBER ORTAYLI
NECDET SAKAOĞLU
İSENBİKE TOGAN
HAYRİ FEHMİ YILMAZ

YAYIN DANIŞMANLARI
M. TANJU AKAD
ALP E. AKSUDOĞAN
ŞAHİN ALDOĞAN
SERPİL BAĞCI
SERHAN GÜNGÖR
AHMET T. KARAMUSTAFA
İ. METE MİMİROĞLU
TUNCA ÖRSES
HASAN SALTIK
CELAL ŞENGÖR

İMTİYAZ SAHİBİ
CANDAŞ TOLGA IŞIK
KAFA Grup
Yayıncılık Ltd. Şti

REKLAM GRUP BAŞKANI
HANDE GÜN

YÖNETİM YERİ
KAFA Grup
Yayıncılık Ltd. Şti.
Koşuyolu Mahallesi,
İsmailpaşa Sokak, No:44
Kadıköy-İstanbul
✆ 216 428 9 888

BASKI VE CİLT
Promat Basım Yayın Sanayi
ve Ticaret A.Ş.
Orhangazi Mahallesi,
1673. Sokak No:34, 34510
Esenyurt-İstanbul
✆ 0212 622 63 63

DAĞITIM
Doğan Dağıtım Satış
Pazarlama Matbaacılık
Ödeme Aracılık ve Tahsilat
Sistemleri A.Ş.
Doğan Medya Tesisleri,
Sanayi Mahallesi,
1650. Sokak No:2, 34517
Esenyurt - İstanbul
✆ 0212 622 24 08

YAYIN DANIŞMANLARI
AGÂH SİMBERK

Her hakkı saklıdır. Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakkı KAFA Grup Yayıncılık Ltd. Şti.'ye aittir. Yazılı ön izin olmaksızın hangi dilde ve hangi ortamda olursa olsun, materyalin tamamı veya bir bölümü çoğaltılamaz.

Uzman okur, seçkin seçicilik...

Bu ay bize ulaşan birçok okur mesajının dikkati çekici bir ortak özelliği var: Okurlarımız, *#tarih*'in özgün içeriğini oluşturan kıymetli yazarlarımızın çalışmalarını isimleriyle ve yakından takip ediyor. Bu durum, onların konularını daha büyük bir özenle seçmelerine, yazılarını daha yüksek bir şevkle yazmalarına neden oluyor. Bizi daha iyi olmaya teşvik eden bu hassas yaklaşımınız için bir kez daha teşekkürler...

Mimar Sinan'ın eserleri efsane mi, gerçek mi? *#tarih*'te Necdet Sakaoğlu Osmanlı arşivini araştırmış. Hayri Fehmi Yılmaz ve Cem Akoğul da ayrıca yorumlamış. Bayramda okunacak en iyi kültür ve tarih dergisi.
Levent Akçay

Önemli bir sayı.
Adnan Serpen

Koca Sinan, her yeri senin taklitlerinle dolduruyorlar ancak sen o kadar büyüksün ki sana yaklaşamıyorlar ve yaklaşamazlar... Enfes sayı, ellerinize emeklerinize sağlık.
Emre May

Cep telefonuma hatırlatma koydum *#tarih*'i almayı unutmayım diye. Mevzu Sinan çünkü. Yine çok güzel bir sayı hazırlamışsınız. Teşekkürler!
Fatih Özcan

Ayın başında *#tarih*'i almama rağmen, okumak için o ay içindeki ilk seyahatimi bekliyorum.
Dilay Özkaya

#tarih'in son sayısındaki İsenbike Togan 'ın Pekin'deki günlük hayata dair yazısı

Çin Halk Cumhuriyeti ile ilgili çok aydınlatıcı bir yazı; bu ülke ile ilişkilere dair önemli ipuçları içeriyor. Mesela günlük hayattaki para kullanım sistemi "Türkiye'ye 1 milyon Çinli turist" hayalinin niçin henüz mümkün olmadığının özeti.
Mehmet A. Kancı

#tarih yine muazzam. Sinan, Presley, Prima Donna'lar. Hatta Farinelli'ye bile yer vermişler! Sanırım aydan aya daha kapsamlı oluyorsunuz! Ellerinize sağlık!
Onur Yıldız

Mimar Sinan'ın hep Ermeni asıllı olduğu ifade edilirdi; oysa Necdet Sakaoğlu, *#tarih*'in Ağustos 2018 sayısında, Sinan'ın "Osmanlı ulemasının 'Gebran' dediği, Kapadokya'da yerleşik Şaman inançlı Türk topluluklarına mensup olduğunu" ileri sürüyor; dikkate değer bir görüş...
Ozan Öner

Yolculuk ederken yanına alınması gerekenler:
1- Gözlerim.
2- *#tarih*.
Tuğşen Elbasan

Onur'um Prag sayfasını yedi. 81. sayfanın iadesi mümkün mü?
Mete Çetinkaya

Harika olmuş. Ellerinize sağlık.
Mehmet Göçmenoğlu

#tarih'te hemşerim Mimar Sinan'dan söz ediliyor. Bize de gesi bağlarında onu okumak ve Necdet Sakaoğlu'na, Hayri Fehmi Yılmaz ve Cem Akoğul'a teşekkür etmek düşer.
İlker Adam

Ethem Bey'den yine mükemmel illüstrasyon.
Zülfü Korkmaz

Muhteşem!
Büşra Söyleyici

Muazzam!
Can Aruk

Doğduğum şehri (Eskişehir) bir kez daha tanıdım sayenizde.
Emre Eldener

Türk dergi yayıncılığı tarihinin en iyi dergisinde yazıyor olmanızdan son derece mutluyum. Dergiyi NTV zamanlarından, ta ilk sayısından beri sürekli okuyan biri olarak yeri gelmişken size de teşekkür etmiş olayım. Başarılar, tebrikler yazılarınız için. İyi ki varsınız Ali Murat Hamarat.
Mahmut Yasin Demir

SAKINAN GÖZE BATANLAR

36 sf Salomon Schweigger'e ait illüstrasyonda gösterilen yapı Süleymaniye Camii olacaktır.

85 sf Gustàv Husàk, Çekoslavakya Komünist Partisi Sekreterliğine, 17 Niasan 1969'da geçmiştir. Yazarımız Masis Kürkçügil'den özür diler, okurlarımız Kemal Ülker ve Tuncay Çağlar'a teşekkür ederiz.

104 sf "Baalbek'te bir otel, bir tuğra, bir tarih…" başlıklı Gezgin Göz sayfalarında, ilgili tuğranın görüntüsüne yer verilmemiştir. Yazarımız Serhan Güngör ve okurlarımızdan özür dileriz.

6-7 EYLÜL 1955

Yakın tarihin utanç sayfaları

Sonbahar 1955… DP'nin özellikle ekonomik darboğaz nedeniyle güven kaybetmeye başladığı günler… insanlar hoşnutsuz. Kıbrıs'ta Rumların Türklere uyguladığı zulüm sebebiyle sinirler iyice gergin. Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı yalan haberiyle 6 Eylül akşamı Şişli'de başlayacak olaylar kısa sürede Rumların yaşadığı diğer semtlere de sıçrayacak. Evler, dükkanlar, kiliseler yakılıp yıkılacak; mekanlar yağmaya, insanlar saldırıya uğrayacak. Kitlesel cinnetten Ermeni ve Yahudi cemaatleri de payını alırken, olaylarda sokaklara saçılan eşyaların başına iş işten geçtikten sonra nöbetçi dikilen bir asker, bu utanç sayfalarının tanığı olacak.

10 ESKİ EYLÜL'LER

01 EYLÜL 1481

Sultan II. Beyazıd, devlet kadrolarının yetiştirileceği ve bugün Galatasaray Lisesi olarak anılan Ga-lata Sarayı Ocağı'nın açıldığını ilan etti. Okul 1868'de Fransızca eğitime geçecekti.

02 EYLÜL 1938

Bugün Türkiye'nin ili olan Hatay, kendini bir devlet olarak ilan etti. Hatay Millet Meclisi yaptığı ilk toplantıyla Tayfur Sökmen'i cumhurbaşkanı seçti. Hatay Devleti 29 Haziran 1939'da Türkiye Cumhuriyeti'ne katılacaktı.

03 EYLÜL 1978

1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yılların başında TRT'de iki sezon halinde yayınlanan "Susam Sokağı" isimli kukla gösterisinin dokuzuncu sezonu yeni bir karakterin, Köpek Barkley'in doğuşuyla başladı.

05 EYLÜL 1973

Devlet Film Arşivi'nde çıkan yangın sonucunda Mustafa Kemal Atatürk'ün tek kopyalı filmleri yandı. Filmlerin bir kopyası mevcut olmadığı için Mustafa Kemal'in birçok görüntüsü kayboldu.

06 EYLÜL 1986

1951 yılında ibadete açılan ve Türk Yahudilerinin önde gelen ibadethanesi olan Neve Şalom Sina-gogu silahlı bir saldırının hedefi oldu. Saldırı sonucunda 21 kişi hayatını kaybetti, 4 kişi yaralandı. Sinagog kısa sürede onarılarak 20 Mayıs 1987 tarihindeki bir törenle tekrar açıldı.

07 EYLÜL 1923

Matbaalarda çalışan dizgiciler greve gidince *İkdam, Akşam, İleri, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkar, Tanin, Vatan* ve *Vakit* gazeteleri çıkamadı; bunun sonucunda bu gazeteler ortaklaşarak Müşterek gazetesini yayımamaya başladılar. Müşterek'in ömrü iki hafta sürdü.

08 EYLÜL 1900

ABD tarihinin en ağır bilançolu iklim felaketi meydana geldi. Galveston-Texas merkezli bir kasırga, saatte 193 kilometre hızla ilerleyerek 8000 kişinin ölümüne sebebiyet verdi.

11 EYLÜL 1915

Britanya'nın ilk kadın enstitüsü Galler'de açıldı. Enstitünün amacı 1. Dünya Savaşı'nda ailelere yardımda bulunabilmekti. Enstitü'de ev ekonomisi ve çocuk bakımı gibi dersler veriliyordu.

12 EYLÜL 1913

ABD'li atlet Jesse Owens dünyaya geldi. Owens 1936 Berlin Olimpiyatları'nda 100 metre de dahil olmak üzere dört altın madalya kazandı. Uzun atlamadaki 8.06'lık dünya rekoru 15 sene boyunca kırılamadı.

13 EYLÜL 1705

Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar Kralı Tökeli İmre, İzmit'te öldü. Protestan Macarların şefi olan İmre, Avusturya İmparatorluğu'nun Katolik mezhebine geçmeleri için yaptığı teklifin ardından Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya başvurarak Osmanlı himayesi istemişti.

18 EYLÜL 1997

"Bizimkiler" televizyon dizisindeki "Hakim Bey" rolüyle tanınan, tiyatro ve sinema sanatçısı Orhan Çağman vefat etti. Çağman 57 filmde aktör olarak rol almış, 37 filmde de görüntü yönetmenliği yapmıştı.

19 EYLÜL 1819

18. ve 19. yüzyıllarda yaşamış İngiliz romantik şairi John Keats, "Sonbahara" başlıklı şiirini kaleme aldı. Şairin henüz 25 yaşında tüberküloza yakalanıp ölmesinden önce yazmış olduğu son şiirlerin-den "Sonbahara", tekniği ve sadeliği ile birçok eleştirmeni ve dilbilimciyi etkiledi.

20 EYLÜL 2014

101 gün boyunca IŞİD tarafından rehin tutulan Irak'ın Musul Başkonsolosluğu görevlileri ve yakınları serbest bırakılarak Türkiye'ye gönderildi. 49 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Musul'u savunan Irak kuvvetleri şehri kaybedince IŞİD tarafından zorla alıkonmuştu.

25 EYLÜL 1949

Dr. Perihan Çambel, Florida Üniversitesi Kanser Araştırma Laboratuvarı patoloji-biyoloji bölümü başkanlığına getirildi. Çambel, Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Hasan Cemil Çambel ve Remziye Hanım'ın çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve kanser araştırmaları alanında uluslararası bir ün yapmıştı.

26 EYLÜL 1978

Ecevit hükümetinin başlattığı Kıbrıs Harekatı'nın ertesinde ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan ambargo, dönemin devlet başkanı Jimmy Carter'ın onayladığı yasayla kaldırıldı. ABD'nin talebi Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilmesiydi.

27 EYLÜL 1959

SSCB, ABD ile rekabette bir adım ileri atarak, Sputnik-3 isimli uzay aracıyla iki köpeği uzaya fırlattı. 2. Dünya Savaşı'nın ertesinde ABD ile Sovyetler Birliği arasında iki kutuplu bir dünya oluşmuş, uzay yarışları da en amansız mücadelenin verildiği alanlardan biri olmuştu.

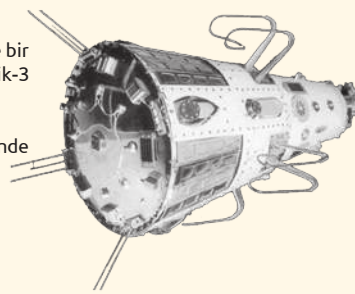

04 EYLÜL 1970

Şili seçimlerinden sosyalist lider Salvador Allende galip çıktı. Allende ülkenin yeraltı zenginlikleri ve ulaşım hatları gibi alanlarında kamulaştırmalara gidecek, bu uygulamalar ABD'nin tepkisini çekince de Albay Pinochet önderliğindeki cunta Allende'yi öldürerek uzun sürecek olan bir askerî diktatörlüğü ilan edecekti.

09 EYLÜL 1828

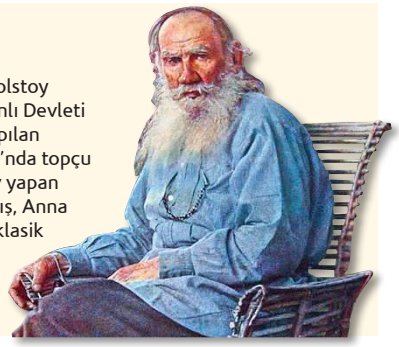

Ünlü Rus yazar Lev Tolstoy dünyaya geldi. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan 1854-55 Kırım Savaşı'nda topçu teğmeni olarak görev yapan Tolstoy, Savaş ve Barış, Anna Karenina gibi birçok klasik esere imza atacaktı. Kilise tarafından aforoz edilen Tolstoy zatürreden öldü.

10 EYLÜL 1855

Osmanlı Devleti'nde ilk telgraf haberleşmesi yapıldı. İstanbul-Edirne telgraf hattı 1855'te açılmış, Osmanlı Devleti 1865'te Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin kurucu üyesi olmuştu.

14 EYLÜL 1960

Irak, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela OPEC'i (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) kurdu. OPEC, dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini elinde bulunduran 12 ülkenin oluşturduğu bir konfederasyon.

15 EYLÜL 1897

Taşkışla Divan-ı Harbi'nde yargılanan, tıbbiye, mühendishane ve harbiye öğrencilerinden oluşan Abdülhamid rejimi muhalifi 78 kişi, Şeref vapuruna bindirilerek Trablusgarp Fizan'a sürgüne gönderildi.

16 EYLÜL 1890

Amiral Osman Bey komutasındaki Ertuğrul fırkateyni, Japonya'dan İstanbul'a dönüş sırasında Kuşimoto açıklarında tayfuna yakalanarak battı. 600'den fazla mürettebata sahip olduğu söylenen gemiden 69 denizci kurtuldu.

17 EYLÜL 1908

Thomas E. Selfridge uçak kazasında yaşamını yitiren ilk kişi oldu. Selfridge, havacı olan arkadaşı Orwill Wright ile bir uçuş gerçekleştirmekteydi. Kazada Wright yaralanırken, kendisi öldü.

21 EYLÜL 1932

Çocuk Esirgeme Kurumu (o zamanki ismiyle Himaye-i Etfal Cemiyeti) tarafından düzenlenen ilk spor karşılaşması "Alaturka Güreş Müsabakaları" Taksim Stadyumu'nda yapıldı. Etkinliğin amacı çocuklar için maddi gelir elde edebilmekti.

22 EYLÜL 1909

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te toplanan gizli kongresinde Trablus delegesi olarak söz alan Mustafa Kemal Bey, cemiyet içinde siyasetle uğraşanların askerliği bırakması gerektiğini deklare etti.

23 EYLÜL 1909

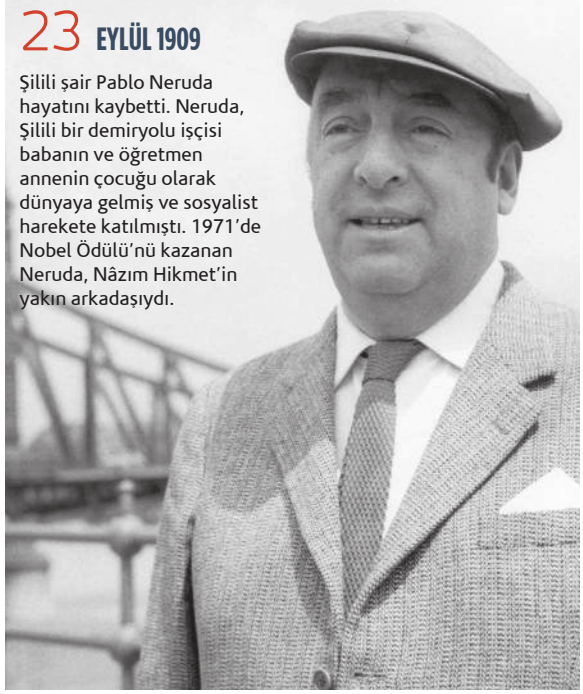

Şilili şair Pablo Neruda hayatını kaybetti. Neruda, Şilili bir demiryolu işçisi babanın ve öğretmen annenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve sosyalist harekete katılmıştı. 1971'de Nobel Ödülü'nü kazanan Neruda, Nâzım Hikmet'in yakın arkadaşıydı.

24 EYLÜL 1947

Yükselen mezhepçi gerginliklerin sonucunda Hindistan'da Müslüman mültecileri taşıyan bir tren Pencap sınırında Sihler tarafından durduruldu ve 1200 kişi kurşuna dizildi.

28 EYLÜL 1982

12 Eylül darbesinin ardından getirilen yasal zorunluluklara bir yenisi eklenerek, sakıncalı bulunan 272 kitabın okullarda bulundurulması yasaklandı. Aynı gün Talim ve Terbiye Kurulu ilk ve orta okullarda din dersini zorunlu hale getirdi.

29 EYLÜL 1789

Modern ABD ordusu doğdu. 1789'un Temmuz aylarında Fransa devrimci bir dalgayla sarsılırken, okyanusun öteki tarafında Amerika Birleşik Devletleri resmî olarak düzenli ordunun kurulmuş olduğunu deklare etti.

30 EYLÜL 1938

İngiltere başbakanı Neville Chamberlain, Münih'te Hitler'le biraraya gelmesinin ardından aşağıdaki talihsiz açıklamada bulundu: "İnanıyorum ki bizim için barış vakti geldi." Bu demeçten 11 ay sonra 2. Dünya Savaşı patlak verecekti.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ARAZİSİNDEKİ TARTIŞMA

Yeniçerilerden Şeyhülislâmlığa ve bilimin hizmetine...

BOTANİK BAHÇESİ

İstanbul Üniversitesi'nin Botanik Bahçesi arazisinin İstanbul Müftülüğü'ne devri aslında yaklaşık yüz yıldır bir tartışma konusu. 16. yüzyıl başlarında Yeniçeri ağasına mahsus bir mekân olarak inşa edilen, 1827'den 1924'e kadar Şeyhülislâmlığa ait olan yapı kompleksi, cumhuriyet yönetimince çeşitli kurumlar arasında bölüştürüldü. Bugün ağaç, çalı, otsu, tropik ve subtropik olmak üzere toplam bitki çeşidi beş bini aşan Botanik Bahçesi binasının tarihî öyküsü...

HASAN SELÇUK TURAN

Bab-ı Meşihat ya da Bab-ı Fetva

1914 tarihli Alman Mavileri haritası, Bab-ı Meşihat'in (diğer adıyla Bab-ı Fetva) en detaylı ve doğru çizimiydi.

Süleymaniye Camii'nin arkasındaki İstanbul Üniversitesi'ne ait Botanik Bahçesi son yıllarda tartışmalı bir süreçten geçiyor. Bahçenin yer aldığı 14 bin 878 metrekarelik arazinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na devri ilk olarak 2013'te İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nce en üst perdeden dillendirilmiş, gerek ülke gerek üniversite kamuoyunda tüm ilgililer konuya dikkat kesilmişti.

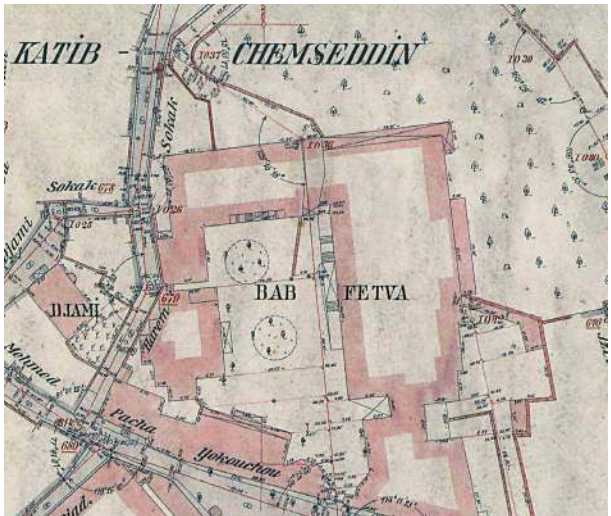

Bu devir işlemine engel olmak amacıyla akademisyenler ve öğrenciler basın açıklamaları yapmış, yürüyüşler ve çeşitli kampanyalar düzenlemişti. İki yıllık bir sessizlik döneminin ardından, 2015'te Diyanet ve üniversite yetkilileri arasında alınan kararla, arazinin İstanbul Müftülüğü'ne tahsis edildiği ortaya çıkınca konu yeniden gündeme geldi. Ağustos 2017'de arazinin bahçe dahil olmak üzere aidiyetinin tümüyle devredildiği haberi tartışmaları alevlendirdi.

Bundan yaklaşık 1 yıl sonra, geçen Haziran'da, İstanbul Üniversitesi resmî sitesinden "bahçenin eğitim ve bilimsel amaçlı olarak kullanılmaya devam edileceği, yalnız binaların boşaltılacağı, binalarda yer alan eğitim odaları ve laboratuvarların Beyazıt Yerleşkesi'ndeki başka bir yere taşınacağı" söylenerek bahçedeki popülasyonun zarara uğramayacağı garanti edildi. Müftülük yetkilileri de sürece muhalefet eden üniversitelilere "bina yıkılsa da bitkilere bakarsınız" dedi ama ortam pek yumuşamadı; zira basında "taşınma işlemlerinde sona gelindiğine" dair haberler çıkmaya devam ediyor.

Günyüzüne çıkan bu tartışmalar, aslında 90'lı yıllara kadar geri gidiyor. Nitekim 1995'te

Botanik Enstitüsü'nün çabalarıyla bölge sit alanı ilan edilmiş. 2003'te de bahçeye kurucusunun adını yaşatmak adıyla "Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi" adı verilmiş.

Önceden ulemaya aitti

Günümüzde Botanik Enstitüsü tarafından kullanılan bahçeyi çevreleyen bina, daha büyükçe bir halde ve çevresindeki yapılar ile birlikte cumhuriyete kadar şeyhülislam tarafından kullanılıyordu ve bugünkü devir tartışmalarının kökeninde de bu var. Adı "Şeyhülislâmlık Dairesi" anlamına gelen Bâb-ı Meşihat idi. Osmanlı Devleti'nde işlerin şer'i kurallara uygunluğu konuları burada kararlaştırılır, fetvalar buradan çıkardı. Bir diğer adı da Bâb-ı Fetva olan kurumun buradaki varlığı, 1826'daki Vaka-i Hayriye'ye kadar gider.

Tarihçilerin Vaka-i Hayriye olarak adlandırdığı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması hadisesinde, ayaklanma girişiminde bulunan Yeniçerilere karşı topçu, cebeci, esnaf ve halk güçleri bir olup görkemli bir şekilde üstün gelmişlerdi. Bunun üzerine padişah II. Mahmud, ulemanın da desteğiyle Yeniçeri Ocağı'nı lağvetti. Bu olayın ardından Yeniçeri ağasına ve diğer komuta kademesine ait olan bina, bir hatt-ı hümayun ile daha öncesinde belli bir yeri olmayan şeyhülislamlık kurumuna verildi. Bu hatt-ı hümayuna kadar buranın adı Ağakapısı'ydı; daha sonra Yeniçeriliğin izlerini tamamen silme gayretlerinin bir devamı olarak Bâb-ı Meşihat adı hızla kullanıma girdi. 1827'de Şeyhülislâmlık buraya taşındı.

Bina 16. yüzyıl başlarında bizzat Yeniçeri ağasına mahsus bir mekân olarak inşa edilmişti. Yeniçeri ağası burada ailesi ve maiyeti ile birlikte kalmaktaydı. Mekan birçok tarihsel olaya sahne olmuştu; II. Osman Yeniçeri ayaklanması başlayınca ilkin buraya sığınmıştı. 16. yüzyıldan 1900'lere kadar birçok harita, gravür ve fotoğrafta kâh Ağakapısı, kâh Bab-ı Meşihat

Alman kurucunun adını taşıyor

2015'te çekilmiş bu drone fotoğrafında "Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi" solda altta.

Süleymaniye Camii'nin yanında

John Frederick Lewis tarafından çizilen İstanbul Limanı (1835-1836) tarihli resimde Bab-ı Meşihat. Süleymaniye Camii'nin sağında, ilk yıllarından itibaren ihtişamıyla göze çarpıyor.

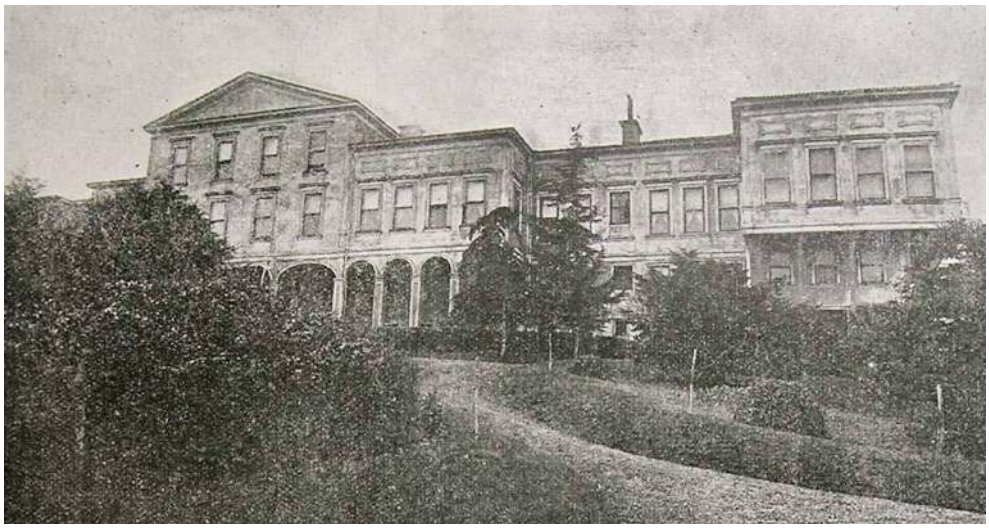

olarak vurgulanan, dikkati çeken önemli bir siyasi merkezdi. Tekeli Köşkü'nü, Hünkâr Köşkü'nü ve ahşap yangın kulesini (bugünkü Beyazıt Kulesi) içeren büyük bir kompleks, şeyhülislâmlığın kullanımında gittikçe genişleyen, bugünkünden de büyük hâldeydi. Zamanla yaklaşık 2.000 kişinin gece-gündüz ikamet edebildiği, ilmiye sınıfıyla ile ilgili birimlerin toplandığı bir yer oldu. 1827'den sonra Osmanlı ilmî bürokrasisi burada tam anlamıyla tek çatı altında toplanacaktı.

Bab-ı Meşihat'te, Harem ve Selamlık bulunmaktaydı. Harem kısmı olan ve Şeyhülislâmın ailesinin ikamet ettiği kısım genellikle kışları kullanılır, Şeyhülislâmlar yazları aileleri ile birlikte Boğaziçi'ndeki sahil köşklerine taşınırdı. Fetvahanenin Selamlık kısmı yaz-kış kullanımda olup, devlet işleri de buradan halledilirdi.

1836'ya kadar ilk dokuz yıl içinde İstanbul Kadıları ve Kazaskerlerin de taşınması ile Osmanlı şer'î ve hukuki kurumları da buraya geldi. Bölge Tanzimat'tan Kânun-ı Esâsî'ye kadar çok hızlı bir gelişim gösterdi. Süreç içinde uygun mekan imkânı, aktarılan birimlerin genişletilmesini, sayısının her geçen gün artmasını, aynı zamanda ihtiyaçlara binaen içerdiği kurumların alt birimlerini ve meslekî okullarını da kendisine katmasını sağlamıştı. Kânun-ı Esâsî'yle makam daha da önem kazandı. Hatta, Kânun-ı Esâsî 27. maddesinde Meşihat, Sadaret ile birlikte zikredilerek şeyhülislâmlık ve sadrazamlık eş tutulmuştu. O tarihten sonra burası adeta ikinci bir Bab-ı Âlî oldu. Sürekli artan birimleri 1899 itibariyle şu şekildeydi; Fetvahane, Meclis-i İntihab-ı Hükkam, Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye, Eytam Daireleri, Meclis-i Mesalih-i Talebe, Meclis-i Meşayih, Meclis-i Müellefat Heyeti, Teftiş-i Mesahif-i Şerife Meclisi, Sicili-i Ahval Şubesi, Rumeli ve Anadolu Kazaskerlikleri, İstanbul Kadılığı.

Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını sürdüren kurumun birimleri gün geçtikçe arttı, arttıkça Bab-ı Meşihat binası da genişledi.

Bugün Botanik Enstitüsü'nün kullanımında son vakitlerini geçirmekte olan L şeklinde büyük bina (Bâb-ı Fetva ana binası), Ahşap Yangın Kulesi, bugün İstanbul Müftülüğü tarafından kullanılan cümle kapısı ve onunla birleşik olarak Şeriyye Sicilleri ile Meşihat Arşivleri, bugün varolmayan Fetvahane binası ile arz odası (Tekeli Köşkü'nün yerindeydi) kompleks yapının son halinin elementleriydi. Buna karşın Yeniçeri ocağının kullanımındaki Ağakapısı, 1816-1817'de Daireyi Hümayun, Tekeli Köşk, Kış Çarşamba Dairesi, Yaz Çarşamba Dairesi, Divan odası, Silahtarağa odası, Ağakapısı Camii ve Kum Meydanı'nın ortasında şadırvan ile havuzdan oluşmaktaydı.

Katlanarak büyüdü

Bina, 1826'de Şeyhülislâmlığa tahsis edilmesinden sonra 1837'de gördüğü geniş kapsamlı tamir ve inşa faaliyetinden sonra genişlemeye devam etti. Neoklasik tarzda kagir yapının tamir ve inşaları, mimari ka-

Bahçe cephesinden

Bab-ı Meşihat binasının bahçe tarafındaki cephesi. Bina ilk yapım tarihinden ve Şeyhülislamlığın kullanımına geçişinden itibaren devamlı büyüdü.

1950'lerde Botanik Enstitüsü

1950'lerde Haliç'ten çekilmiş bu fotoğrafta Botanik Enstitüsü binası (Süleymaniye Camii'nin yanında). Bina 1957'de silüeti bozduğu gerekçesiyle traşlanacak.

rakteri bozulmadan sürdürüldü. Dış dizaynı Batılı bir üsluba sahip olup, iç yerleşim ve tezyinat geleneksel mimari öğeler taşımaktaydı. Haluk Şehsuvaroğlu'nun anlatımına göre Bab-ı Meşihat binasına, "bahçeden üç dört basamak bir merdivenle girilir ve Şeyhülislâm dairesi sol kolda büyük bir koridor üstünde bulunurdu. Burada Şeyhülislâmın çalıştığı oda, biri büyük diğeri küçük iki namaz odası ve mühürdar odası vardı". Sedad Hakkı Eldem de dış sofalı kısım üzerinde Haliç tarafında sıra odalar, avlu tarafında da bir cami bulunduğunu ve büyük olan iç sofanın iki cenahında odalar sıralanıp, girişin ise bir yan sofa üzerinde sağlandığını belirtmişti.

Bina ilk yapım tarihlerinden 19. yüzyıl sonlarına kadar sık aralıklarla tamir gördü. Bu süreçte pencereler, iç bölümlenme ve cephe dahil olmak üzere pek çok değişiklik geçirdi. Arşiv belgeleri Bab-ı Meşihat binasında 1847, 1848, 1849, 1850, 1852, 1854, 1859, 1861, 1864, 1865, 1871, 1888 yıllarında çeşitli tamirler ve yenileme faaliyetleri görüldüğünü gösteriyor. Tamirin dışında iç mekân tasarımı, eşya veya döşeme işlerinin yenilenmesi için de değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler ise 1848, 1850, 1852, 1859, 1861, 1862, 1864, 1865, 1866, 1869, 1875 yıllarında gerçekleşti. Mekanın elverişliliğini ve kapasitesini artırmak hep esas amaç olmuştu. Özellikle kış aylarında poyraz aldığından dolayı soğuk olduğu için ve ihtiyaç olan değişiklik ve eklemelerin yapılması amacıyla gerçekleştirilen bu tadilatlar kapsamında binaların bir kısmı yıkılarak yenileri de yapılmıştı.

1900 yılında yapılan son tamirde, binanın üstüne bir yarım kat daha çıkılmış ve bu kata

Şeyhülislâm müsteşarı ve mektupçusu yerleştirilmişti. Şeyhülislâmın dairesinin bulunduğu katın sofasından aşağı inen bir merdiven bulunup, bu alt kattan Haliç manzarası görülmekteydi. Bab-ı Meşihat ile Fetvahane arasındaki yol üstünde Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iye gibi daireler manzarası görünmekteydi. Binanın Eyüb'e doğru olan kısmında ise Kazasker daireleri ve kalem odaları bulunuyordu.

Cumhuriyet döneminde Şeyhülislâmlık lağvedildiğinde, Bab-ı Meşihat'ın Fetvahane binası İstanbul Müftülüğü'ne verilmiş, yapı kompleksinin en büyük birimi olan L biçimindeki ana bina kısmına da İstanbul Kız Lisesi yerleştirilmişti. Lisenin buradaki varlığı kısa sürdü. 1927'de geçirdiği yangından sonra bina kapatıldı. Fen Fakültesi bünyesindeki Nebatat ve Hayvanat Enstitüleri için yeni bir bina gerekli olunca, 3 Mart 1935'te yeniden temel atıldı.

Botanik Bahçesi, 1933'teki üniversite reformu ile Almanya'dan gelen biliminsanlarından Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn ve Prof. Dr. Leo Brauner tarafından İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak burada kuruldu. Bu kişiler bahçenin Avrupa'daki örnekler gibi olması için yoğun bir çaba gösterdi. Bu süreçte Türkiye florasının zenginliği kullanılmak istendi ve bunun için Anadolu'ya birçok bilimsel gezi düzenlendi. 1957'de bu yapının bir katı Süleymaniye'nin silüetini bozduğu gerekçesiyle traşlandı.

Botanik Bahçesi ve herbaryumu, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde 100 yıl öncesine kadar varolan bitki örneklerini içermekte. Halihazırda Türkiye topraklarında sahip olunan bitki türlerinin yaklaşık üçte biri endemik iken, botanik bahçesindeki bitkilerin bir kısmı da toplandıkları yörelerde değişen çevre koşullarına bağlı olarak artık bulunmuyor. Bugün Botanik Bahçesi'nin ağaç, çalı, otsu, tropik ve subtropik olmak üzere toplam bitki çeşidi 5 bini aşıyor. Yıllar alan bugünkü mevcudiyet, birçok biliminsanına göre el değiştirme durumunda bu özelliklerini koruyamayacak. ■

5000'i aşkın bitki

Bugün Botanik Bahçesi'nin ağaç, çalı, otsu, tropik ve subtropik olmak üzere toplam bitki çeşidi 5 bini aşıyor.

*Bu yazıda Hasan Fehmi Topal'ın "19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeyhülislâmlık Kurumu Bab-ı Meşihat" (2015) başlıklı mimarlık yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

PAKİSTAN İSLÂM CUMHURİYETİ

Kriketçi kaptan başbakan olarak siyaset sahasında

342 sandalyeli Pakistan meclisinde 114 gibi kritik sayıda milletvekili kazanan PTI lideri İmran Han, ordunun da desteğiyle ülkenin yeni başbakanı oldu. Bir zamanların efsane kriket oyuncusu, nüfusun üçte birinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı iç sahada, belki de hayatının en zor maçına çıkıyor.

MASİS KÜRKÇÜGİL

Pakistan tarihinin belki de en tuhaf seçimleri, bir kriket şampiyonunun zaferiyle sonuçlandı. 207 milyonluk nüfusa sahip ülkenin 106 milyon seçmeni için kurulan 85 bin sandık güvenlik güçleri tarafından sıkı takibe alındı ama hile ve usulsüzlük iddiaları bitmek bilmedi.

Kazanan İmran Han'ın rakipleri, ordunun kendi aleyhlerine sistematik bir manipülasyonundan söz etmekte. Herşeye rağmen İmran Han, ülkede ordu ile geleneksel siyaset klanları arasındaki tükenmez mücadelelerden sonra generallerin kesin desteğini kazandı. Buna karşın 342 sandalyeli mecliste, sadece 114 gibi hassas sayıda milletvekilli sayısına sahip. Kendisi 18 Ağustos'ta resmen başbakan oldu ama mecliste çoğunluğu sağlamak için ülkenin siyasal hayatındaki parçalanmışlığın da bir göstergesi olan bağımsızlardan aşırı dindarlara, özetle küçük siyasi aktörlere taviz vererek destek almak zorunda. Ülkede generallerin İmran Han'a verdiği desteğe bakarak "sessiz bir darbe"den söz edilmekte.

Yeni başbakan, eski kriketçi

İmran Han 13 yaşında kriket oynamaya başladı ve bu sporu üniversitede de sürdürdü. Mezun olunca Pakistan Milli Kriket Takımı'na girdi. 1992 Dünya Kriket Şampiyonası'nda Pakistan'ı birinciliğe taşıdı.

Pakistan'ın en popüler sporu olan krikette 1992'de İngiltere'ye yani eski sömürgeciye karşı dünya kupasını kazanan milli takımın kaptanı İmran Han, muhafazakar olmakla birlikte son yıllarda generallerle ilişkisini geliştirdi ve dinci fanatiklerle de bağlarını güçlendirdi. Kendisi varlıklı bir aileden gelmesine rağmen hem elitizme karşı bir söylem tutturdu hem de en zenginlerle yakın ilişkiler kurdu. İmran Han, Oxford'da okumuş olsa da spor hayatı eğitiminin daima önünde oldu. Okulda başladığı krikete 1975'te mezun olduktan sonra profesyonel olarak devam etti. 1982'de kriket milli takımının kaptanlığına getirildi. 1987'de Pakistan takımını yarı finallere kadar çıkarınca ülkenin en popüler sporcusu oldu.

İmran Han'ın orduyla ara-

sı da daima iyi olmuştu. 1987'de darbeci Ziya ül Hak'ın talebi üzerine krikete dönmüş, 2007'de iktidardan düşen general Pervez Müşerref'in 1999'daki darbesini desteklemiş ve özellikle eski askerî istihbarat başkanı Hamid Gül ile iyi ilişkiler kurmuştu. 80'li yıllarda Rusya'ya karşı "cihad"ın destekçisi olduğunu eklemeye gerek bile yok.

Ordunun ağırlığı

Seçim öncesinde özellikle iktidardaki Pakistan Müslüman Birliği-Nawaz'a (PML-N) yönelik yargı tarafından yapılan saldırılar dikkati çekiciydi. PML-N adli ve askerî müesses nizamla esas olarak iki hususta anlaşmazlık içindeydi: Sivillerin ordudan üstün olduğunu savunması ve Hindistan ile iyi ilişkiler kurulmasından yana olması. Ne de olsa ülkenin tarihinin yarısında askerler yönetimdeydi. PML-N savaş istemediği gibi daha fazla ticaretten yanaydı. Eski başbakan ordu-devletin kurucusu olarak siyasete ambargo koyup tarihî düşman Hindistan'la ilişkilerin geliştirilmesine sıcak bakmazken, PML-N savaş ortamının terkedilip ticaretin geliştirilmesinden yanaydı. PML-N ülkenin her bakımdan kalbi denebilecek ve nüfusun yarısını barındıran Pencap bölgesinde etkin ve hâlâ birinci parti. İmran Han bu eyalette ancak bağımsızlarla bir hükümet kurabilecek.

Seçimlerden önce yasaklı olan kimi siyasal oluşumlar, yüksek seçim kurulu tarafından bu sefer daha önce PML-N'ye oy veren kesimlerin oyunu çelebilsin diye seçimlere katılma hakkı elde ettiler. İki fanatik dinci grup millet meclisinde sandalye kazanamadıysa da onlardan biri olan Tahrik Labaik, Sind eyalet meclisinde iki sandalye kazandı. Yine de genel olarak %10'a ulaşan ve hatta kimi yerlerde %20'ye varan oy oranlarına ulaştılar ki sonrası için manidar bir durum.

Ya demokrasi?

Generallerin desteği, Hindistan ile müzakerenin söz konusu olamayacağını, buna karşılık Taliban ile görüşmelerin süreceğini göstermekte. Kuruluşundan bugüne kurumsal işleyişe bir türlü sahip olmayan Pakistan'da 70 yılda 18 başbakan istifa etti-ettirildi, devrildi, askerî darbeye maruz kaldı ve görev süresini bi hakkın tamamlayamadı. Bu açıdan yeni başbakanın akıbeti hakkında da kesin konuşmalar yapmak kolay değil. Yine de Pakistan'ın siyasal hayatına ambargo koyan ve başbakanlığı meslek edinen iki ailenin (Buttogiller ve Şerifgiller) ardından 1996'da kurduğu PTI'nın birinci parti haline gelmesi ülkenin siyasal hayatında bir değişiklik olmakla birlikte, sorumsuz bir popülizmin kapıda beklediği de eklenmeli.

Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi, ABD ile eşit muhataplar olarak masaya oturmak gibi vaatlerin karşılığı ne olursa olsun, esas olan yolsuzluğa karşı mücadele vaadinin akıbetinin ne olacağı. Diğer bir vaad olan "İslâmi refah devleti" için ise niyetin yetmeyeceği açık. 10 milyon istihdam ve beş milyon yeni konut gibi vaatlerin ise kaynağı belirsiz. Nüfusun üçte birinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı, çocuk ölümleri oranının dünyada en yüksek olduğu ülkelerden biri olan Pakistan'ın, borçlarını çevirmek için muhtaç olduğu kredi yi "ABD'ye posta koyarak" alması pek mümkün gözükmüyor.

Gerçek iktidarın askerlerin elinde olduğu ülkede "Amerika'nın paralı askeri olmayacağız" gibi sloganların da seçim konuşmaları dışında çok gerçekçi ve anlamlı olamayacağı açık. Nitekim seçim sonuçlarından sonra "ABD'yle karşılıklı yarar ilişkisi kurmak"tan tekrar söz edilmeye başlandı.

ABD Ocak 2018'te 1 milyar dolarlık askerî yardımı askıya almıştı. Şimdi refah vaatlerinden önce kredi bulma, borç çevirme gündemde.

20 yıl kriket oynayan İmran Han, sonraki 20 yıllık siyasal hayatından sonra ordunun gölgesinde iktidar oldu. Önümüzdeki 1 yılın onun hayatındaki yirmi yıllar kadar önemli olacağı kesin.

Kışla ile meclis arasında

Seçim süreci boyunca ordunun ve generallerin desteğini alan İmran Han, mevcut Genelkurmay başkanının Pakistan tarihinin demokrasiye en inançlı generali olduğunu söyledi.

‘LADY SOUL’ ARETHA FRANKLİN (1942-2018)

Ruhun sesi sustu

Tüm zamanların en güçlü seslerinden olan Aretha Franklin’in ne kendisinden sonra gelen sayısız şarkıcıyı etkilemesi ne *Rolling Stones*’un ‘Tüm Zamanların En İyi 100 Şarkıcısı’ listesinde yer alması ne de *Time*’ın kapağında boy gösteren ikinci siyah kadın olması şaşırtıcıdır. O sadece iyi şarkıcılığıyla tarif edilemez. Aretha’nın hikayesi verdiği insanlık ve onur kavgalarıyla birlikte anılmalıdır.

✎ MURAT BEŞER

Aretha Franklin’in soul müziğinin kraliçeliğine uzanan yolu zahmetsiz ve engelsiz değildi; kısa desen hiç değildi. Belki de onu 1966’da Atlantic Records’a transfer eden yapımcı Jerry Wexler ile yolları kesişmeseydi, Aretha pop müzik tarihinde silik bir satır olarak kalacaktı.

Aretha Franklin, Atlantic Records ile sözleşme imzalamadan evvel onun doğal yeteneğini keşfedemeyen, ona sıradan bir gece kulübü şarkıcı muamelesi yapan, onu standart şarkıların ötesine geçmeyen bir repertuvara mahkûm eden Columbia firması ile tam altı yılı ve dokuz albümü harcamıştı.

Yavan pop şarkıları zinciriyle bağlandığı eski işvereni Columbia’nın prangaları, bu genç ve yetenekli yapımcı sayesinde parçalanmış ve onun insanı mest eden sesi ve yürek kabartan özgür ruhu serbest kalmıştı.

1967’de çıkan ilk Atlantic etiketli albüm “I Never Loved A Man The Way I Love You”da Waxler, Aretha’nın sesini Memphis kökenli Muscle Shoals Sound Rhythm Section ile buluşturmuştu. Aretha bu albümde dört şarkıya söz yazmış, piyano çalmış ve geçmişten gelen bazı alışkanlıklarını bir kenara bırakarak, hem kendisi hem de genç kulaklar için yeni bir sayfa açmıştı. Piyano stili Ray Charles ile karşılaştırılıyordu ama, sesini daha önce olmadığı kadar serbest kullanıyordu.

Albümün açılışında yer alan Otis Redding bestesi “Respect”, Aretha’nın dilinde adeta feminist bir marşa dönüşmüş, Sam Cooke’un insan hakları klasiği olan “A Change is Gonna Come”ıda benzer şekilde kadın haklarına işaret edercesine okumuştu. “Dr. Feelgood” ise yüklendiği aşırı özgüven sayesinde, daha önce hiçbir siyah kadında rastlanmayan cinsten bir cinselliğe bürünmüştü. Bu albüm, Aretha Franklin’in duygularını en yüksek seviyede ifade etmiş, ona soul kraliçeliği yolunu açmıştı.

Atlantic etiketli üçüncü albüm “Aretha: Lady Soul” ile, sanatçı artık resmen taç giyiyordu. Bu albümde aynı derecede tutkulu olduğu iki türü, R&B ile gospeli buluşturmuş, açılıştaki “Chain Of Fools” ile büyük sükse yapmıştı. “Good To Me as I Am To You” parçasında gitar çalan Eric Clapton, albüme güncel blues dokunuşlar yapmıştı.

Sadece bariyerleri aşan bir şarkıcı olarak değil, politik tutumuyla da dikkatleri üzerinde topluyordu Aretha Franklin. Örneğin 1970’de tutuklu bulunan siyah kadın eylemci Angela Davis için istenen kefalet parasını

Ünlü şarkıcı Andy Williams televizyon şovunda şarkı söylüyor, 1969.

'Lady Soul' Aretha Franklin 20'li yaşlarının ortalarında bir stüdyo çekiminde.

ödemeyi teklif etmiş; ardından "komünizme inandığım için değil, siyah bir kadın olduğu için ve siyahlara özgürlük istediği için teklif ediyorum bunu" demişti.

Aretha Franklin'in gospel şarkıcısı, aynı zamanda Baptist din adamı C. L. Franklin'in kızı olduğu her halinden belliydi. Hakkında bazı çok çirkin iddialar bulunsa da, Baba Franklin 1963'te Detroit'teki Özgürlüğe Yürüyüş eylemini organize etmişti ki bu o zamana değin ABD'de düzenlenen en büyük sivil haklar eylemiydi. Martin Luther King iki ay sonra Washington'da düzenlenen büyük yürüyüşten önceki ünlü "Bir Rüyam Var" başlıklı konuşmasının provasını burada yapmıştı.

Siyah hareketin yeni yeni bayrak kaldırmaya başladığı günlerde, babasının görev yaptığı kilise korosunda şarkı söylemeye başlayan Aretha, bilhassa yorumladığı şarkılara kendine has kadınsı tehditkâr tavrı ustaca yansıtarak, yeni kuşaklar üzerinde rol model oluyordu. Kendisine "Ree Teyze" diye hitap eden Whitney Houston'ın vaftiz annesiydi.

Tüm zamanların en güçlü seslerinden biri olan Aretha'nın ne kendinden sonra gelen sayısız şarkıcıyı doğrudan etkilemesi ne de *Rolling Stones* dergisinin 'Tüm Zamanların En İyi 100 Şarkıcısı' listesinin ilk sırasındaki yeri şaşırtıcıydı. Zira o, kariyerinde kazandığı 18 Grammy ödülü, yaptığı 42 stüdyo albümü, listelerden inmeyen şarkıları ve 75 milyon albüm satışı ile taçlandırmıştı müzik tarihini. Rock'n Roll Hall of Fame'e kabul edilen ilk kadın sanatçıydı. *Time* dergisinin kapağında yer alan ikinci siyah kadındı.

Time dergisi, Aretha Franklin'i 28 Haziran 1968 tarihli sayısında kapağına taşımıştı.

Sinema perdesinde de boy göstermişti Aretha Franklin. Dan Aykroyd ve John Belushi, "Blues Brothers" filmi için Aretha'yı düşünmüş, ancak Universal Stüdyoları beyaz bir kadın isteyerek bu öneriyi reddetmişti. İkili bu şartlarda filmi çekmeyeceklerini söyleyerek direnince, tüm dünya Aretha'yı bir de "Think" karakteriyle tanımış ve sevmişti.

Çok abartılı bir yorum olduğu düşünülmesin: Bugün şöhretin zirvesinde ve para desteleri-nin üzerine kurulmuş divaların sürdükleri sefanın bedelini yıllar önce ödemiş birkaç isimden biriydi Aretha. Her türlü ırkçılığı ve ayrımcılığı yaşamış, bu adaletsizliğe karşı sesini yükseltmekten çekinmemiş bir insanlık tarihi değeriydi. İlk çocuğunu 12, ikincisini 14 yaşındayken doğurmuş olması, onun kadın hakları konusundaki hassasiyetini bileyen bir travmaydı. Benzer nedenlerle çok genç yaşta alkol ve sigara bağımlısı olmuştu. Yaptığı evliliklerin ve yaşadığı ilişkilerin bazılarında şiddet görmüştü.

16 Ağustos 2018 tarihinde 76 yaşındayken pankreas kanserine yenilen Aretha Franklin'i sadece bir müzisyen olarak tarif etmek her zaman eksik kalır. O, aynı zamanda verdiği insanlık ve onur kavgalarıyla birlikte anlatılacak, anılacak, dinlenecek.

GÜNGÖR URAS (1933-2018)

Patronların yakınında halkın yanındaydı

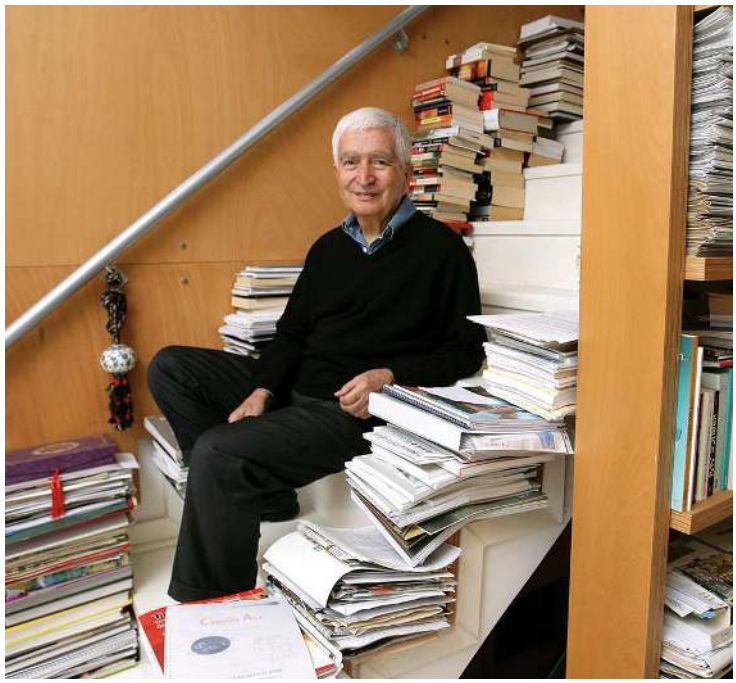

Gazete yazılarıyla, özellikle kendi yarattığı "Ayşe Teyze", "Ali Rıza Amca" aktörleriyle geniş kitlelere ekonominin önemini, işleyişini anlattı. Onun yazarlığı ve yorumculuğu, Türkiye ekonomisi ve toplumunun yarım yüzyıllık yapısını, tarihini de yansıtıyor.

ABDURRAHMAN YILDIRIM

Güngör Uras Türkiye'nin ilk ekonomi yazarlarından biriydi. Devlet Planlama Teşkilatı'nda yetişmiş biri olarak 1968'de yazmaya başlamış, 1971 yılında kurulan patronlar kulübü TÜSİAD'ın 10 yıl süreyle genel sekreterliğini yapmıştı. Kamu kesimini tanıyarak başladığı kariyerine iş dünyası ile yakın çalışarak devam etti. Sonraki özel sektör yöneticiliğini, 1980'den itibaren Dünya gazetesi ile başlayan günlük yazıları izledi.

Ancak Güngör Uras tek bir gazete yazısı ile yetinmedi. Hep iki gazetede birden yazdı. Bunu yaparken de farklı isimler kullandı. Ama merak eden, araştıran, sürekli öğrenen ve çok çalışkan kişiliği arka planda hep aynı kaldı. 85 yaşındaki vefatına 10 gün kalana kadar da yazdı. Ölene kadar çalıştı deyimi en çok da ona yakıştı.

Kendisi yazılarında "Ayşe Hanım Teyze", "Ali Rıza Amca" gibi aktörler yarattı. Ekonomiyi onlara anlatmaya, onlara sevdirmeye çalıştı. "Saf ve bakir Anadolu çocuğu" tanımlamasını çok kullandı. Borsadaki "keriz silkeleme" deyimini de en az benim kadar çok benimsedi ve kullandı.

Kendisini yaklaşık 30 yıldır tanıyorum. Haber, söyleşi veya köşe yazıları nedeniyle daha çok telefon konuşmalarımız oldu. Yüksek sosyete konusundaki bilgi derinliğini son hastane ziyaretleri sırasında farkettim. Sonra da yakın dostu Ege Cansen'ın kendisi hakkındaki son yazısından öğrendim: "Güngör'ün belki de en az bilenen özelliği onun yüksek burjuvanın hayat stili hakkında inanılmaz ayrıntılı bilgi sahibi olmasıydı. Bu alanın büyük ustası Rahmi Koç'la yarışabilirdi". Ege Cansen ayrıca Güngör Uras'ın evinde Koç, Sabancı ve Doğan gibi pek çok ünlü kişiyi evinde ağırladığını da aktardı.

Güngör Uras iyi yemek düşkünüydü. Zaten yazdığı gazetelerde lokanta yazıları hep vardı. Ama aynı zamanda çok disiplinli biriydi. Hep ince sırım delikanlı olarak kaldı. Gram fazla kilosu olmadı. Kendisi zenginlerin içinde yaşamasına, TÜSİAD'ın genel sekreterliğini yapmış olmasına rağmen orta ve alt gelir gruplarına hitap ediyordu. Bunda da çok başarılı oldu.

Ekonomiyi anlatmayı neden bu kadar basite indirgeme gereği duymuştu acaba? Ayşe Hanım Teyze hangi arayışın sonucu doğmuştu? Bunda, Türkiye'de sermayenin tabana yayılmamasının, hisse senedi veya sermaye piyasası araçlarının yaygınlaşmamasının etkisi büyük. Finansal okuryazarlık sınırlı. Halka açılma oranı düşük. Şirketler ve ekonomik gelişmeler hakkında ilgilenen, doğrudan çıkar bağı olan kişi sayısı az. Bireylerin ekonomiyle ilgisi döviz ve altınla sınırlı. Böyle bir topluma ekonomiyi okutmanın en iyi yolunu da Güngör Uras bulmuştu.

Aslında Güngör Uras'ın yazarlığı, yorumculuğu ve kariyeri, Türkiye ekonomisinin ve toplumunun yaklaşık yarım yüzyıllık yapısını, seyrini ve tarihini yansıtıyor.

DÜNYACA ÜNLÜ BİR DÜŞÜNÜR (1931-2018)

Anti-emperyalizmin uç beyi: Samir Amin

Mısırlı bir Marksist olarak çağdaşı siyasal dostlarından farklı bir iktidar ve coğrafya yapısın-da yetişen Samir Amin (Semir Emin), yeni bir sosyo-ekonomik model olarak sosyalizmin de Üçüncü Dünya olarak anılan coğrafyalarda kurulabileceği tezini geliştirmişti.

✎ KAAN GÜNDEŞ

Ünlü düşünür ve Marksist sosyal bilimci Samir Amin 13 Ağustos tarihinde öldü. Amin, özellikle sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin, uluslararası kapitalist çevrim dahilinde izledikleri ekonomik eğilimleri tahlil eden teorileriyle tanınmıştı.

Samir Amin anti-emperyalist bir aydındı. 1931'de Kahire'de dünyaya gelip, eğitimini 1947'de Paris'te sürdürmüştü. Buraya taşındığında Fransız Komünist Partisi'ne katılmış olsa da kısa sürede bu par-tiden ayrıldı ve hayatının sonuna dek sürdüreceği bağımsız bir çizgi izledi.

1950'li seneler boyunca süren Soğuk Savaş, Batılı akademisyenleri de genel olarak muhafazakârlaştırmıştı. Bu ortamda ortaya çıkan Chicago ekolü, akademiyi saran sağcı eğilimlerin öncü rolünü üstlenmişti. Samir Amin bu tarihsel bağlam içinde son derece değerli bir işe imza atarak Bağımlılık Okulu'nu (The Dependency School) kurdu. Bağımlılık Okulu geri kalmış ve henüz sanayileşmesini tamamlayamamış ulusların, ABD tipi bir liberal gelişim eğrisiyle muradlarına eremey-eceklerini; mevcut ekonomik örgütlenme modelinin buna olanak tanımadığını ileri sürdü ve Chicago Ekolü karşısında güçlü bir akademik alternatif ortaya koydu.

Amin 30'un üzerinde kitabın yazarı olarak da tanınıyor. Bunlardan en meşhuru 1988 tarihli *Avrupa Merkezcilik*'tir. 20. yüzyıl sonunda ABD- Seattle direnişi ile patlak veren anti-kapitalist hareketlerin uluslararası forumlarında vazgeçilmez akıl hocası olarak yer alan Amin, son senelerini siyasal İslâm olgusu üzerine araştırmalar yaparak geçirdi. Amin, Mısırlı bir Marksist olarak çağdaşı siyasal dostlarından farklı bir iktidar ve coğrafya yapısı altında yetişmişti. Bu onun, doğup büyüdüğü topraklara yönelik özel bir ilgi beslemesini de beraberinde getirdi. Son olarak 2011'de patlak veren Arap isyanlarıyla ilgili olarak ciddi bir külliyatı ardında bıraktı.

Yayın Kurulu üyemiz Masis Kürkçügil, Samir Amin'in önemini şu sözlerle özetliyor: "Ölümünden bir kaç ay önce dünyadaki eşitsizliklerin derinleşmesi karşısında emekçilerin ve çalışanların yeni bir enternasyonal kurması çağrısında bulunan Samir Amin, ömrü boyunca dünyadaki eşitsizliklere karşı durmuş, bu konuda kuramsal çalışmalarıyla sınırlı kalmayarak Davos karşısında kurulan, 2001'de Porto Allegre'deki Dünya Sosyal Forumu'na ve Dünya Alternatifler Forumu gibi girişimlere öncelik etmişti. Samir Amin üçüncü dünyacılıktan küreselleşme karşıtlığına (alternatif dünyacılık) 50 yıllık yolculuğunda yalnızca okur için anlaşılır eserler değil, sürdürülmesi gereken bir arayışı da miras olarak bıraktı".

1950'LERİN ÇOK SATAN AİLE YAYINI

Hayat dergisinde genç bir fotoğraf ustası

1950'li yılların ikinci yarısında artık Demokrat Parti iktidarının sıkıntılı günleri yavaş yavaş başlamış; uluslararası siyaset gündeminde Arap-İsrail savaşı, içerde ise döviz darboğazı ve dolayısıyla kâğıt kıtlığı vardı. Günlük gazetelerin bile 20-30 bin basıldığı bir dönemde 200 binleri aşan satışa sahip *Hayat* dergisinin iki fotomuhabirinden biri Ozan Sağdıç, diğeri Ara Güler'di…

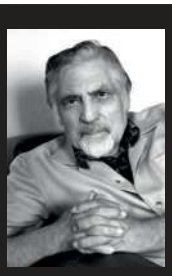

OZAN SAĞDIÇ

1950'li yıllardan beri gazetecilik yapan ve Türkiye'nin en ünlü fotoğrafçılarından biri olan usta isim, anıları ve fotoğraflarıyla *#tarih*'te.

6 Nisan 1956 tarihinde basın dünyamıza katılan Hayat dergisi, sevilmiş benimsenmiş bir aile magazini olarak, sosyal yaşantımızı derinden etkilemiş bir yayın organı olarak anımsanır. En kabadayı günlük gazetenin bile en çok 20-30 bin basıldığı bir dönemde, zaman zaman 200 binleri aşan bir tirajı vardı. Yayımından bir-iki ay önce "Manzara fotoğrafları satın alınacak" başlıklı bir gazete ilânıyla beni matbaalarına çeken heyet üyelerinden büyük röportaj ustası Hikmet Feridun Es'in "Babıâli tecrübesi olmayan (yani günlük gazetelerde kaşarlanmamış olan) taze bir göz arıyorduk, onu sende bulduk. Bizimle çalışır mısın?" sözleriyle bana fotomuhabirliği teklif edildiğini daha önce anlatmış olmalıyım.

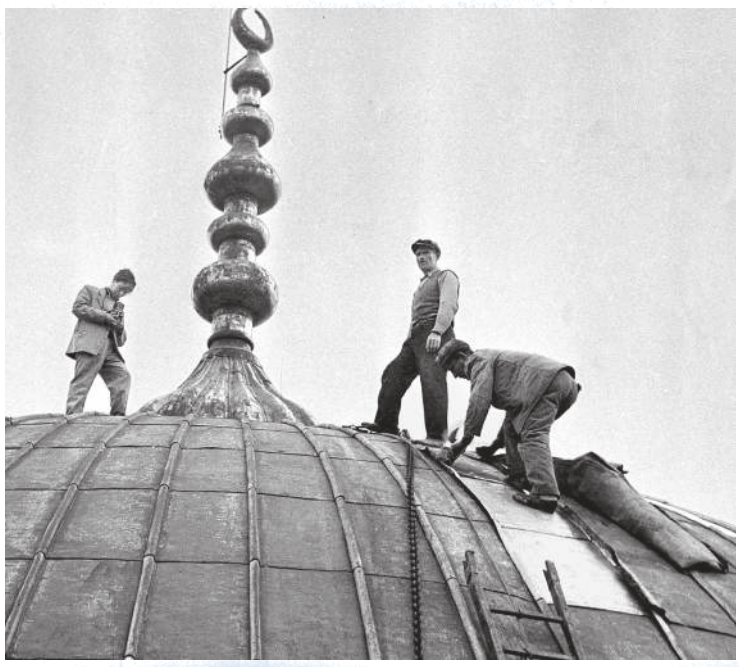

Yakından takip

Tarihî yapıların onarılma faaliyeti sırasında Ozan Sağdıç, fotoğraf makinesiyle Sultanahmet Camii'nin kubbesinde. Bu anı Ara Güler fotoğraflamıştı.

Teklifin büyüklüğünden ürkmüş, cesaret edip hemen yanıt verememiştim. Liseden mezuniyet için tek dersten beklemeliydim, sınavı verirsem mimarlık okumaya yönelecektim; veremezsem tecilim olamayacağı için beni askere alacaklardı. Kararsızlığımın asıl nedeni böyle ikircikli bir hava içinde oluşumdu. Ancak dergi yayına başlayınca, kalite önüme serilince bende yelkenler suya inmişti. İlk işim yine aynı adrese gidip Hikmet Feridun Bey'in kapısını çalmak olmuştu. Ara Güler'in daha önceden tipo baskısıyla çıkan aylık Hayat dergisinde yarı zamanlı çalışmaları olmuştu. Benim kadroya alınmamla derginin ilk iki fotomuhabiri olmuştuk.

O zaman Demokrat Parti dönemi, iktidarın artık yavaş yavaş sıkıntıya düşmeye başladığı yıllar. Döviz darboğazı bir yana, hükümet basını yanında tutmak amacıyla kâğıdı tahsise bağlamış. Hayat 11. sayısını çıkardıktan sonra kağıt stoku tükenmiş, zorunlu olarak yayı-

Ölümle Oynıyanlar

nı durdurmuştu. Benim kadroya katılmam o günlere rastlamıştı. Hükümetle müzakereler sonuçlanmış (tabii Menderes iktidarını desteklemek koşuluyla) tifdruk tekniğine uygun kâğıt ithaline izin verilmiş, hatta İzmit'teki Seka fabrikasında bir tezgâh düzeneği, eklenen özelliklerle o cins kâğıdın imaline ayrılmıştı.

Benim de fotomuhabirliğimin ilk günleri... Dergi idaresi, kağıtsızlık yüzünden zorunlu yayın durdurma süresinde boş durmayıp kimi konuları yedeklemek gayreti içindeymiş. Üzerinde durulan konulardan biri (o zamanki adıyla) Yeşilköy Havaalanı idi. Yazıişleri müdürümüz İbrahim Çamlı gidip görevlilerle görüşme yapmış, Ara Güler de kimi fotoğraflar çekmiş. Bana verilen ilk görev de bu havaalanını anlatan ek fotoğraflar çekmekti. O zaman burası dünya standartlarında bir havaalanı sayılmıyordu ve uluslararası bir transit merkezi değildi. Batı ile Asya ülkelerini bağlayan uçaklar Beyrut ve Kahire üzerinden geliş-gidiş yapıyorlardı. Türkiye'ye doğrudan sefer yapan uçaklar az sayıda ve ancak küçük uçaklardı. Herkesin içinde Yeşilköy'ün uluslararası bir özellik kazanmasına dair özlemler vardı.

Minare ustasını üstten çekmişti

Atik Ali Paşa Camii minaresi külahında çalışan ustayı fotoğraflayan Ozan Sağdıç, bu fotoğrafıyla büyük sükse yapmıştı (üstte). Fotoğraf,Hayat dergisinde "Ölümle Oynıyanlar" başlığıyla yayımlanmıştı (üstte, solda).

Yeşilköy'e gittiğim günün bir önceki günü, ünlü 1956 Arap-İsrail savaşı patlamıştı. Beyrut ve Kahire havaalanları trafiğe kapatılmıştı. Transit bağlantılar geçici olarak Yeşilköy üzerinden yapılır olmuştu. Bu durum, bir zorunluluktan dolayı bile olsa İstanbul'un uluslararası hava trafiğinde ilk kez rol alması demekti.

Benim şansıma, havaalanına gittiğim gün apronda bir İsrail uçağı beklemekteydi. Az sonra da bir Lübnan uçağı indi ve getirip İsrail uçağının yanına yerleştirdiler. Ortadoğu'da birbirini boğazlayan iki ulusun ▶

uçakları bir Türk havaalanında kardeş kardeş yanyana durmaktaydı. Araziye açılarak iki uçak artı Yeşilköy terminal binasını, yazıları açıkça okunacak bir biçimde fotoğrafladım.

Derginin yazı işleri müdürü İbrahim Çamlı duygularını salvo ateşi halinde dışa vuran bir kişiydi. Benim fotoğrafı görür görmez "Müthiş" diye yerinden fırladı. Hikmet Feridun Es daha temkinli bir beğeni gülümseyişiyle, daha sonra sık sık rastlayacağım şakacı tavrıyla "Sen bunu kendin mi akıl ettin, yoksa birisi mi gösterdi?" diye sordu. Sonuçta, çektiğim bu fotoğraf sayesinde beni yeterince 'uyanık' buldular.

İşte yazıişleri kadrosunca çok beğeni ile karşılanan bu ilk fotoğrafım, önceki fotoğraflarını Ara Güler'in çekmeye başladığı röportajın en başına ve en büyük boyda bir ana başlık fotoğrafı olarak yerleşti. Yeşilköy röportajının ana fotoğrafı olarak dergide yer aldı. Bu, aynı zamanda dergide ilk imzalı basılan fotoğrafımdı. Röportaj "Fotoğraflar: Ara Güler - Ozan Sağdıç" imzasıyla çıktığı için de Ara Güler'le benim adım da ilk kez biraraya geliyordu.

Yaşım 20 kadardı ama, o gençlik yıllarımda ufak tefek bir görünüşüm vardı; yaşımdan daha küçük gösteriyordum. Dergide yaşlı-başlı abiler, amcalar hatta dede diyebileceğim Halit Fahri Ozansoy gibi insanlar vardı. Kadronun en küçüğü, en genciydim ya, daha ilk günden adım konmuştu sanki: "Çocuk".

Bana bir iş yüklenecekse, salonun kapısından "Çocuk burada mı" diye seslendiklerinde beni aradıklarını anlardım. Sonraları türlü türlü cinsliklerimle milleti şaşırtınca "Çocuk" adımın başına bir de "Harika" sıfatı yakıştırıldı. Bunu ilk dile getiren galiba ressam ağabeyimiz Firuz Aşkın'dı. Kadroda artık bu harika çocuktan harika(!) işler beklenir olmuştu.

Üniversitedeki hocası, tıp doktoru olmuş dayımı ihtisas yapmak üzere ABD'deki bir kuruma tavsiye etmişti. O da İngilizcesini ilerletmek üzere bir Amerikalı'dan ders alıyordu. Bu adam Hilton otelinin iletişim ve muhasebe şefi Mr. Charles Haas idi. Bu adamın

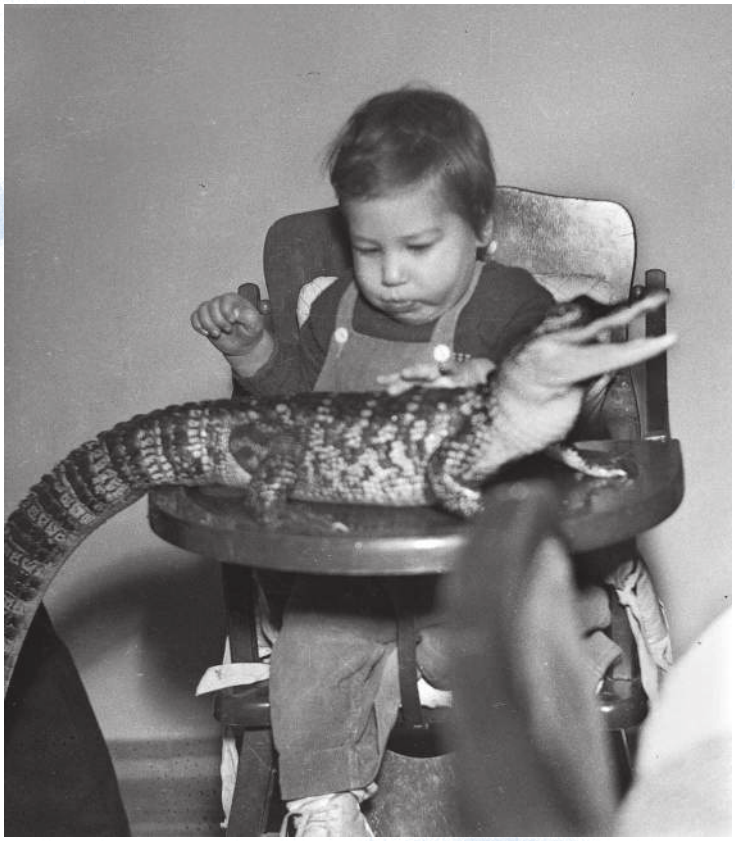

İsrail ve Arap uçakları

Yeşilköy havaalanında o sıralarda birbiriyle savaşan İsrail ve Arap ülkelerinin yolcu uçaklarını yanyanayken yakaladığı bu fotoğraf, Ozan Sağdıç'ın Hayat dergisinde yayımlanan ilk fotoğrafı olmuştu.

İlk bağımsız röportaj: Timsahlar ve çocuklar

İki küçük çocuğunu ve altı adet timsahı aynı evde büyüten Amerikalının öyküsü, mesleğe yeni başlayan fotomuhabirin yaptığı ilk bağımsız röportaj olmuştu: "Bu evde 6 timsah var".

BU EVDE ALTI TİMSAH VAR

tuhaf bir merakı olduğunu öğrendim. Evinde 6 timsah ile 26 kaplumbağa beslemekteydi. Timsahları çok küçük yavrular halindeyken getirmiş ancak yavrular her hafta birer santim büyümekte... Günün birinde kocaman birer yaratık olacak bu timsahlar, özellikle bebek yaştaki iki çocukları için tehlike oluşturmaktaydı. Mr. Haas ise o zaman İstanbul'da henüz bulunmayan bir hayvanat bahçesinin beklentisi içindeydi. Timsahlı evin röportajı, benim yayınlanan ilk tam bağımsız röportajlarımdan biri olmuştu.

***

O yıllarda İstanbul'da yine hummalı bir imar faaliyeti vardı. Birçok tarihî eseri ve kent dokusunu yok eden bilinçsiz yıkımlar yanında, olumlu sayılabilecek bir olay da yıllarca ihmal edilen camilerin onarımı idi. Camilerin yıpranmış taşları değiştiriliyor, kubbe ve minarelerdeki kurşunlar yenileniyordu. Özellikle sipsivri minare külâhlarında çalışan tamircilerin cesareti hayret uyandırıyor, dikkatimizden kaçmıyordu. Yazılışlerinin çekirdek kadrosunda bizim de dahil olduğumuz bir fikir alışverişi toplantısında bu konuda bir röportaj yapılabilir mi konusu tartışılıyordu. Hikmet Feridun Es her zamanki muzip kışkırtıcılığı ile "Ben ona foto muhabiri derim ki, o minare külahını tamir edenin de üstüne çıkıp, yukarıdan aşağıya doğru fotoğrafını çeksin" demişti. Madem marifet ölçütü böyleymiş, bu işi ne yapıp yapıp becermeliydim. Tam da o sıralarda, Divanyolu'nda matbaamıza komşu sayılacak kadar yakınımızda Atik Ali Paşa Camii'nin minaresinin kurşunları değiştiriliyordu. Gidip onarımı yapan ustalarla görüştüm. Gerekli tedbirleri almaları için önerilerde bulundum. O işle uğraşan usta istediğim düzeni kurmayı 50 liraya yapabileceğini söyledi. Muhasebeden avans alıp adama verdim. Sonuçta külahın kurşununu değiştiren ustanın üstten fotoğraflarını çektim. "Alın işte marifet" dercesine Hikmet Feridun Es'in masasının üzerine koydum. Bu çok sükse yaptı. Fotoğraf tam sayfa olarak basıldı. Röportajın başlığı da "Ölümle Oynayanlar" olmuştu.

Dergi satışa çıktıktan kısa bir süre sonra babamdan acele bir mektup geldi. Kısa mektubunda "Oğlum annenin yüreğini hoplatma, bir hünerin varsa yerde göster" diye yazmıştı babam. O zaman herkes benim kendimi bağlatıp minarenin en tepesine makaralarla çekildiğimi sanmıştı. Oysa işin bir püf noktası vardı ve aslında kendimi hiç de riske atmamıştım. Bilinmeyen bu sırrı ilk kez şimdi, burada açıklayayım: Ben minarenin külâhının içinden tırmanabileceğim en uç noktaya kadar tırmanmıştım. Gerçi içerideki bir yığın çivili tahta destekler yüzünden burası iğneli fıçı gibiydi. Tırmanmak kolay değildi ama, hiç değilse çok tehlikeli sayılmazdı. Ulaşabildiğim son noktada kurşun plâkayı geçici olarak söktürmüştüm. Bu dar alan iki kolumun çıkabileceği kadar bir delik sağlamıştı. Tamirciye verdiğimiz 50 lira bunun içindi. Her yanımdaki çivili

'Ağustos sıcağında eriyen İstanbul'

Kıvrılıp bükülebilen bir çelik aynaya yansıtarak çekilen "Ağustos Sıcağında Eriyen İstanbul" fotoğrafları. Yardımcı olup aynayı tutan o zamanki genç ressamımız Hikmet Andaç.

HEM ÖĞRENCİ
HEM ÖĞRETMEN

tahtalarla iğneli fıçıda gibi olsam da, üstten bakmalı refleks kamerayı çıkardığımda doksan derecelik bakacından görüntüyü kontrol edebiliyordum. Benim alt seviyemde çalışan işçi, alem desteğine bağlanmış ipli oturağında rahatça iş görebiliyordu.

★ ★ ★

Özetle şunu diyebilirim ki, ben bu işi canımı ortaya koyarak değil, ama aklımı çalıştırarak çözümlemiştim. Yine akıl işi olan bir başkası da şöyleydi:

Uluslararası ajansların temsilcileri gelip tek başına fotoğraf ya da fotoğraflı röportajlar teklif ederlerdi. Yazıişleri de beğendiklerini satın alırdı. Bir gün Hikmet Feridun Es, İbrahim Çamlı ve Semiral Bilbaşar üçlüsü ellerinde birtakım fotoğraflar, büyük bir beğeni içinde "Bak Ozan, ne muhteşem bir iş" diye bana gösterdiler. Eciş bücüş edilmiş Paris fotoğrafları. "Yaz sıcağında eriyen Paris" başlığı ile ilk çıkacak dergide yayınlanacakmış. Önce "Ne var bunda, önemli bir marifet mi sanki" dedim, sonra da saldırıya geçtim: "Hem niçin eriyen Paris olsun ki, onun yerine İstanbul'u eritsek daha iyi olmaz mı?" diye sordum.

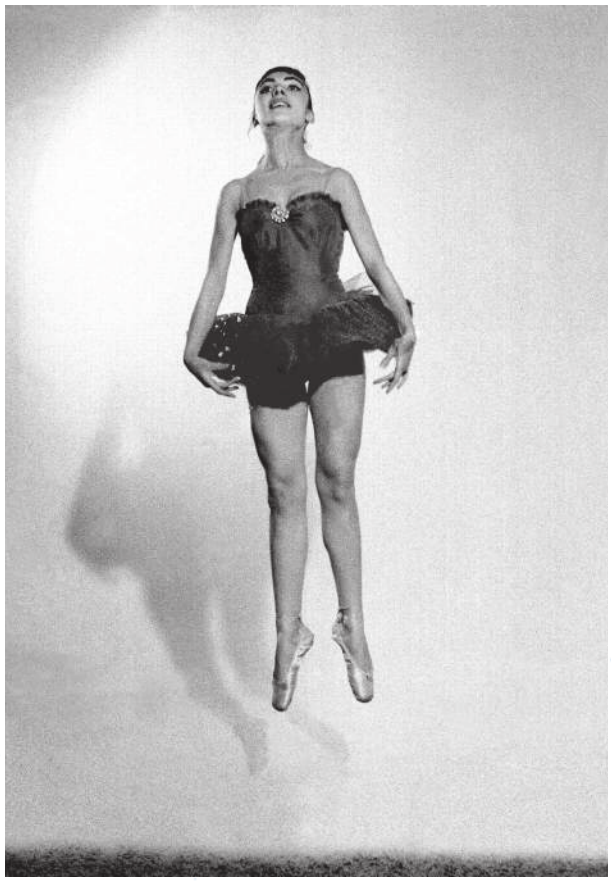

İzmir Fuarı'nın lunaparkında 'Kahkahalar Evi' adı altında kapalı bir pavyonda, yüzeyi yamuk yumuk aynalarda insanların türlü şekillere girdiğini görmüştüm. Karanlık odamızda fotoğrafçıların ıslak fotoğraflarını kuruttukları bir sıcak pres vardı (Glase makinası denilen bu aygıtın içine bir çeşit eğilip bükülebilen bir çelik ayna parlaklığında ince bir levha konulurdu). Matbaayı kuran Almanlar aynanın en büyük modelini alıp, bizim karanlık odaya koymuşlar. Biraz hor kullanıldığı için birkaç yerinden de hafifçe darbe yemişti. Oraları görüntüyü daha bir deforme ediyordu.

Yanıma derginin illüstrasyon ressamı Hikmet Andaç ve Edremitli öğretmen Mahmut Denizci'yi alarak İstanbul'un önemli yerlerini birlikte dolaştık. Onlar hedef yapıya karşı o parlak levhayı çeşitli şekillerde kamburlaştırarak tuttu. Ben de onun deforme olmuş şeklini ayna içinden çektim. İşte bu röportaj ve fotoğraflar, "Ağustos Sıcağında Eriyen İstanbul" başlığı ile yayınlanmıştı.

★ ★ ★

Dört yaşında baleye, yedi yaşında piyanoya başlamış bir genç kızın varlığı çalınmıştı kulağımıza. Yakın zamanda bale eğitimi için Londra'ya gitmeye hazırlanıyordu; bale tutkusu yüzünden ara verdiği öğrenimini diploma ihtiyacından dolayı Işık Lisesi'nde misafir öğrenci olarak tamamlayacaktı.

Kendisinden sözedilmesi-

Balerin uçar gibi...

Işık Lisesi'nde misafir öğrenci olarak okuyan genç balerin Gülçin Bayburtlu (üstte ve altta). Ozan Sağdıç'ın onu havada gösteren fotoğrafı, o zamanın şartlarında olağanüstü bir fotoğraftı. Zira Türkiye'de henüz paraflaş tekniği yoktu.

Gülhane eğlence parkı

Gülhane Parkı girişi. 50'li yılların sonu, Gülhane parkının bir eğlence parkına dönüştürüldüğü zamandı (üstte). Lunapark ışıklarıyla gece görüntüleri, Ozan Sağdıç'ın iz bırakan karelerindendi (solda).

nin asıl nedeni, öğrencisi olduğu okulda küçük çocuklara bale dersi vermekte oluşuydu. Gülçin Bayburtlu ile bu vesileyle tanıştık. Ankara'daki Devlet Konservatuvarı'nın yeni açılan Bale Bölümü'nü hariçten kazanan ve beş derece yukarısına kabul edilen tek öğrenciydi. Ancak o ve ailesi eğitimini Londra'da Royal Academy'de yapmayı arzulamış, oraya da kabul edilmişti. İlk önce lisedeki etkinliklerini fotoğrafladım. Balerin olarak fotoğraflarını profesyonel bir stüdyoda çekmek için başvuracağım adres belliydi: Daha önce yanında bulunduğum Şevket Tanju'nun stüdyosu. Böyle durumlarda stüdyosunda çalışmama seve seve izin verirdi. Koca İstanbul'da sonsuz zemin uygulaması ve paraflaş olayı bir tek onun stüdyosunda mevcuttu. Bu genç balerinin havada uçarmış gibi fotoğraflarını o stüdyoda çekmiştim.

★ ★ ★

"Hayat'ta İlk Adımlar" başlığı altında Hayat dergisinin olduğu kadar, benim de ilk gazetecilik deneylerimi biraraya getirdiğim daha birçok anım var elbette. Bu yazıya şimdilik Gülhane Parkı'nın bir eğlence parkına dönüştürülmesi günlerinin öyküsüyle son verelim.

Bu röportajım "Ampulden Bahar Kıyafetleriyle Gülhane" başlığı ile yayınlanmıştı. Oradaki eğlence âlemi güneşin batmasına yakın başlıyor, geceyarısına kadar sürüyordu. Kapısındaki lale motifleri çizen neon lambaları ile taçlanan bol ışıklandırılmış (elbette kendi zamanına göre) bir yalancı cennet görünümündeydi. Bu lunapark gece işlenmeliydi ve öyle de yapmıştım. Fotoğraflara konulmuş ana başlıklar şöyle sıralanmış: Renk Diyarı, Vahşi Hayvanlar, Bol Işık. Ve son ana başlık da: Çocuklaşan Büyükler.

Bir garip eyyam imiş mazide kalan günler... ■

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE EMPERYAL STRATEJİLER

Yüzde bir tebessüm elde büyük bir sopa...

19. yüzyılda İngilizlerin gambot (savaş gemisi) diplomasisi, Amerikalıların büyük sopa politikası adını verdikleri eski strateji, günümüzde özellikle ABD tarafından sandıktan yeniden çıkartılmış görünüyor. Amaç, ekonomik-siyasi yaptırımlarla "yola getirilmek" istenen devleti pazarlık masasına oturtmak, böylece gerçek bir savaşın maliyetinden kaçınmak. 19. yüzyılın büyük devletleri bu yöntemle bir taşla iki kuş vuruyordu: Güç gösteriyle muhataplarının gözünü korkutuyor, vatandaşlarının milliyetçi duygularını okşayarak kendi kamuoylarını hoş tutuyorlardı.

✎ AYŞEN GÜR

İngiliz İşçi Partisi tarihinin en parlak isimlerinden biri olan Aneurin Bewan, 1950'lerde Muhafazakâr Parti lideri Churchill için şöyle demişti: "Dünyanın herhangi bir yerinde İngiltere'nin başı sıkışsa, Churchill'in aklına gelen tek çözüm hemen oraya bir gambot (gunboat-savaş gemisi) yollamaktı".

Churchill bu refleksi, İngiliz dış politika tarihinde "gambot diplomasisi" denilen bir gelenekten miras almıştı. Bugün uygulanan "ekonomik yaptırım diplomasisi"nin 19. yüzyıldaki bu versiyonunu inceleyen İngiliz tarihçi James Cable Gambot Diplomasisi (Gunboat Diplomacy) adlı kitabında bu uygulamayı şöyle tanımlıyor: "Topyekûn bir savaş ilan etmek yerine, sınırlı deniz gücü tehdidini kullanarak, uluslararası bir çatışmada veya yabancı ülkelerin kendi toprakları içinde bir avantaj elde etmeye veya kaybı önlemeye çalışmak". Bu politikanın günümüzde "Amerika'yı yeniden (eskisi gibi) büyük yapmak" sloganıyla yola çıkan ABD Başkanı Trump'ın Meksika'dan İran'a, Kanada'dan Rusya'ya, AB ve Türkiye'den Çin'e kadar dünyanın çeşitli ülkelerine karşı uygulamaya çalıştığı ekonomik yaptırım, gümrük tarifelerini yükseltmek gibi yöntemlerle tehdit ederek müzakere masasına oturtma stratejisinden pek farkı yoktu.

İngiliz vakası

Gambot diplomasisi, stratejik bir bölgeye küçük bir savaş gemisi filosu göndererek bunu müzakere için kullanmaya dayanıyordu. İngiltere başta olmak üzere bu yöntem, Avrupalı büyük güçler tarafından özellikle Asya'da 19. yüzyıl boyunca defalarca kullanıldı. Buna ilk hedef olan ülkelerden biri de Osmanlı İmparatorluğu'ydu.

19. yüzyılın ilk yıllarında Avrupa, Napoléon savaşlarıyla sarsılıyordu. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun Napoléon yönetimindeki Fransa ile anlaşmasını engellemek için elinden geleni yapmaya kararlıydı. İstanbul'da o sıralarda Fransa'nın gönderdiği elçi Sebastiani çok faal olduğu

Sopalı görüşme 30 Temmuz 2012'de Beyaz Saray kendi sitesinde, resmi fotoğrafçısı Pete Souza'nın çektiği bir fotoğrafı paylaştı. Başlığı "Başkan Barack Obama, Oval Ofis'te Türkiye başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'la telefonda konuşuyor" olan fotoğraf, Obama'yı elinde bir beyzbol sopasıyla gösteriyordu. Yapılan açıklamaya göre Obama ile Erdoğan, Suriye sorunu üzerine konuşuyorlardı. Fotoğraf iki ülke arasında diplomatik gerginliklere sebep oldu.

Sopa ve diplomasi

Büyük devletlerin ekonomik ve siyasal çıkarları, tarih boyunca diğer ülkelerin kaderi üzerinde belirleyici rol oynadı. Emperyal kuvvetlerin uluslararası çapta kontrol sağlama çabaları, aynı zamanda kendi kamuoylarına yönelik bir destek, propaganda, prestij malzemesi oluşturuyordu. 18. ve 19. yüzyılların denizaşırı sömürgeci güçleri Büyük Britanya ve Fransa'nın başlattığı, geçen yüzyıl başlarından itibaren ABD'nin sürdürdüğü "diplomasi", esas olarak sıcak savaşın getireceği kayıp ve masraflardan kaçınarak, iradesini dayatmaya ve kabul ettirmeye yönelikti. Yakın tarihte sınırlı askerî harekatlar olarak ortaya çıkan bu inisiyatifler, günümüzde de ekonomik yaptırımlarla birleşerek "modern bir karakter" kazanmış durumda. "Büyük birader"in "büyük sopa" politikası...

11 İngiliz gemisi İstanbul'da

Sör Duckworth'un komutasındaki 11 gemiden oluşan filo, Çanakkale'yi geçmiş Kınalıada'ya kadar ulaşmıştı. Kesin Osmanlı zaferiyle sonuçlanan bu atak, tarihe Vak'a-i İngiliz olarak geçti.

gibi, pekçok Fransız teknokrat ve subay da III. Selim'in askerî ve eğitim reform programları için çalışıyordu. Ancak İstanbul'daki İngiliz elçisi Charles Arbuthnot, hükümetinden aldığı talimatı uygularken hiç de diplomatik davranmadı. Osmanlı hükümetinden, Fransız elçisi Sebastiani'nin sınırdışı edilmesini istedi; bu da Osmanlıları çok kızdırdı. Bunun üzerine, Şubat 1807'de tehdit diplomasisine geçmek isteyen İngiliz hükümeti, Amiral Sir John Duckworth komutasındaki 11 gemiden oluşan bir filoyu İstanbul'a yolladı. Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Kınalıada yakınında demir atan İngiliz filosu, toplarını İstanbul'a çevirdi.

İstanbul halkının "Vak'a-i İngiliz" adını taktığı bu olay sırasında önce kentte bir panik yaşandı. İstihkâmları zayıf olan şehir, denizden gelecek bir saldırıya nasıl direnecekti? Bu arada Fransız elçisi General Sebastiani, padişah III. Selim'in huzuruna çıkarak, İstanbul'u çatışmaya hazırlamak için her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu belirtti. Bir hafta içinde İstanbul halkı, Fransız mühendisler, yeniçeriler, topçular ve denizciler olağanüstü bir faaliyete girişerek şehrin savunması için tabyalar inşa ettiler. Hatta o sırada İstanbul'da bulunan ve istihkâmlarda çalışan Fransız mühendis Antoine Juchereau de Saint-Denys, halkın heyecanının hükümeti de olumlu yönde etkilediğini ve cesaret verdiğini yazdı.

İstanbul'da bu hazırlıklar devam ederken, Osmanlı hükümetiyle İngilizler arasında görüşmeler de başladı. İki taraf birbirini tehdit etti; İngilizler gemilerinin şehrin kıyılarına doğru ilerleyeceğini, Osmanlılar ise eğer gemiler yaklaşırsa, kentte yaşayan İngiliz uyruklarını halkın öfkesine karşı koruyamayacaklarını söyledi. Müzakereler 1 aya yakın sürdükten sonra, İngiliz filosu bir şey yapamadan 1 Mart'ta İstanbul'dan ayrıldı; hatta Çanakkale Boğazı'ndan geçip Ege'ye açılırken burada hazırlıklarını tamamlamış olan Osmanlı istihkâmlardan gelen bombardıman nedeniyle epeyce kayıp da verdiler.

Bu tarihten sonra 19. yüzyıl boyunca birkaç gemiden oluşan İngiliz filoları dünyanın çeşitli kentlerinin önünde demir atarak, bazen bombardımana da başvurarak ülkeleri pazarlığa ve taviz vermeye zorladı. Ancak bu işin aynı zamanda iç politikada da işe yarayacağı, güçlü bir ülkenin her yerde her istediğini yapabileceğini göstermek suretiyle propaganda aracı olarak da kullanılabileceği düşüncesini geliştiren, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston oldu.

İstanbul'daki hazırlıklar

Fransız ressam Jules Rigo'nun resminde, İngiliz vakası sırasında III. Selim, Fransız elçisi General Sebastiani ile birlikte İstanbul'da İngiliz filosunun muhtemel saldırısına karşı yapılan hazırlıkları denetliyordu.

İngiliz filosuna bombardıman

1 Mart 1807'de İstanbul'dan ayrılan İngiliz filosu, Çanakkale Boğazı'ndan geçip Ege'ye açılırken Osmanlı istihkâmlarından bombardıman yemişti.

Don Pacifico Olayı

Yakınlarının kısaca "Pam" dedikleri Lord Palmerston, İn-

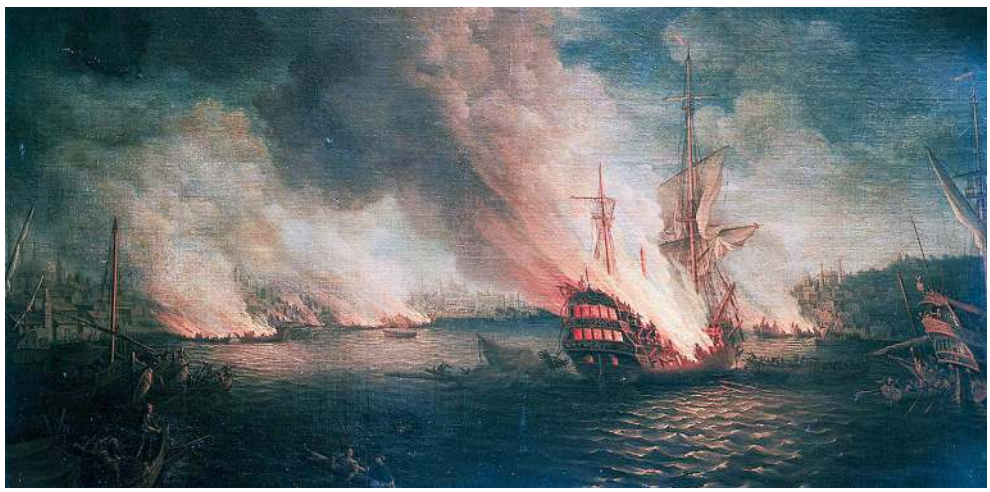

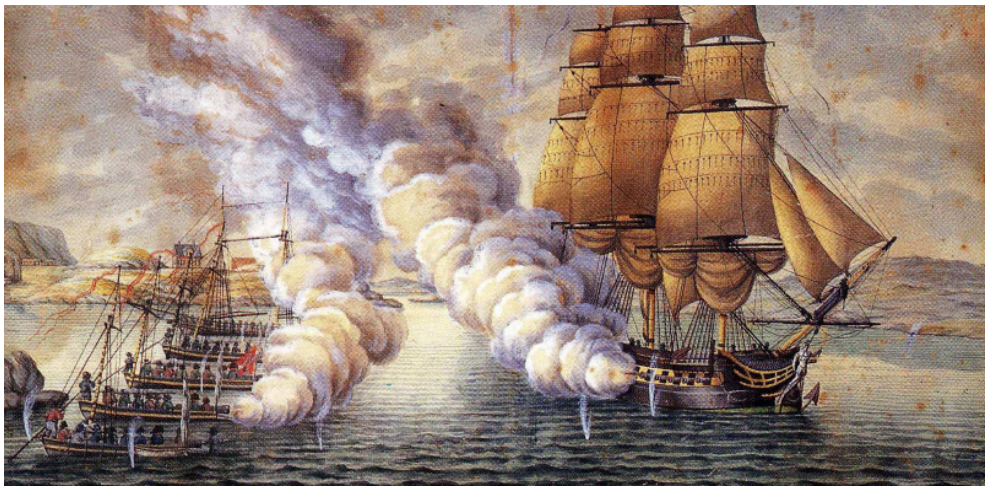

giltere'deki liberal hükümetin dışişleri bakanıydı. Bir anlamda, bugünün ABD Başkanı Trump'ı andıran, popülist, şoke edici konuşmalar yapmayı seven, kendi başbakanı Lord Russell dahil kimseyi dinlemeyen, başına buyruk politikalar izleyerek İngiliz kurulu düzenini zaman zaman sarsan bir politikacıydı. Kraliçe Victoria, hatta başbakan bile onun davranışlarından şikâyetçiydi. İspanyol hükümetinin İngiliz elçisini ülkeden kovmasına, Sicilya Kralının İngiltere Kraliçesiyle arasının açılmasına neden olduğu için sık sık azar işitiyor ama kimseyi dinlemiyordu. Çeşitli ülkelerin hükümdarlarından şikâyet mektupları alan Kraliçe Victoria onun için "başka ülkelerin devlet başkanlarına yolladığı mektuplar bir centilmene layık değil. Üstelik bütün bunların sorumluluğu da benim üzerime yıkılıyor" diye yakınmıştı.

Ancak Palmerston'ın kariyerindeki en ünlü olay, 1850'de Yunanistan'ı karıştıran Don Pacifico vakası oldu. O sırada İki İngiliz vatandaşı, Yunanistan'dan tazminat talep ediyordu. Bunlardan George Finlay, Yunan hükümetinin Atina'daki mülkünün bir bölümünün Yunanistan kralına saray yapmak üzere kamulaştırıldığını, ancak ödenen paranın istediği kadar olmadığını öne sürüyordu. İkinci İngiliz ise, Cebelitarık doğumlu bir Büyük Britanya vatandaşı olan tüccar David Pacifico'ydu. Pacifico, Portekiz'in başkonsolosu olarak Atina'da yaşıyordu. 1847 yılının paskalyasında, Atinalı Rum Ortodokslar her yıl yaptıkları gibi sokaklarda Hz. İsa'ya ihanet eden Yahuda İskaryot'un kuklasını yakarak bayramı kutlamaya hazırlanırken, Yunan hükümeti bu gösteriyi yasakladı. Bunun üzerine kalabalık, David Pacifico'nun konağına hücum edip "ağır küfürler ederek" karısına ve çocuklarına saldırdı, mobilyaları kırıp döktü, parasını ve mücevherlerini çaldı. Pacifico, olayın yatışmasından sonra saldırının tazminatı olarak Atina hükümetinden tam 26 bin sterlin istedi ki, bu inanılmaz bir miktardı. Bugünkü satın alma gücüne göre, yaklaşık 3.5 milyon sterline yaklaşıyordu ve aynı yıllarda bu parayla değil Atina'da, Londra'da bile şaşaalı bir konak yaptırılabilirdi. Mantıklı bir tazminatı ödemeye hazır olan Yunan hükümetinin bu inanılmaz miktarı geri çevirmesinde şaşılacak bir şey yoktu.

Ancak İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston, olayı geçiştirmeye niyetli değildi. Büyük Britanya'nın gücünü dünyaya göstermek için bu olay iyi bir fırsattı. Yunanistan güçsüz bir ülke olduğu için yapılacak müdahalenin riski düşük, olay gazeteler aracılığıyla halka anlatılabilecek basitlikte olduğu için de propagandaya müsaitti.

Böylece dışişleri bakanının emriyle Akdeniz'deki İngiliz filosunun komutanı Sir W. Parker, 11 Ocak 1850'de Pire limanının karşısındaki Salamis adası açıklarına geldi. Sanki MÖ 480'de Pers ordusunun Atina şehir devletiyle karşılaştığı ünlü deniz muharebesi tekrarlanıyordu ama bu sefer herşey kontrollü ve risksizdi. 24 ▶

İngilizler, Yunanlar karşı karşıya

1850 Don Pacifico olayında, Pire açıklarında İngiliz gemisi Yunan gemileriyle karşı karşıya gelmişti. Dönemin başbakanı Lord Palmerston (altta) bu olayla tarihe geçmişti.

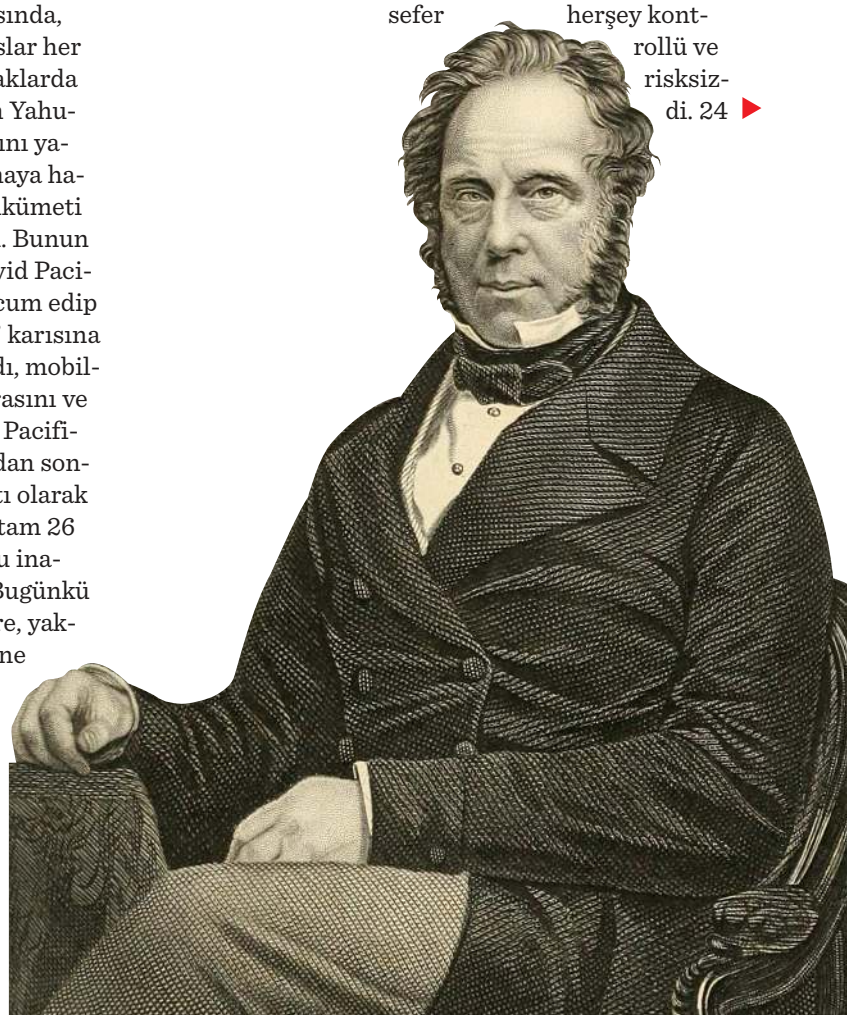

Ocak'ta İngiliz kraliyet donanması, Yunan kıyılarında "barışçıl" bir abluka başlattığını duyurdu. Amaç, Pacifico ve Finlay'e ödenecek tazminat taleplerinin karşılanmasıydı. Kraliyet donanması birkaç gemiye el koyarak Yunan hükümetine baskı uygulamaya karar verdi ancak Yunanlılar zaten az sayıda olan gemilerini vermeyi reddetti. Bunun üzerine Parker, Yunan ticaret gemilerine el koymaya başladı. Şubat ortasında İngiliz filosunun el koyduğu ticaret gemisi sayısı 40'ı aşmıştı.

Bu sert tedbirler diplomatik çevrelerde nihayet bir tepkiye yol açtı. Rusya'nın İngiltere elçisi Brünnov, "çok ciddi olduğu anlaşılan" bu uygulamanın açıklanmasını istedi. Yunan hükümetinin İngiliz taleplerine boyun eğmeyi reddetmesinin ardında büyük ihtimalle Fransız elçisinin tavsiyesi yatıyordu. Kısacası İngiltere, Don Pacifico olayında Rusya ve Fransa gibi iki büyük güçle diplomatik bir gerilim içine girmişti.

Bu gelişmeler İngiltere'de müthiş bir tepkiye yol açtı. Birkaç bin sterlinlik, haklı olup olmadığı tartışmalı bir tazminat uğruna, İngiltere zayıf ve genç bir ülkeyi çok sert bir şekilde ezmeye kalkmakla yetinmemiş, bir de Fransa ve Rusya ile bir savaşın eşiğine getirmişti. Muhalefetteki Muhafazakâr Parti, Haziran 1850'de Lordlar Kamarası'na Dışişleri Bakanı Palmerston ve hükümetine karşı bir gensoru önergesi verdi. Önerge 37 oy çokluğuyla onaylandı ve birdenbire sadece Palmerston'ı değil, hükümeti de tehdit eden bir ortam oluştu. Birkaç gün sonra, herkes hükümetin düşeceği beklentisiyle, önergenin tartışılacağı Avam

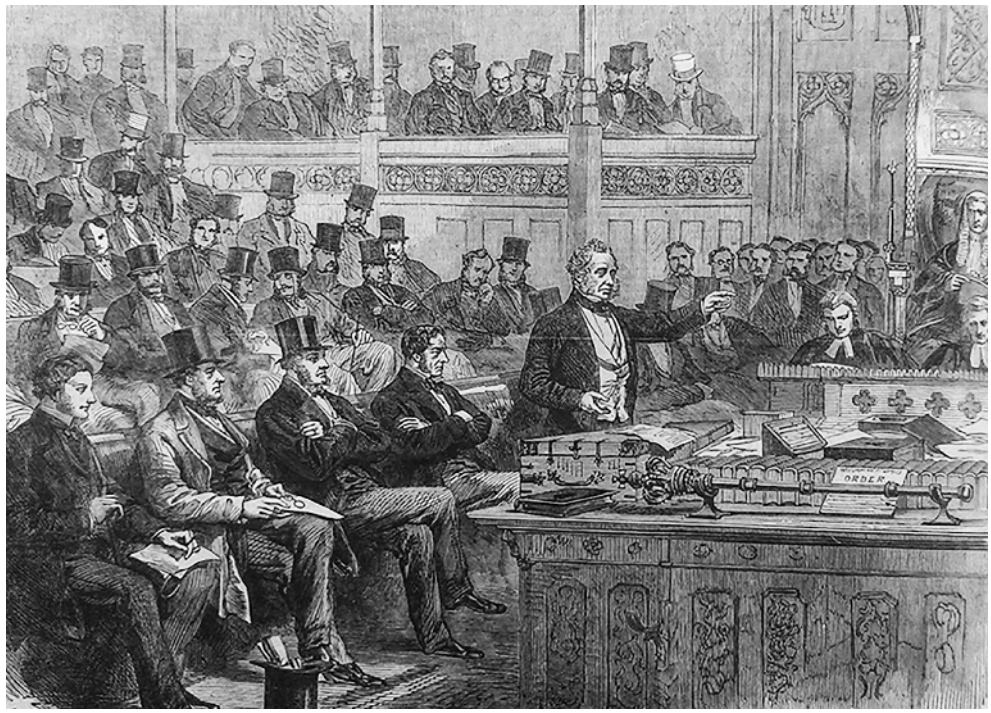

Kamarası'na koştu. İşte Lord Palmerston, İngiliz siyaset tarihine geçen 4.5 saatlik ünlü konuşmasını bu tartışma dolayısıyla 25 Haziran 1850'de yaptı:

"Bu meclisin önüne getirilen soruya korkusuzca meydan okuyorum: Majestelerinin hükümetinin dış politika ilkeleri ve yurtdışındaki uyruklarımızı korumamız gerektiği konusundaki görev duygusu, İngiltere'nin yönetimini üstlenenlerin benimsemesi gereken ana prensiplerdir; eski günlerde kendisini özgür kabul eden Romalının Civis Romanus sum (Bir Roma vatandaşıyım) dediği gibi, bir Büyük Britanya vatandaşı da, hangi ülkede olursa olsun, İngiltere'nin dikkatli gözünün ve güçlü elinin kendisini haksızlığa karşı koruyacağından emin olacaktır".

Palmerston, bu konuşmadan anlaşıldığına göre Yunanistan kıyılarına gönderdiği gemilere bir çeşit ideolojik ruh aşılıyordu. Attığı nutuk parlamento üyelerinin bütün milliyetçi içgüdülerini, büyük bir devletin uyrukları olmaktan doğan gurur duygusunu uyandırdı ve oturum sonunda Palmerston 46 oyluk bir çoğunlukla kendisini ve hükümetini kurtardı. Palmerston'ın şöhreti hiç bu kadar yüksek olmamış, Latinceden habersiz olan halk arasında bile Civis Romanus sum sözü popüler hale gelmişti.

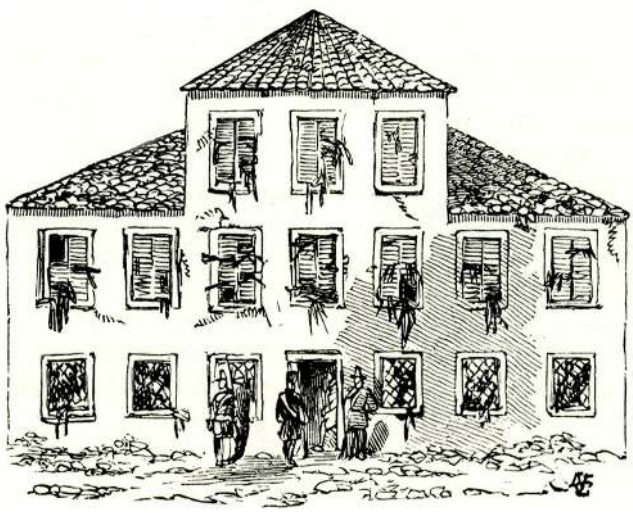

HOUSE OF DON PACIFICO, AFTER THE SACKING.

Tarihe geçen olay

İrlanda kökenli asilzade Lord Palmerston, Don Pacifico sürecinde avam kamarasında 4.5 saat süren bir konuşma yapmıştı (üstte). Olayda İngiliz uyruklu Portekiz konsolosu Don Pacifico'nun Atina'daki evi yağmalanmıştı (altta).

Elbette Palmerston'ın bu popülist konuşmasına karşı çıkanlar vardı. Örneğin kendi partisinin üyelerinden William Gladstone, "Büyük Britanya eski Roma'ya benzetilecekse, dünyayı köleleştiren Roma İmparatorluğu'na benzetilebileceğini" söyleyecek kadar cesur davrandı. Radikal milletvekili Richard Cobden ise böyle saldırgan bir dış politikanın ekonomik maliyetine ve yarattığı ahlaki sorunlara dikkat çekti ama, Palmerston'ın sözleriyle kendilerini birer Roma senatörü olarak hayal etmeye başlayan milletvekilleri dışişleri bakanını destekledi. İngiliz halkı bu büyüklük gösterisinden hoşlanmıştı; Palmerston parlamento çıkışında halkın tezahüratlarıyla karşılandı. Artık ülkedeki en popüler insan haline gelmişti.

Aslında bu şatafatlı nutuklar ve prensiplerle olayın küçüklüğü arasında büyük bir uçurum vardı. Bir kere Yunanistan o sırada henüz 18 yıllık bir devletti (Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını resmen 1832'de elde etmişti) ve bugünkü Yunanistan'ın neredeyse yarısı kadardı. Böyle bir ülkeyi tehdit etmek herhalde dünyanın en zor işi sayılmazdı. Ayrıca bütün patırtılara rağmen, sorun nihayet Fransa ve Portekiz'in aracılığıyla çözümlendiğinde, Don Pacifico'ya istediği 26 bin sterlin değil sadece 150 sterlinlik bir tazminat ödendiğini de eklemek gerekiyor!

Civis Romanus sum

Palmerston "Ben Roma vatandaşıyım" cümlesini, Romalı avukat ve politikacı Cicero'nun mahkemede yaptığı ünlü bir savunmadan almıştı. MÖ 70'de avukat Cicero, yirmi

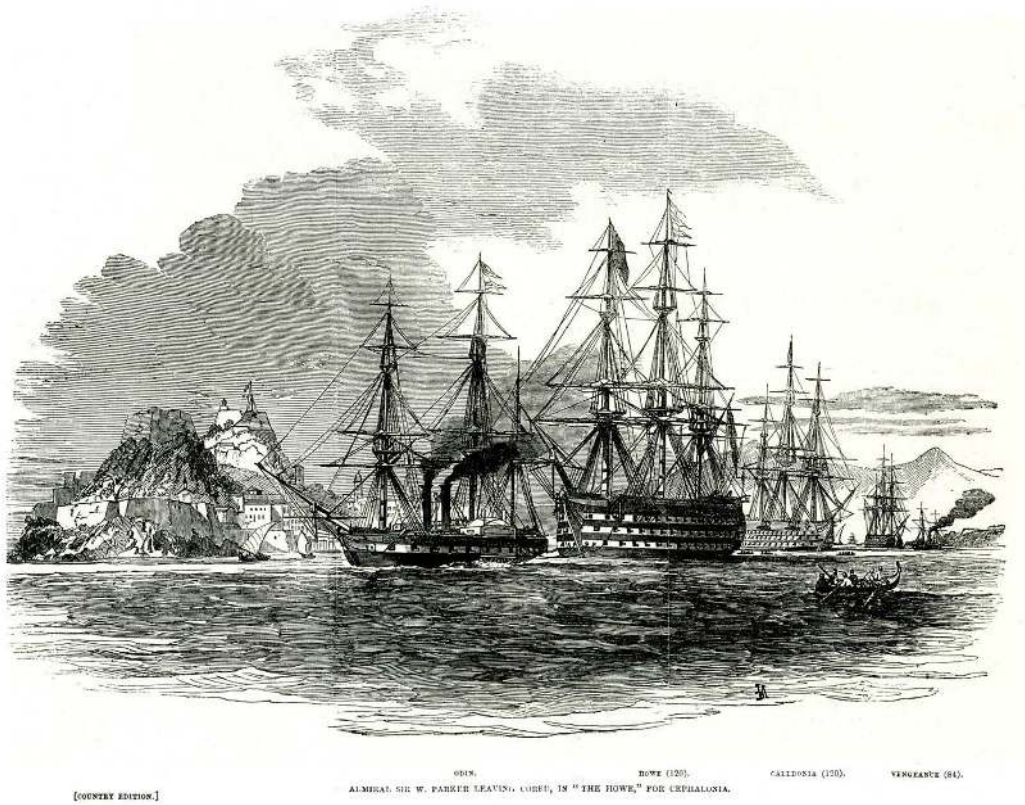

[COUNTRY EDITION.]

ADMIRAL SIR W. PARKER LEAVING CORFU, IN "THE HOWE," FOR CEPHALONIA.

Sicilyalı müvekkili adına, eski Sicilya Valisi Gaius Verres'e karşı valiliği sırasında görevini kötüye kullanmak, rüşvet almak, Sicilyalıların servetine zor kullanarak el koymak gibi suçlamalarla dava açtı. Bu davada yaptığı ve günümüze kadar gelen açılış konuşmasında, Cicero, eski Sicilya valisinin bir Roma vatandaşına yaptığı işkencelerden uzun uzun söz etti. Publius Gavius adındaki bu Roma vatandaşı, asi köle Spartacus'un bir casusu olduğu iddiasıyla hapse atılmış, ağır işkencelerden geçirildikten sonra çarmıha gerilmişti. Kamçılandığı sırada Publius Gavius sürekli olarak 'Civis Romanus sum' diye bağırmıştı ama onu dinleyen olmamıştı. Oysa bir Roma Cumhuriyeti vatandaşının kamçılanma ve çarmıha gerilme gibi yöntemlerle cezalandırılıp idam edilmesi yasaktı (Spartacus'un köle taraftarlarının veya Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinin nedeni, Roma vatandaşı olmamalarıydı).

Cicero, davasını büyük bir başarıyla kazandı. Onun açısından Roma vatandaşı olmak, büyük bir devletin uyruğu olmaktan çok, kölelere ve diğer halklara göre cumhuriyet vatandaşlarına tanınan ayrıcalık açısından önemliydi. Bu nedenle, ABD Başkanı John F. Kennedy 26 Haziran 1963'te Batı Berlin'de yaptığı ünlü konuşmada Cicero'dan esinlenerek "İkibin yıl önce en çok gurur veren söz Civis Romanus sum sözüydü. Bugün ise özgürlük dünyasında, en gurur verici söz 'İch bin ein Berliner'dir (ben bir Berlinliyim)" derken, Romalı hukukçunun savunmasındaki ruha uygun davranıyordu: Burada sözkonusu olan büyük bir devletin vatandaşı olmak değil, özgürlüklerin ve insan haklarının savunulmasıydı.

Savaşmadan tazminat

İngiliz filosu, Kefalonya üzerinden Pire'ye gitmek üzere Korfu'dan ayrılıyor. 24 Ocak'ta İngiliz kraliyet donanması, 24 Ocak'ta Yunan kıyılarında "barışçıl" bir abluka başlattığını duyurmuştu, amaç savaşmadan tazminat talebinin karşılanmasıydı.

Don Pacifico'nun evinden yağmalanan Benin tunç heykeli.

Oysa Palmerston'ın kullandığı çerçevede bu cümle, İngiltere'nin 1850'deki gücünü, Roma'nın gücüne benzetiyordu. Büyük Britanya kamuoyu, Palmerston ilkesini bugün bile unutmadı. Örneğin 2009'da Somalili korsanlar Hint Okyanusu'nda İngiliz vatandaşlarını rehin aldığında, The Times gazetesinde çıkan bir yazıda muhafazakâr ve milliyetçi politikacı (günümüzde Brexit yanlısı) Michael Gove, İngiliz hükümetinin pasif tutumunu eleştirerek Britanya imparatorluğunun bütün kaynaklarının başka bir ülkede özgürlüğünü kaybeden vatandaşlarını savunmak için seferber edildiği o eski günleri özlemle anıyordu.

'Ceza Savaşı'

Büyük Britanya 19. yüzyılda uyruklarına yapılan saldırılara sadece gambot politikasıyla değil, "ceza savaşı" politikasıyla da karşılık vermişti. Örneğin 1897'de Afrika'nın sayılı bağımsız ülkesinden biri olan Benin'in İngiliz tüccarlarından gümrük vergisi almaya kalkması üzerine ülkeye çok küçük bir birlik gönderilmiş, bunların pusuya düşürülüp öldürülmesi üzerine iki ay sonra 1200 kişilik bir İngiliz kuvveti Benin'in başkenti Benin'e girerek öldürmüş, yakmış, yıkmış ve ülkenin 16. yüzyıldan kalma tunç heykellerinden oluşan büyük tarihî mirasını yağmalayarak Londra'daki British Museum'u ve özel koleksiyoncuların depolarını doldurmuştu. Ancak bu olaydan yaklaşık 100 yıl sonra Somalili korsanlar İngilizleri rehin aldığında, Büyük Britanya artık dünyanın en büyük imparatorluğu olmadığı gibi, donanmasını Somali korsanlarına karşı Hint Okyanusu'na salmak hiç de mantıklı bir politika değildi.

GAMBOT DİPLOMASİSİNDEN ÜÇ ÖRNEK

ÜÇ GEMİ YOLLA, GÖZDAĞI VER, İŞİ BİTİR!

ABD-JAPONYA (1853-54)

Komodor Perry'nin gövde gösterisi

Japonya, iki yüzyıldır uyguladığı politika nedeniyle, 19. yüzyıl ortasında Hollandalılar hariç dünyanın gerisine kapalıydı. 2 Temmuz 1853'de Amerikan deniz kuvvetlerine bağlı, 'komodor' rütbeli filo kaptanı Matthew C. Perry, iki buharlı, iki yelkenli gemiden oluşan filosuyla ülkenin başkenti Edo'ya (bugün Tokyo) birkaç kilometre uzaklıktaki Uraga Körfezi'ne girdi. Perry korku içindeki Japonlara ABD Başkan Millard Fillmore'dan aldığı mektubu verdi: Limanlarını dünyaya açacaklardı yoksa…

Komodor Perry, Japonlara bir yıl süre vererek ayrıldı. Şubat 1854'te bu defa yedi gemi ve 1600 kişilik kuvvetle geri döndü ve bugünkü Yokohama kenti yakınlarında demir attı. Japonlarla yapılan sıkı pazarlıklardan sonra 31 Mart 1854'te Kanagava Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre bazı limanlar Amerikalı ticaret gemilerine açılacak ve bu limanlardan birinde bir Amerikan konsolosluğu kurulacaktı. Elbette Amerikalıların arkasından diğer Avrupalı ülkeler de Japonya'ya üşüştü.

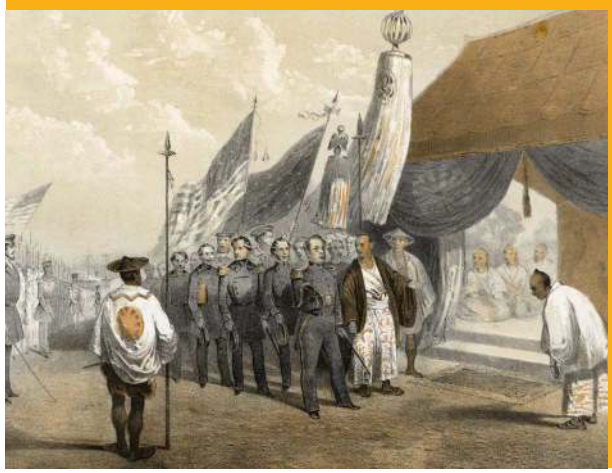

FRANSA-SİYAM (1893)

İki gemiyle Fransız ültimatomu

Hindiçini Yarımadası'nın büyük bölümü, 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransız imparatorluğunun sömürgesiydi. Fransa, buradaki tek bağımsız ülke olan Siyam'ın (günümüzün Tayland'ını da içine alan eski bir krallık)

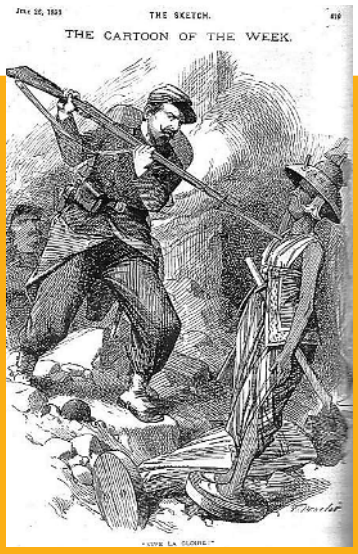

doğusundaki topraklara göz dikmişti çünkü burası (bugün Laos) kendi sömürgesi Vietnam'la komşuydu. Bu bölgede Fransızlarla Siyamlılar arasında karşılıklı sürtüşmeler, küçük çatışmalar hiç eksik olmuyordu.

1893'te Vietnam sömürge milis kuvvetlerinde görevli bir müfettiş olan Gustave Grosgurin adında bir Fransız subayı, Siyamlıların bir saldırısında ölünce kıyamet koptu. Kendi Don Pacifico'sunu bulmuş olan Fransa, ülke basınında çıkan ateşli yazıların ardından 13 Temmuz 1893'te iki savaş gemisini Paknam'a doğru yolladı. Buradaki kaleden Siyamlılar gemileri top ateşine tuttu. 25 dakikalık bir çatışmadan sonra Fransız gemileri kaleyi geçmeyi başararak Siyam'ın başkenti Bangkok'a doğru yollarına devam etti. 20 Temmuz'da Fransa'nın Bangkok'daki elçisi Auguste Pavie, Siyam'a bir ültimatom verdi: Siyam, Mekong Nehri'nin doğusundaki toprakları (Laos) Fransa'ya bırakacaktı ve 2 milyon Frank kadar tazminat ödeyecekti. Aksi takdirde Siyam Körfezi Fransızlarca ablukaya alınacaktı.

Bu tehdit işe yaradı: 3 Ekim 1893'te Fransa ve Siyam, ültimatomun tamamını içeren bir antlaşma imzaladılar. Antlaşmanın 3. maddesine göre, müfettiş Gustave Grosgurin'i öldüren Siyamlılar yargılanacak eğer mahkeme sonucu Fransa'yı tatmin etmezse Fransızların oluşturacağı yeni bir mahkemede tekrar yargılanacaktı (Phra Yot adında bir Siyamlı bu suçtan dolayı 20 yıl hapse mahkum oldu).

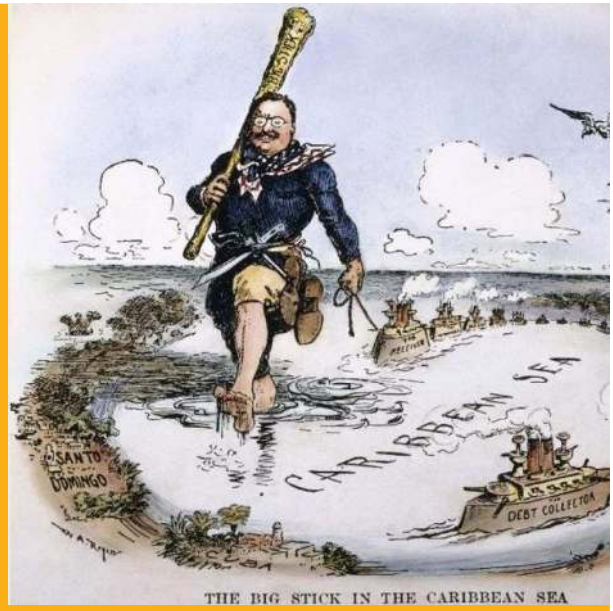

THE BIG STICK IN THE CARIBBEAN SEA

ABD-KOLOMBİYA (1903)

Panama'nın kuruluşu

ABD, Başkan Theodore Roosevelt döneminde (1901-1909) gambot diplomasisini veya Amerikalıların daha çok kullandığı deyişle "büyük sopa" (big stick) diplomasisini benimsedi. Bunun en ünlü örneği Panama Kanalı'nın açılışı ve Panama'nın kuruluşuydu.

O sıralarda bugün Panama olarak bildiğimiz ülke, aslında Kolombiya'nın aynı adı taşıyan bir eyaletiydi. Burada iki okyanusu birbirine bağlayacak bir kanal açılması için önce bir Fransız şirketi yatırım yapmış ancak başarılı olamamıştı. Başkan Theodore Roosevelt duruma hemen müdahale etti: Önce Panama eyaletinin seçkinlerinin bağımsız bir "Panama Cumhuriyeti" ilan etmesini sağladı; hemen ardından bu ülkeyi tanıdı ve yeni ülkenin kıyılarını Kolombiya'dan gelebilecek bir tepkiye karşı koruma gerekçesiyle Amerikan gemilerini bölgeye gönderdi. Kolombiya'nın buna karşılık verecek hali yoktu. Panama'nın önderleri ABD'ye bir kanal açma, bu kanalı ve her iki yanındaki toprakları 1999'a kadar kontrol edip işletme ayrıcalığını veren bir antlaşmaya imza attılar.

Amerikan sopası

20. yüzyılda ABD özellikle kendisine ait bir nüfuz alanı olarak gördüğü Orta ve Güney Amerika'da gambot diplomasisini benimsedi. Buna Amerikalılar "büyük sopa" (big stick) politikası adını da takmışlardı. ABD, istemediği rejimleri devirmek veya istediği tavizleri almak için Haiti, Dominik Cumhuriyeti ve Nicaragua gibi ülkelere sayısız askerî harekatlar düzenledi. Bu politikanın Franklin Roosevelt'in iktidara geldiğinde ilan ettiği "İyi Komşu" diplomasisiyle sona erdiği iddia edildiyse de, sonraki yıllarda da devam etti. Bunun en son örneği, 1994 gibi yakın bir zamanda Clinton yönetiminin Haiti'deki rejimi devirmek için bir filoyu ada açıklarına göndermesiydi.

21. yüzyılda ise Donald Trump yönetimi, üç kıtaya yayılan birkaç cephede, çok sayıda ülkeyi ekonomik ve siyasal, farklı nedenlerle müzakere masasına çekmek, bu masada önceden avantaj sahibi olmak için doğrudan savaşa girmek ya da filo yollamak yerine, ambargo, yaptırım ve tarife engelleriyle yeni bir "büyük sopa" diplomasisi uyguluyor. ■

YÜKSEK KALDIRIM / 1930'LAR

Karaköy-Beyoğlu kaç basamak?

Karaköy limanı ile Pera arasındaki ana ulaşım bağlantısı olan Yüksek Kaldırım'da, 1930'larda, yokuşun alt başındayız. Murat Belge İstanbul Gezi Rehberi'nde İstanbul'un iki merkezi noktasını birleştiren yoldan "Burası eskiden basamaklı bir sokaktı ve şimdikinden çok daha güzeldi" diye sözediyor. Basamaklarını Demokrat Parti'nin 1950'lerdeki "iskân hamlesi" sırasında yitiren Yüksek Kaldırım, tarihinin her döneminde yoğun bir ticari faaliyete sahne olmuştu. Osmanlı döneminde işyerlerinin tabelaları Ermenice, Rumca, Türkçe olmak üzere üç dilde yazılıydı. Zamanla pekçok ilginç dükkanını kaybeden sokağın sol köşesinde görünen bina ise 1913'te inşa edilen Minerva Han. Önceleri Atina Bankası'na, daha sonra Deutsche Bank'a, ardından bir sigorta şirketine evsahipliği yapan bina, bugün Sabancı Üniversitesi'nin iletişim merkezi. O da orada olmasa, tarihî bir şehrin tarihî bir köşesinde olduğumuzu bize ne hatırlatacak?

HAZIRLAYAN: **YİĞİT KÖSEOĞLU**

SAVAŞTAN SAVAŞA KÜLTÜREL ALIŞVERİŞ

Laflar, espriler, lakaplar: Harp meydanında doğdular ortak hafızada yaşıyorlar

Modern savaşların özellikle askerî-siyasi nedenleri, sonuçları incelenir. Aslında her savaş alanı, tarafların yakın iletişime girdiği birer kültürel alışveriş meydanıdır da. Cephelerde doğan sözcükler ve deyişler, takılan lakaplar, kullanılan kısaltmalar, yapılan espri ve yakıştırmalar, yaşanan anekdotlar tarafların ortak hafızalarında yer eder, insanlık kültürünün birer parçası haline gelirler. İşte 19. ve 20. yüzyıl savaşlarından bir seçki...

✎ TANJU AKAD

Bilenlerin bildiği gibi "hooker", ABD'de "hayat kadını" için kullanılan bir tabirdir. Kökeni, Amerikan İç Savaşı sırasında Kuzeyli General Hooker'ın Washington'da, o zamanlar boş olan Pennsylvania Avenue üzerinde, askerler için kurduğu özel dinlenme tesisine dayanır. General Hooker'ın adı, askerler için kurduğu bu tesisle ölümsüzleşmiş.

İşte bunlar zamanla unutulur. Ama bazı laflar vardır ki savaştan çıkıp günlük hayatımıza girmiştir ve nereden geldiğini bilmeyiz. Bir de savaşan askerin keskin bir mizah anlayışı vardır; kulaktan kulağa yayılır, kimi zaman anonim folklorun bir parçası olur. Neredeyse 60 yıldır savaş tarihinin çok meraklı bir okuyucusu olarak, bunların bir kısmını aktarmak isterim. Sonuçta savaşlar sadece komutanların zekasından veya budalalıklarından ibaret değil.

Düşman tarafların kültürel alışverişi

Illustrated London News'in 9 Ocak 1915 tarihli sayısında I. Dünya Savaşı'nda ilan edilen Noel ateşkesinde düşman siperlerden çıkan İngiliz ve Almanların birbirini tebrik ettiği haberini süsleyen illüstrasyon, savaşların yoğun kültürel alışverişlere sahne olduğunu kanıtlıyor. Temsili resimde, bir Alman subayın fotoğraf makinasıyla o anı kaydettiği görülüyor.

BISTRO
Rus' "çabuk" dedi, Fransız "lokanta" anladı

BİSTRO, 19. yüzyılda standart yemekleri servis eden nispeten küçük lokanta-barları tanımlayan bir isim oldu. Bunun, Napoléon savaşlarının son aşamasında Paris'e yürüyen Rus askerlerinin girdikleri hanlarda "bystro, bystro" yani "çabuk, çabuk" diye bağırmalarından esinlendiği kabul edilir. Ruslar, Moskova'yı yakan Fransızları böyle hizmete koşturup intikamlarını almışlardı.

Rusya'da bozguna uğrayan Fransız ordusu 1813'te Paris'e kadar çekilmiş, Rus çarı I. Aleksandr'ın muzaffer ordusu 31 Mart 1814'te başkente girmişti.

VERDI
Operada atılan üstü kapalı slogan

19. YÜZYILDA İtalyan Birliği kurulurken İtalyanlar operada "Viva Verdi" diye bağırıyordu. Buradaki Verdi, aslında ülkenin birliğini temsil edecek olan Sardinya Kralı'na atfen söylenen "Viva Vittorio Emmanuelle Re d'Italia" (Yaşasın İtalya Kralı Vittorio Emmanuelle) deyişinin baş harflerinden oluşuyor, bu coşkulu sloganı gizliyordu. Özellikle de o sırada hâlâ Avusturya işgalinde olan kuzey kentlerindeki temsillerde, işgalci subay ve bürokratlar İtalyanların bu bağırtılarına, suratları kıpkırmızı bir şekilde tahammül etmek zorunda kalıyorlardı.

İtalyan Birliği'ne doğru

Guiseppe Garibaldi, Avusturya-Sardunya Savaşları sırasında, halk tarafından "Verdi" örtülü sloganıyla desteklenen Sardunya kralı Vittorio Emmanuelle II'yi İtalya kralı olarak selamlıyor, 1860.

CAFE
Kahve değil faşist kısaltma

20. YÜZYILA gelindiğinde bir başka akronim İspanya'da ortaya çıktı. 1933 yılında İspanyol faşist hareketi ortaya çıktıktan sonra, anarşistlerin ve komünistlerin nümayişlerine karşı faşistler sokağa dökülüp "Cafe, Cafe" diye bağırırdı. Buradaki "Cafe" sözcüğü "Yoldaşlar, İspanyol falanjı geliyor" anlamını taşıyan "Camerados, arriba el falange Espanola"sözlerini temsil ediyordu.

General Franco önderliğindeki faşist milisler ele geçirdikleri Toledo şehrinin sokaklarında.

GATO (GATEAU)
Hem saldırıyor hem pasta istiyorlar!

ESKİ savaşlardan birinde güney Almanyalı askerler "get to" (hakkından gelmek, canına okumak) manasında bağırırken, aksanlarından dolayı bu "gat to" haline geliyor ve uzaktaki Fransız komutanın kulağına "gato" yani "gateaux"(pasta) olarak yansıyordu. Onun "bunlar niçin pasta istiyor acaba?"dediği kayıtlara geçmiştir. İlahi mon jeneral!

HURRAH (HURRAY)
‘Vur ha'dan geldi, ‘Hurra'ya dönüştü

“Ur ha! Ur ha!
Ziegetvar Beyi Zrinyi komutasındaki Macar kuvvetlerinin Eylül 1566’da kalkıştıkları umutsuz yarma harekatı Osmanlı güçleri tarafından geri püskürtülüyor, Johann Peter Krafft, 1825.

"GET TO" Fransız komutanının kulağına “gato” diye gelirken, bizim “Vur ha, vur ha” (ya da daha eski haliyle “ur ha”) şeklindeki savaş nidamız da Avrupalıların kulağına “Hurra” diye geliyordu. İşte bizden aldıkları bir laf budur. Kültür alışverişi için savaştan daha iyi bir ortam bulunur mu?

UNRRA
BM yardım örgütüyle dalga geçen kısaltma

1945’TE 2. Savaş sona ererken yerinden yurdundan edilmiş en az 20 milyon Avrupalı yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletler’in UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), yani Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi Kurumu’ndan yardım bekliyordu. Her kentte ve kasabada ailesinden kopmuş binlerce çocuk samanlıklarda, kapı eşiklerinde, tarlalarda yatıyor, bunların çok çok azına yardım edilebiliyordu. Bu durumda kurumun adı, inisiyallerinden hareketle "Unhappy Natives Receiving Ridicilous Assistance", yani “Gülünç (derecede az) Yardım Alan Mutsuz Yerliler” olarak anılmaya başlanmıştı. Ön siperlerde diz boyu çamur içerisinde cesetleri kemiren farelerle yaşayan askerler ise geri hizmet yapanlara hem özenir, hem de nefret ederlerdi. Onlara REMF kısaltmasıyla seslenirlerdi ki, bu deyişin açılımınının Türkçe’sini yazamıyoruz. İngilizce bilenler anlasın, anlayan anlamayana anlatsın: Rear Echelon Mother F...ers.

USMC
Sam Amca'nın yoldan çıkmış çocukları

AMERİKAN deniz piyadelerinin (US Marine Corps) kısaltması USMC'den türetilen kısaltma "Uncle Sam's Misguided Children" (Sam Amca’nın Yoldan Çıkmış Çocukları) şeklindeydi. Deniz piyadeleri özel bir sınıf olarak, kendilerini diğerlerinden ayrı tutmayı severdi.

TRENÇKOT
Siper kıyafeti sivilde moda olunca

1. DÜNYA SAVAŞI’nda subayların siperlerde giydikleri bir cins palto olan trençkot, kullanışlı tasarımından dolayı daha sonra moda haline gelmişti. Böylece günlük hayata giren "trenchcoat" yani sadık çevirisiyle “siper paltosu” sözcüğü de, birçok dilde olduğu gibi Türkçe’de de kullanılır oldu.

ASLAN-EŞEK
İngiliz askerlerin alaycı benzetmesi

1. DÜNYA SAVAŞI'nda generaller askerleri makinelitüfeklerin önüne o kadar ısrarla sürüp milyonların boş yere ölümüne, daha fazlasının sakat kalmasına neden olmuşlardı ki, İngiliz askerleri kendilerine "Eşeklerin yönettiği aslanlar" diyordu. Gerçi bazıları gerçekten de öyleydi ama generallerin hepsi siperlerden uzak şatolarda, her akşam ziyafette değildi. Sonuçta yeni tekniklerle savaşmayı çözenler de onların arasından çıkacaktı.

COLONEL MOTORS
De Gaulle'ün motorize birlik aşkı

DE GAULLE iki dünya savaşı arasındaki dönemde Almanların mekanize birliklerini yakından izliyor ve Fransa'yı da bu yöne çekmeye çalışıyordu ama, küt kafalı muhafazakâr generalleri ikna etmesi mümkün olmadı. İşte motorlara bu ilgisi nedeniyle General Motors'dan benzetmeyle, ona "Colonel Motors" adı verildi. Ama uzun boyundan dolayı bazen "The Great Asparagus" (Büyük Koşkonmaz) ve "Warmwood" (Tahta Kurdu) olarak da anılmıştır.

Rommel ve tilki
Çöl tilkisi lakabıyla anılan general Erwin Rommel bir Alp tilkisiyle.

ÇÖL TİLKİSİ VE DİĞERLERİ
Ünlü generaller ve tuhaf lakapları

GENERALLER genelde askere uzaktır ama bazıları eratla yakın ilişki kurmak için sürekli birlikleri dolaşır. Herhalükarda erat tarafından onlara isim takılır. Örneğin, Libya'daki İtalyan komutanı Bastico'ya "Bombastico" adı takılması hiç de şaşırtıcı değildir. Onunla komutayı paylaşan ama sadece kendi bildiğini okuyan Rommel'e de "Çöl Tilkisi" denmiştir. Gerçekten harekatı daima en ön saflardan yönetirdi ama, 1. Dünya Savaşı sırasında Alpler'de bir tilkiyi beslediği de bilinir ve bununla çektirdiği bir fotoğraf arşivlerde vardır. İngiliz General Montgomery'ye de değinmeden geçmeyelim. Hiç muharebe yitirmeyen ama çok ihtiyatlı şekilde harekât yapan bu generalin emrindeki Kanadalılar ona "God Almighty"den (Her Şeye Kadir Tanrı) hareketle "God Almonty" demişlerdi. Herhalde dediğim dedik olmasından. Harf değişikliği ile türetilen isimlerden birisi de İngiliz General Gatacre'a "Backacher" yani "sırt ağrıtan" adının verilmesiydi. Fransız generali Mangin ise 1. Dünya Savaşı'nda askeri düşman makinelitüfeklerin önüne sürmekte o kadar ısrarlıydı ki, lakabı "Kasap" oldu.

GI, TOMMY, POILU, BOCHE
Kendilerine ve düşmana ne dediler?

I. Savaş'ta Fransız askerler kendilerine Poilu (Pualü okunur) adını takmıştı. Bunun nedeni, orduya katılan askerlerin çoğunun bıyık ve sakallarını uzatmalarıydı.

2. DÜNYA SAVAŞI döneminde Amerikan ordusunda askere verilen malzemenin üzerinde GI harfleri bulunurdu. Bu "Government Issue" yani devlet tarafından verilmiş anlamına gelirdi. Tabii, sıradan askerlere GI denmeye başlandı ve derhal yaygınlaştı. İngiliz erata bizdeki "Mehmetçik" gibi "Tommy" denirken, Fransız askerlerine ise "Poilu" yani "Kıllı" denirdi; zira çoğu savaşta bıyık veya sakal bırakırdı. Amerikan askerlerinin daha eski adı ise "Doughboy" idi. Dough, İngilizce'de hamur anlamına gelir. Bu ad ile ilgili birçok teoriden birisi onlara çok miktarda kızarmış hamur yedirilmesidir. Tozdan bembeyaz olmaları veya düğmelerini parlatmaları için verilen bir malzemeden dolayı böyle adlandırıldıkları da ileri sürülür. Fransızlar ise Almanlara "Boche" derlerdi ki, bu inatçı, küt kafalı (tête de boche) anlamında kullanılırdı. Bunlar, belki de biraz o inatçılıkları sayesinde 1871 ila 1940 arasında 69 yılda yapılan üç büyük savaşın ikisinde Paris'e girmişlerdi!

SITZKRIEG
'Yıldırım Savaşı'ndan 'Oturma Savaşı'na

1939 Eylül'ünde Almanlar Polonya'yı birkaç hafta içerisinde işgal edince, gazeteciler buna "yıldırım savaşı" anlamına gelen "Blitzkrieg" dediler. Bundan sonra ertesi Nisan ayına kadar Avrupa'ya uzun bir sessizlik çöktü, hiçbir önemli operasyon yapılmadı. Askerler siperlerde büyük bir can sıkıntısına girince gazeteciler buna de bir ad bulmakta gecikmediler: "Sitzkrieg" yani "Oturma Savaşı'. Ne var ki Sitzkrieg, Almanların yeni bir Bliztkrieg'i ile aniden sona erecek ve iki ay içerisinde beş Avrupa ülkesi daha Nazi işgaline girecekti.

TOMMY'NİN SİLAHI
Ölüm makinaları ve takma isimleri

KİŞİLERE ad takılır da silahlara takılmaz mı? İşte birkaç örnek... 20. yüzyılın efsane silahlarından Thompson makineli tabanca derhal "Tommy Gun" (Tommy'nin Silahı) olarak anılmaya başlandı. Bundan daha basit bir makineli tabanca ise T şeklindeki gres sıkıcıya benzediği için "Grease Gun" adını aldı ki bunların ikisi de bir dönem bizim ordumuzda da kullanılmıştır. 1. Dünya Savaşı'nda Almanların ağır topçusunun attığı mermilere ise "Black Maria" (Kara Maria) denmişti. Çoğu asker düşmanı daha hiç görmeden bu mermilerle hayata veda etti.

HOOKER
‘Hayat kadını’ tabiri ve ‘hayırsever’ komutan

BİLENLERİN BİLDİĞİ GİBİ “hooker”, ABD’de malum mesleği icra eden hanımlar için kullanılan bir tabirdir. Kökeni, Amerikan İç Savaşı sırasında Kuzeyli General Hooker’ın Washington’da, o zamanlar boş olan Pennsylvania Avenue üzerinde, askerler için kurduğu özel “dinlenme tesisi”ne dayanır. General askerin derdinden anladığı gibi, adını da böylece ölümsüzleştirmiş. Bu savaşta generallere takılan lakaplar arasında en ilginçlerinden birisi de General (daha sonra Başkan) U. S. Grant’a aittir. Ulyses Simpson (U. S.) olan adı daha ilk muharebelerden sonra "Unconditional Surrender" (Şartsız Teslim) oluvermişti. Güneyli General Jackson ise savaşta öyle başarılıydı ki, "Stonewall Jackson" (taş duvar anlamına gelen kelime, sıkı savunma anlamında kullanılır) adını hak etmişti. Alacakaranlıkta orman yollarında at sürerken kendi askerleri tarafından vurulunca, en iyi generalini yitiren başkomutan Lee "sağ kolumu yitirdim" demişti.

Amerikan komutanları arasında lakabı en uygun düşenlerden birisi de 2. Dünya Savaşı’nda Burma cephesinde öne çıkan General Joeseph Stilwell idi. Bu asık suratlı generale takılan "Vinegar Joe" (Sirke Joe) adı derhal yaygınlaşmıştı. Tabii von Richtofen’e kırmızı renkli uçağından dolayı verilen "Red Baron" yani “Kızıl Baron” adını da unutmamalı. Bunların sonu gelmez. Ama durun, son bir iki tanesini de eklemeden geçemeyeceğim. Filistin’de son savaşımızda bize hücum eden Allenby o kadar sert bir adamdı ki "The Bull" (Boğa) olarak anılırdı. Karargâhtan ayrıldığında arkasından "BBL" kodlu mors mesajıyla birlikler uyarılırdı. Bu, "Bloody Bull Loose" yani "Vahşi Boğa dolaşmaya çıktı, dikkatli olun" anlamına gelirdi.

Bir de Fransız Generali Patrice MacMahon’a (kendisi Magenta Dükü’dür aynı zamanda) "Duke of Polenta" adı verilmesi vardır. Bilindiği gibi polenta, mısır unundan yapılan bir lapadır ve 1859 Magenta Muharebesi günlerinde general askerlere bundan başka tayın vermeyince Magenta derhal polentaya dönüşmüş. Pek de matah bir komutan olmadığı ilerideki Prusya Savaşı’nda daha iyi anlaşılacaktı ama, askerler ona çoktan "Mac-Bête" (Çift anlamlı bir yakıştırma, bir yandan “Aptal Mac” manasına gelirken diğer yandan muhtemelen Lady Macbeth’e gönderme yapılıyor) adını takmışlardı.

MARGARİN
Askere yağ diye üretildi, bombadan tehlikeliydi

SAVAŞLARDAN kalan en berbat şeylerden biri olup, siperlerde ölenlerden çok daha fazla insanı katletmiştir. Bunu icat eden de savaşta askerlerine ucuz yağ temin etmek isteyen Fransızlardı. Sıvı bitkisel yağı katılaştırmışlar, bunun daha kolay benimsenmesini sağlamak için de sarı boya katıp tereyağına benzetmeye çalışmışlardır. Türkiye’ye 1950’lerde gelen margarin hızla yaygınlaşmış ve milyonlarca insanın damarlarını tıkayarak erken ölmelerine neden olmuştur.

ONBAŞI
Diktatörlüğün gayriresmî rütbesi

Hitler onbaşı, I. Dünya Savaşı'nda cephede.

ÇOK İLGİNÇTİR, Avrupa'nın yakın tarihteki iki büyük diktatörünün ikisine de "onbaşı" denilmiştir. Birisi "Bohemyalı onbaşı" da denilen Hitler'dir ve lakap gerçeği yansıtır; çünkü gerçekten onbaşı idi. Ne var ki bu onbaşı savaş boyunca hemen her gün generalleri ve mareşalleri karşısına dizip feci halde fırçalıyor, kendisini bir askerî deha sanıp her şeye karışıyordu. Bu Müttefikler için iyi oldu, çünkü yanlış kararları Almanların yenilgisini hızlandırdı. Bir İngiliz generali "Hitler bizim için 40 tümen değerindedir" demişti.

İkincisi ise meslekten bir general olan Napoléon idi. Askerleri tarafından sevgiyle "Küçük Onbaşı" şeklinde adlandırılmıştı. Bu, ilk dönemlerinde yolda ve muharebe alanlarında askerlerle birlikte olmasından kaynaklanan bir yakınlık ifadesiydi. Yoksa sanılanın aksine, çağı için kısa boylu sayılmazdı. Her iki onbaşı da hasımlarının şaşkınlığından kaynaklanan ilk başa-

TRAJİKOMİK
Savaş acılarına ilaç, biraz kara mizah

Guadalcanal'da Japonlarla dört ay savaştıktan sonra, kendilerini eve götürecek gemiyi bekleyen ABD askerleri. Kara mizah, muhtemelen böyle bir cehennemde hayata tutunmanın etkili yollarından biriydi.

KARA MİZAHIN, durumun vahametiyle birlikte arttığını zor durumlardan geçenler iyi bilir. Savaşlar, kara mizah incilerinin doğup yayılması için ideal ortamları sunmuştur. 1. Dünya Savaşı'nda siperden uzattığı kolu kopan bir asker "Şimdi malzememi nereye asacağım" demişti. Bir başka asker ise ayağı kopmuş olarak geldiği sahra hastanesinde "ben aslında teftişe gelen generalim. İnandırıcı görünmek için ayağımı uçurdum" diye şaka yapmıştı. Gene, savaşta yanlışlıkla alayın sargı yeri bombalanıp doktorlar ve yaralılar ölünce birisi çıkıp "Harika bir gün, kimse hasta sırasına girmemiş" diyebilmişti. Gene kendi uçakları tarafından yanlışlıkla bombalanan bir askerin "Maçta haksızlık olmasın diye hava kuvvetlerini düşmana ödünç vermişler" lafını yapıştırdığı bilinir.

Bir başka anlık kara mizah örneği ise şöyledir: 2. Dünya Savaşı sırasında Amerikalılar Batı Pasifik'te bir adaya çıkarma yapacaklardır. Bir grup askere gemide verilen son brifingde şunlar söylenir: "Mercan kayalıkları nedeniyle adaya çıkmak zordur. Kumsalı geçer geçmez bambu tuzaklarla dolu tropik ormana gireceksiniz. Her adımda zehirli yılan ve örümceklerle karşılaşacaksınız. Ada yağmurlu ve bataklıktır ve her zaman bir karış suda uyumak zorunda kalabilirsiniz. Sular çok mikropludur, ne kadar susarsanız susayın içmeyin, hatta yüzünüze sürmeyin, yara olur. Sivrisinek bulutları ise her an ağzınıza burnunuza dolacak ve sıtma nöbetini engellemek için her gün bu sarı tabletlerden alacaksınız, benziniz sararacak. Sonra sıcak ve susuzluk bastırır". Bunları dinleyen bir er atılır: "Adayı niçin Japonlara bırakmıyoruz komutanım?".

BAŞLANGICINDAN BİTİŞİNE TÜM OPERASYONEL DETAYLARIYLA

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ

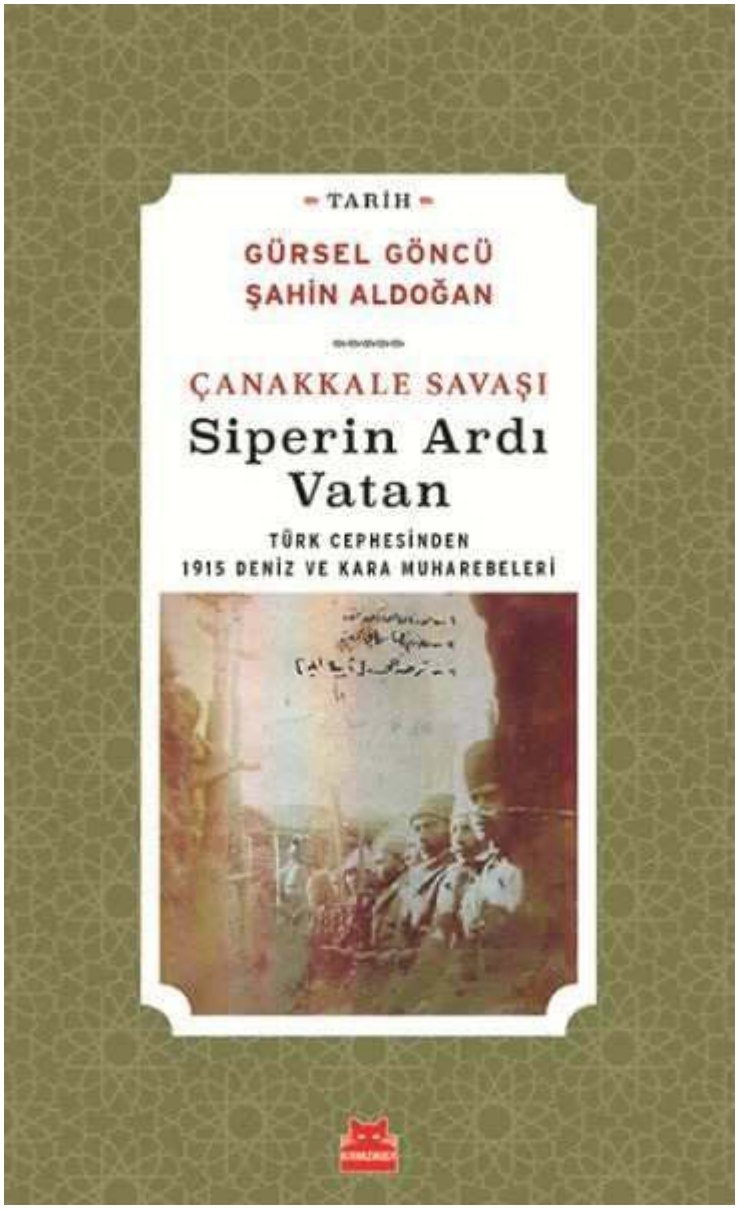

KIRMIZIKEDİ

KARTPOSTALLAR, KARİKATÜRLER ve AFİŞLER

1. DÜNYA SAVAŞI'NIN PROPAGANDA CEPHESİ

Almanya ile Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının ittifakını

Modern savaşlar sadece sıcak çatışmalardan ibaret değildir. Dost ve düşman kamuoyları da çetin muharebe alanlarıdır. Savaşan devletler, yaptıkları propagandalarla kendi kamuoylarının moralini yükseltmeyi; karşı propagandalarla düşman kampın savaşma azmini kırmayı hedefler. Günün moda deyişiyle, "algı operasyonları" 1. Dünya Savaşı'nda da yoğun biçimde yürütülmüştü. İzzeddin Çalışlar ve Mesut Yaşar Tufan'ın *Yüz Yıl Sonra Savaşan Çizgiler* adlı eserlerinde yaptıkları derleme, 1. Harp'te hem tarafların birbirlerine bakışına hem de kendilerini nasıl göstermek istediklerine dair çarpıcı ipuçları sunuyor. Çizgilerin diliyle 1. Harbin propaganda cephesinden bir seçki...

(Başar Eryöner koleksiyonu)

OSMANLI İMPARATORLUĞU İTTİFAK DEVLETLERİ'NE KATILIYOR

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 sonunda Almanya ve Avusturya-Macaristan ittifakına katılmasından sonra basılan bir Alman propaganda kartpostalı. Kartın altında, ay-yıldızın sağında Almanca "Sadakat bağı" yazıyor.

SAVAŞI ŞİRİNLEŞTİREN 'ÇOCUK-DEVLET'LER

Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı ittifakını güçlü gösterme amacını taşıyan propaganda kartpostallarını sempatik kılmak için katılımcı devletlerin çocuk figürleriyle temsil edilmesi yöntemine sıkça başvurulmuştu. "Zafer bizim olacak" (Solda) ve "Birlikten kuvvet doğar" (Üstte) yazılı kartpostallar.

HAVADA KARADA ALMANYA

Almanya'nın endüstriyel kapasitesini ve hava gücünü vurgulayan bir kartpostalda İttifak Devletleri'ni simgeleyen üç asker İttifak Devletleri'ni bayraklarıyla bir Alman uçağında. Kartın altında Almanca "Yeni yılda iyi yolculuklar" yazısı okunuyor.

TROYKA'NIN ÜÇ İMPARATORU

İttifak Devletleri'nin hükümdarlarına yer veren bu kartta, solda Almanya İmparatoru II Wilhelm, ortada Osmanlı İmparatoru Sultan V. Mehmed Reşad, sağda Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Jozef görülüyor, 1914.

ARKA YÜZLER ZİYAN OLMASIN!

1914-1917 yılları arasında basılan propaganda kartpostallarının arka yüzlerinde de müttefik imparatorlara ya da İttifak Devletleri'nin bayraklarına yer verilmişti. O yıllarda yazılarak muhataplarına gönderilmiş iki kartpostal.

İTİLAF DEVLETLERİ'NDEN KARŞI PROPAGANDA HAMLELERİ

Karşı propaganda makinası da boş durmuyor... Osmanlı İmparatorluğu'nun İttifak Devletleri'ne katılmasına tepki gösteren bir Fransız karikatüründe Osmanlı devletini temsil eden figürün kafasına İtilaf Devletleri'nin tokmağı iniyor (sağda). Çek karikatüründe perişan hallere düşmüş Sultan Reşad sokaklarda Türk tütünü ve hakiki Türk halısı satarken resmedilmiş (Altta orta sırada). En alttaki İtalyan karikatürünün aşağılayıcı saldırganlığı ise daha doğrudan: "Kaba üçlü"

(Başar Eryöner koleksiyonu)

ÇANAKKALE GEÇİLMEZ!

Çanakkale Boğazı'ndaki Türk savunmasının etkinliğini vurgulayan 1915 tarihli bir Alman karikatüründe, Mehmetçiği simgeleyen çocuk, İtilaf donanmasının kağıttan gemilerini kolaylıkla batırıyor. Karikatürün sağ üst köşesinde, Almanca "Çanakkale Boğazı nöbeti" yazısı okunuyor. (Solda) 18 Mart Çanakkale Deniz Muharebesi'ni tasvir eden bir Türk kartpostalında eski harflerle "Kumkale ve Seddülbahir bataryası tarafından İngiliz ve Fransız müttehid donanmasının bombardımanı" yazısı bulunuyor (Üstte).

ÇANAKKALE BOĞAZI BOĞAZDA KALINCA

İtilaf Devletleri'nin 18 Mart Çanakkale Boğazı bozgunundan sonra yayımlanan İngiliz karikatürü, Britanya'nın siyasi ve askeri yöneticilerini hicvediyor: Bahriye üniformalı İngiliz çocuk "Biraz Türk lokumu yemek istedim, boğazımda kaldı" diyerek feryat figan ağlıyor, 1915.

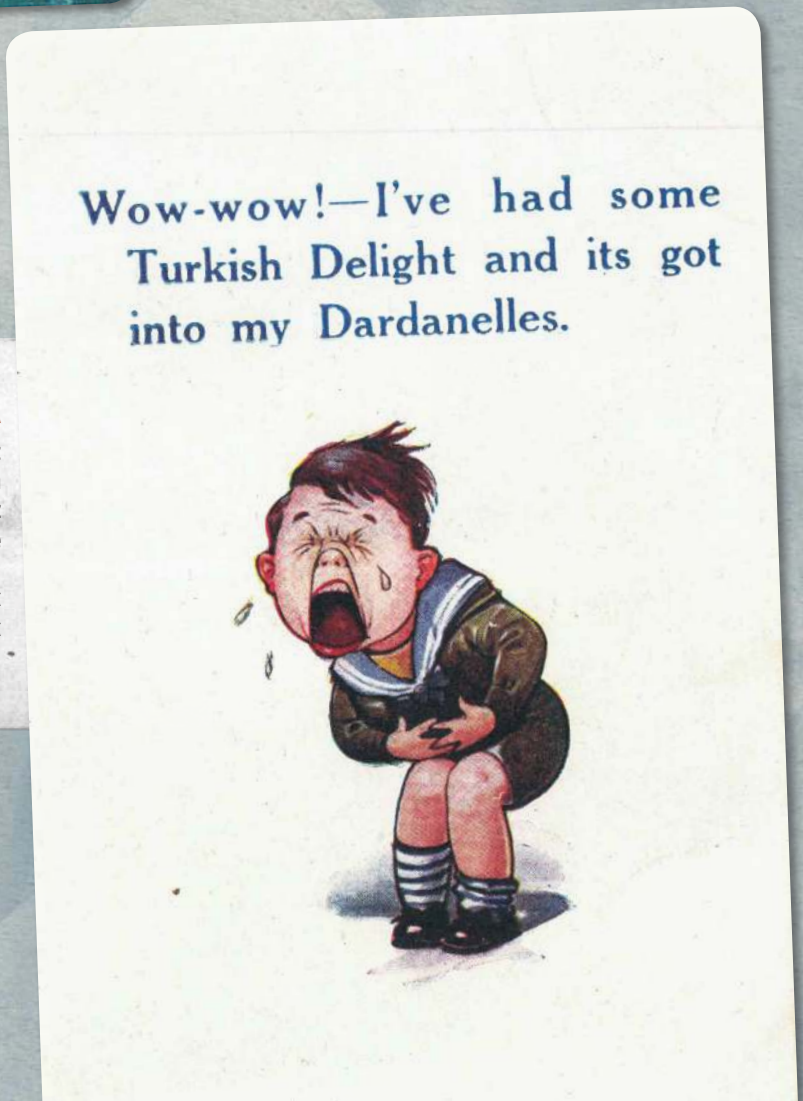

SUYA DÜŞEN KUTSAL SAVAŞ

1916 tarihli Fransız karikatüründe üzerinde "Mukaddes Savaş" yazan bayrağı taşıyan Osmanlı askerinin Süveyş Kanalı'nda boğuluşu tasvir ediliyor. Altta, "Türkler güya Suriye'de cihadı vaaz ediyor" yazısı okunuyor.

TOPATAN KAVUNUNDAN ALMAN TOPLARINA

Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanan Sedat Simavi imzalı karikatür Doğu cephesinde işler kötü giderken halkın ağzının tadını düzeltme, moralini yükseltme amacını taşıyor. Satıcı: "Top atan kavunu bunlar! Top atan!". Adam: "Alman toplarının tesiratıyla ruhum keyifli. Biraz da şu adamın topıarıyla ağzımı lezzetlendireyim".

(Orhan Koloğlu arşivi)

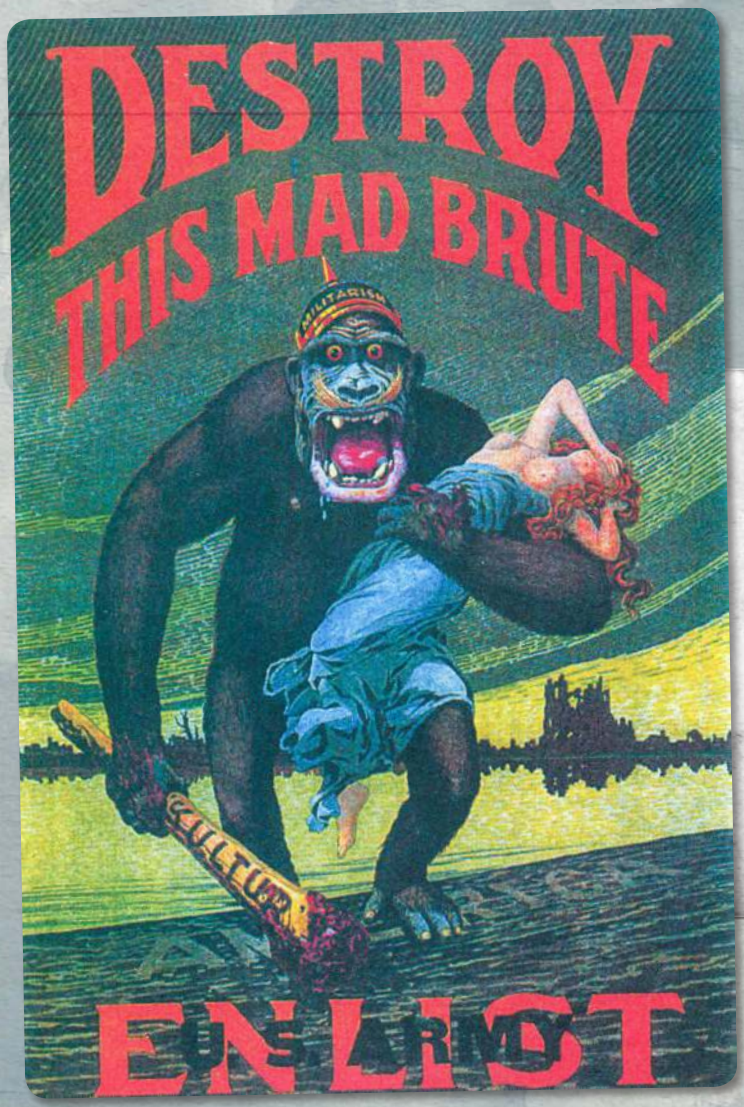

ABD ORDUSUNA ASKER LAZIM

ABD, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya, 7 Aralık 1917'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na savaş ilan etmişti. Amerikan propaganda afişinde İttifak Devletleri'ni simgeleyen goril benzeri vahşi yaratık, medeniyeti temsil eden kızı kaçırıyor. Afişin sloganı: "Bu azgın vahşiyi yok et, ABD ordusuna kaydol".

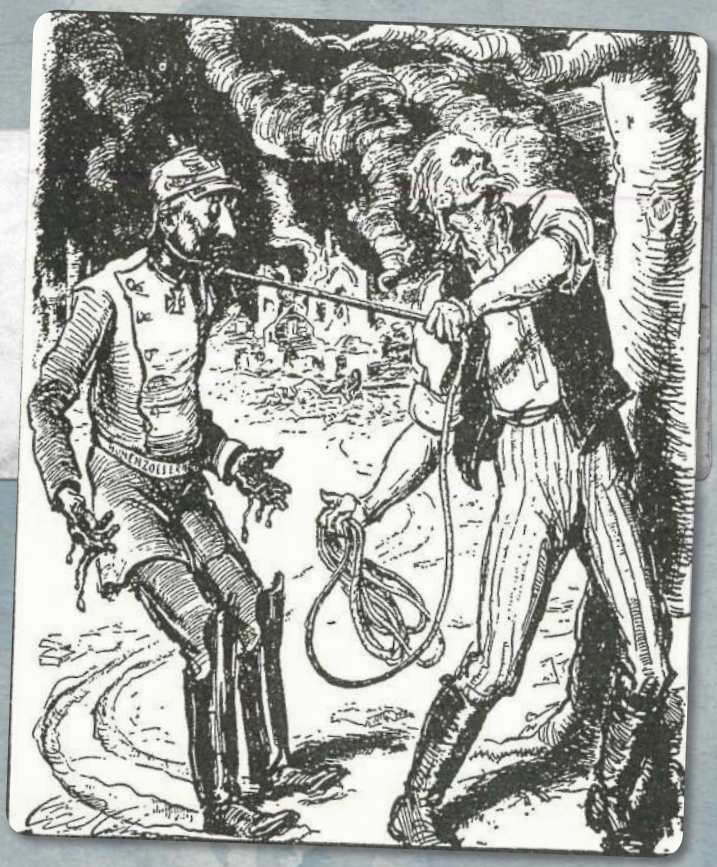

SAM AMCA İŞ BAŞINDA

Amerikan karikatürü, Sam Amca'yı yakaladığı eli kanlı Müttefik askerine haddini bildirirken gösteriyor. İpin bir ucunu ağaç dalının üzerinden aşırtmaya çalışmasından, 'eski moda' bir cezalandırmaya hazırlandığı anlaşılıyor. Sam Amca, İttifak'ı ipe çekmek üzere, 1917.

YENİK TÜRK'ÜN ÇEKİLİŞİ

I. Dünya Savaşı'nın bitiminde Türklerin Kudüs ve Bağdat'tan –yol tabelasından yazıldığı şekliyle– "Herhangi Bir Eski Yer"e çekilişini gösteren İngiliz karikatürü. Üstte "Ne pahasına olursa olsun barış için", altta "Alman ustası Coni Türk'ü yüzüstü bıraktı" yazıyor.

KÜÇÜMSENEN MAĞLUP

1918 tarihli Fransız karikatüründe Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı yıkım ve hüsran ti'ye alınıyor. Osmanlı figürünün başındaki fesin üzerinde görülen Alman miğferinin tepesini süsleyen ok, Türklerin aldığı Alman desteğinin işe yaramadığını vurguluyor. Yukarıda "Büyük Türk gidiyor!" yazısı okunurken, aşağıdaki ifade daha aşağılayıcı: "Bulvar kahvelerinin önünde halı satıcılığı yapmasına izin verildi".

Konu hakkında daha çok bilgi ve görsel malzemeye ulaşmak isteyen okurlarımız aşağıdaki esere başvurabilirler: *Yüz Yıl Sonra Savaşan Çizgiler-Karikatür ve Kartpostallarla Birinci Dünya Savaşı*/İzzeddin Çalışlar-Mesut Yaşar Tufan, İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

#tarih

TURKCELL DERGİLİK
UYGULAMASINDA

ANADOLU YOLLARININ BATILI YOLCULARI

Osmanlı ülkesinde Avrupalı seyyahlar

Avrupa'dan Türkiye topraklarına gelen Batılı sayyahlar, 15. yüzyıl başından 19. yüzyıl sonuna kadar geçen uzun dönemde, Anadolu coğrafyası ve insanları üzerine çok değerli yazılı kaynaklar ve çizimler bıraktılar. Yeryüzünün adımlarla, binek hayvanlarıyla en çok çiğnenen toprakları Anadolu'dan aktarılan bu ilk elden bilgileri içeren eserler, büyük bir kütüphaneyi dolduracak bir kültür birikimi oluşturdu.

NECDET SAKAOĞLU

Deniz ve nehir taşıtlarıyla seyahatin tarihi, binlerce yıldır. Karada yolculuklar, bölgelerarası göçler ve sürgünler çoğunca yaya, hayvan koşumlu arabalarla -motorlu taşıtların yaygınlaşmasına karşın- 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Tren, motorlu-pervaneli, hatta balonlu araçlarla yolculuk, son iki yüzyılın öyküsüdür.

Bugün bile İstanbul caddelerinde atlı arabaları, Adalar'da faytonu, köylerde kağnı veya öküz arabalarını "hizmette" görünce şaşmıyoruz. Demek ki insanlığın uzun tarihinde çoklukla yaya, ikinci sırada da atla, eşekle, katırla, deveyle hatta fille veya bunların koşulduğu arabalarla, tekli veya çoklu seyahat edilmişti. 1918'de 76 yaşında ölen Sultan Abdülhamid, 33 yıl süren saltanatında trene binmemişken, tahttan indirilince trenle Selanik'e sürgüne gönderilmiştir. 80 yıl önce kaybettiğimiz Atatürk'ün de -döneminin havayolları koşullarında- uçakla seyahati olmamıştı.

18. yüzyıl başında Erzurum

Seyahat amaçlı yolculuklara gelince... Aylar süren Hac ziyaretleri ile görev ve sefer gidiş- dönüşleri ayrı tutulursa, tenperver (rahatına düşkün) Osmanlı aydınlarının Anadolu'da, Rumeli'nde, Arap Yarımadası'nda veya Afrika'da, "gezelim görelim de yazalım" gibi bir merakından -bir-iki istisna dışında- söz edilemez.

Mısır Donanması Kaptanı Seydi Ali Reis (öl. 1562), savaşta ve fırtınalarda kaybettiği donanmasından ka-

lan gemileri Hindistan-Gücerat hâkimine emanet ederek, Kasım 1554'te 50 gemiciyle karadan yola koyulmuş; Pencap'ı, Sind'i, Maveraünnehir'i, Afgan'ı, Horasan'ı Azerbaycan'ı, İran'ı, Anadolu'yu arşınlayıp Mayıs 1557'de İstanbul'a dönmüştü. Mir'at-ı Memâlik adlı yapıtında bu serüvenli dönüşü anlatmıştır. Çağdaşı bilgin sanatçı Matrakçı Nasuh/Nasuhi's-Silâhî de (öl. 1537?) Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman adlı eserinde 1533-4 Irakeyn Seferi dönüşünde, Bağdat'tan İstanbul'a, yol boyunca gördüğü kentleri, kimi köyleri minyatür tekniğiyle betimlemiş ve anlatmıştır.

Görevleri gereği uzun yolculuklar yapan Osmanlı kamu görevlilerinden, sefer komutanlarından, yol ve yolculuk anılarını anlattıkları kitap ve defterler bırakanlar sayılıdır. Müşir Ahmed Muhtar Paşa'nın (öl. 1919) Sergüzeşt-i Hayatın Cild-i Evveli-Cild-i Sânisi ender örneklerdendir. Ferik (korgeneral) coğrafya yazarı Süleyman Şevket Paşa'nın (öl. ....) Sicill-i Ahvâl-i Âcizi (yayımlanmamıştır) defteri de başka bir örnektir. Dünkü

Doğu'ya yolculuk

Avrupa'dan gelen gezginlerin toplumsal tarihimize ışık tutan, yüzlerce eserinden birkaçı.

Bir zamanlar Bağdat

J. Peeters'ın 1697 tarihli, Doğu kentlerini tanımladığı Description des principales villes (Başlıca şehirlerin tarifleri) adlı yapıtından bir Bağdat resmi.

aydınlar daha çok edebi deyim ve tabirlerle şişirilmiş mektuplar, tezkireler, arizâlar yazmışlardır.

Evliya Çelebi de gezip gördüklerini veya dinlediklerini görmüşçesine anlatarak, Tarih-i Evliya adıyla kitaplaştırmıştır. Bu büyük esere Evliya Çelebi Seyahatnâmesi adının verilişi, 1898'deki basımındadır. 18. ve 19. yüzyıllarda diplomatik görevlerle yabancı ülke başkentlerine giden elçilerimizin kaleme aldıkları "sefaretnâme"ler de aslında birer seyahatnâmedir.

Ülkesinde tehlikelerden uzak gönenç içinde hayat sürerken, yaşamın dayattığı zorunlu seyahatlerle değil de başka ülkeleri görmek, keşifler-araştırmalar yapmak için yollara düşen, aylarca hatta yıllarca yol kateden, tehlikeleri göze alan kimileri, memleketine dönemeden ölen insanların serüvenlerini, bugün kitaplarda, ansiklopedilerde buluyoruz. Hommaire de Hell'in, arkadaşı ressam Jules Laurens'le çıktığı uzun Doğu seyahatinde, Türkiye kolaçanından sonra İran'da iken henüz 35 yaşında ölümü (1848) bir örnektir.

Londra'dan, Paris'ten çıkıp Pekin'e gidenler, Asya step ve çöllerini aşanlar, Hindistan çangıllarına, buzullar arasından kutup noktalarına, Afrika'nın vahşi hayvanlarını, zenci kabilelerini görmeye gidenler de vardır.

Yolculuk tarihçisi

Osmanlı Devleti'ni kat eden gezginler üzerine yaptığı çalışmayla tanınan S. Yerasimos'un Osmanlı İmparatorluğu'nda Gezginler yapıtının kapağı.

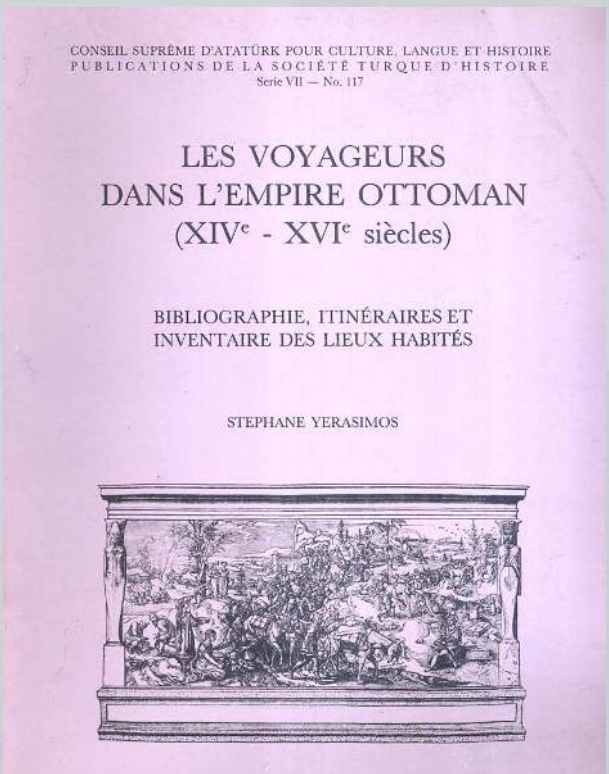

Yeryüzünün adımlarla en çok çiğnenen toprakları Anadolu'dur. Avrupa'yı doğu ve güney ülkelerine bağlayan kadim yollar Anadolu'dadır. Bu yarımadanın çok eski iskân ve uygarlık yurdu oluşu da yol ve yolculuk güvenliği açısından Avrupalı gezginlerin tercih nedeni olmuştur. Selçuklu ve Beylikler çağında Anadolu'nun işlek yolları üzerinde yaklaşık 30- 40 km. aralıklarla sultan hanları, kervansaraylar yapıldığı gibi, aralarda da hanlar, ribatlar, menzilhâneler vardı. Antalya'da Evdir, Kırkgöz, Alanya'da Şerefza, Alara, Burdur Susuz, Aksaray ve Kayseri sultan hanları, Konya Karatay, Zazadin, İshaklı'da Akhan, Ürgüp Sarıhan, Tokat Hatun, Amasya Ezine Pazarı, Sivas'ta Yenihan, Gebze Çoban Mustafapaşa, Lüleburgaz'da Sokollu, Edirne'de Rüstempaşa, Ayşe Kadın ...

Konaklama olanakları ve

yol güvenliği kamu ve vakıf örgütleriyle sağlanıyordu. Kentlerde de yolculara kapı açan hangâhlar, tabhaneler, imaretler, şehir dışında zaviyeler vardı. İstanbul'da Elçi, Vezir, Sırmakeş, Kürkçü Hanları gayrimüslim yabancılar içindi. İstanbul'da, İzmir'de diğer liman kentlerinde de yabancılar için otel ve pansiyonlar vardı.

Anadolu'da at veya arabayla seyahat edenler, geceleri veya yaz sıcağında gece yolculuğu gerekirse gündüz vakti yol hanlarında istirahat ediyorlardı. İstanbul'dan Üsküdar'a geçen bir yolcunun, bir kafileye veya kervana katılarak örneğin Halep'e ulaşmak için normal koşullarda 25 gün boyunca, toplam 256 saat yol kat etmesi gerekiyordu. 18. yüzyılda Üsküdar-Halep arasındaki 25 menzile, konaklama yerlerine ulaşmak için günde 6 ila 18 saat gitmek koşuldu.

Yollarda kafilelerden birinin ötekinin arkasına takılması; giden-gelen yüklü kervanların ardarda yoğunluğu, kıstaklardaki karşılaşmalar, tıkanmalara hatta kanlı döğüşmelere neden oluyor, günümüzdeki trafik tıkanmalarını aratacak bekleme ve gecikmeler yaşanıyordu. Yolun açılması için kavga veya anlaşma sonucu bir kervan yüklerini indiriyor, karşıdan gelen kervan geçtikten sonra yeniden yük bağlıyor, bu sırada yolcular da yol kenarlarında uzun süre bekliyorlardı. Her yıl Hac mevsiminden üç ay öncesinden yollarda hacı kafileleri yoğunlaşır, tavaf ve ziyaretlerden sonra dönüşler sürdüğünden yollardaki yoğunluk daha da artardı.

Diğer yandan uzun yolculuklarda denizde korsan, karada harami, yolkesen denen soyguncular eksik olmazdı.

İzmit'te Türk evleri

İngiliz ressam William Henry Bartlett, 1840'lı yıllarda kapsamlı bir Balkanlar ve Ortadoğu turuna çıkmıştı. Yukarıda kendisinin resmettiği İzmit'teki Türk evlerini görüyorsunuz.

Yollarda mahuf (korkulu) kıstaklar vardı. Buralarda görevli yol güvenliğinden sorumlu derbentçiler, menzil-beldar örgütleri, ribatlar, ayrıca martaloz, pandor denen geçit bekçileri vardı. Buna karşın, Sakarya civarındaki Ak Murad ve Giryan Pınarı, eşkıyanın eksik olmadığı noktalardandı. Yolcular Balkan geçitlerinde, Süzebolu, Ahyolu, Aydos Boğazı, Şumnu, Çitak, Demirkapı, Şıpka Zağra, Troyan/Hisar, Vid, Iskır gibi çetin geçitlerde korkulu anlar yaşardı. Tanzimat döneminde jandarma örgütü görevini üstlenen Derbendat Nezareti kurulmuştu. İstanbul'da Divan-ı Hümayun'dan, pasaport ve seyahat izin belgesi demek olan "yol beratı" alan bir yabancının can ve mal güvenliği sağlanıyordu.

Nizamî ordu kurulduktan sonra izinle, tebdil-i heva için veya terhis olarak memleketine gönderilen askerlere yolda zaruret çekmemeleri için günlük 300 dirhem (1 kg) nân-ı aziz (ekmek) bedeli ile günlük 20'şer para katık bedeli veya buna eşit, zeytin, sirke ve sarımsak verilirdi.

Avrupalı seyyahlar

Avrupa'dan Türkiye'ye gelen yolcular o günün koşullarında Belgrad-Edirne arasında Osmanlı topraklarında ilerlerken, her yerde dindaşlarından hizmet alırlardı. Edirne-İstanbul arasında ise "iyi" ve çok güvenli bir yolda ilerleme şansını Sultan Yolu güzergâhında bulurlar; kent ve kasabaların bakımlı ve romantik manzaralarına hayran kalırlar; izlenimlerini yol defterlerine yazarlardı. Menzil mesafelerine göre çarşılı, hanlı, hamamlı camili, köprülü Havsa, Babaeski, Lüleburgaz menzilleri bayındır ve işlek konfor duraklarıydı. Bunun dışında uçsuz bucaksız araziler, ekin tarlaları ve hayvan sürüleri dışında çıplak ve ıssızdı.

Avrupalı pekçok araştırmacı, serüven-sever gezginin

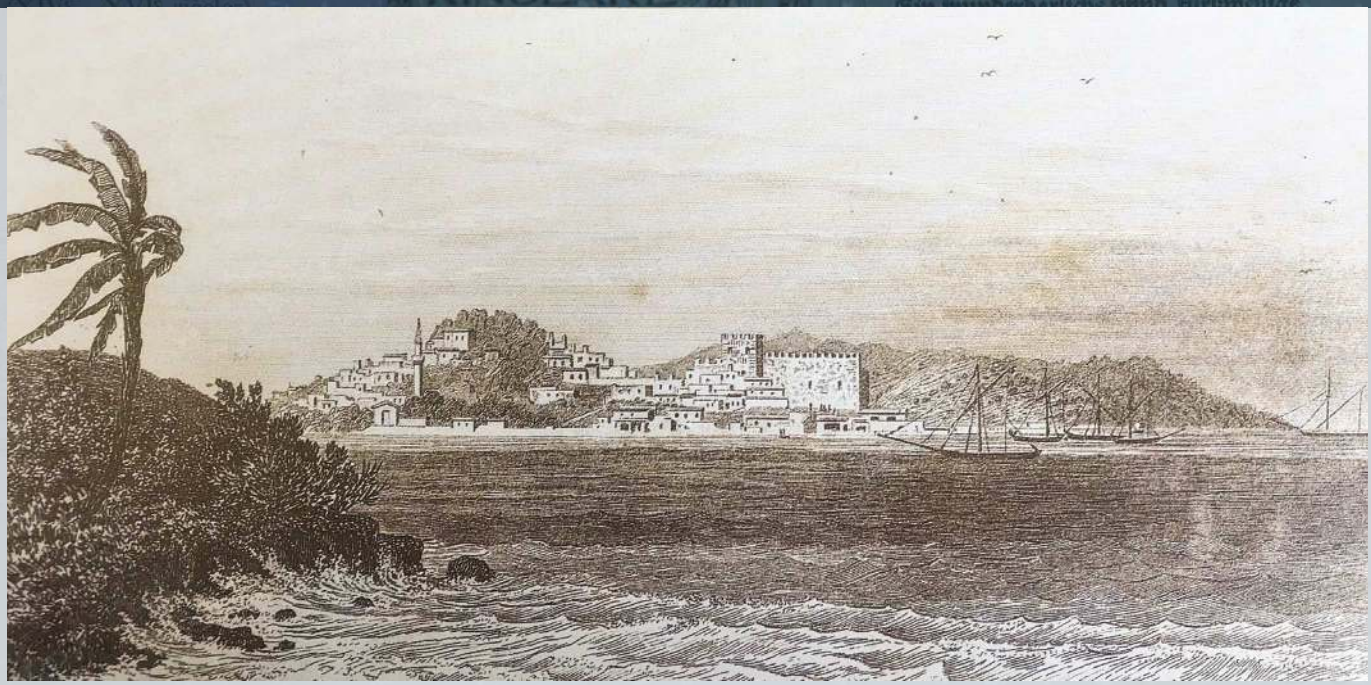

çantalarında haritalar, dürbünler, kılavuz kitaplar bulunduğu gibi, bunlar yerliden rehber ve postacılar da tutar; uğradıkları veya konakladıkları yerlere ilişkin edindikleri bilgileri not eder; değerli, özellikle arkaik-antik objeler, otantik öteberi, yazma kitap, vs. alanlar da olurdu. Bunlar uğradıkları yerleri anlatan notlar alır, resimler yaparlardı. Yanlarına ressam, haritacı tercüman alanlar da vardı. Anadolu'yu, Doğu'yu görüp gezenlerin nesnel yazanları kadar abartılı tanıtanlar, haksız eleştirenler de yok değildi.

Avrupalı gezginler için "Levant" (Doğu) asıl İstanbul'dan sonra başlıyor; Ankara ve Konya'dan güneye gidenler Antakya, Halep-Şam-Kudüs'e yöneliyor, aralarındaki dindarlar, bu durakta "hacı" oluyorlardı. Güneydoğu yolunu, yani Bağdat Caddesi'ni seçenler için Harput, Diyarbekir, Mardin, Musul, Bağdat görülmeye değer duraklardı. Doğuya yönelenlerin hedefi İran kentleri, Tebriz, İsfahan, Şiraz, Kazvin'di. Alamut Kalesini, Hayber geçidini, Pencap'ı, Hind hatta Çin dünyalarını adımlayanlardan çoktu. Yurduna dönemeyip ölenler az değildi.

Doğal ki gördükleri her yer beşeri yönden son derece renkliydi. Giyim kuşamlar, evler, çarşılar, camiler, medreseler, türbe ve mezarlıklar, tesadüfen izledikleri düğün şenlikleri veya cenaze kalabalığı, pazar ve panayırlar, harabeler, yemekler, konaklama yerleri, yiyecek ve içecekler...

Akdeniz su yolunu tercih edip, Anadolu'da ilk durak İzmir'de karaya ayak basanların ortak merakları antik kent harabeleri ve Akdeniz kıyıları idi. Rodos, Girit, Kıbrıs, İskenderiye uğraklarından sonra Mısır'a gidenlerse, ehramları, Nil çavlanları, tapınakları görerek sakinleşirdi.

Elçilik göreviyle yola çıkanlara, devletin gücünü göstermek için olağanüstü önlemler alınıyor; bununla da kalınmayarak heyetlerin deniz ve kara yolculuklarını konforlu denebilecek koşullarda tamamlamaları sağlanıyordu. Örneğin 16. yüzyılda Avusturya elçisi Busbecq'i Osmanlı topraklarına getiren gemide

Turistlerin her daim göz bebeği

C. Texier'in Asie Mineure (Küçük Asya) adlı 1862 basımlı kitabında Marmaris kıyılarının bir tasviri.

akşamları ziyafetler veriliyor, müzik dinleniyor, geminin uğradığı limanlarda da törenler yapılıyordu. Bu kişilerle birlikte araştırma ve inceleme için yola koyulanların yüklü masraflarını zengin soylular ve aristokratlar karşılıyordu.

Osmanlı ülkelerinde en çok da Batı Anadolu'da eski İyon sitelerini gezip inceleyen, arkeolojik keşifler yapan, Selçuklu ve Beylikler eserlerini, Anadolu coğrafyasını, kentlerini, ulaşım koşullarını gözlemleyip araştıran, bitki çeşitleri toplayan, arkeolojik araştırmalar yapan Avrupalı gezginlerin 14. yüzyıl sonundan 20. yüzyıla kadar yazdıkları Almanca, Fransızca, İngilizce eserler bir kütüphaneyi doldurabilir bir kültür birikimidir. Stefanos Yerasimos'un 14. - 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasının muhtelif bölgelerinde gezen araştırmacı ve gezginler için hazırladığı, 1991'de yayımlanan Les voyages dans l'empire Ottoman (XIV-XVI siecles) adlı eseri kapsamlı bir katalog olup, tüm bu yolculukları kayıt altına almıştır.

RUY GONZALES DE CLAVIJO (?-1412)

Sofralar kuruluyor yemekler getiriliyor

İspanya Kralının elçisi Clavijo 1402'de çıktığı yolculuğunda, İstanbul ve Tebriz'deki ikametleri de dahil, İran-Horasan kentlerinden geçerek Semerkant'a gitmiş, üç yıl sonra İspanya'ya dönmüştü. Bu seyahatin İspanya-Rodos-İstanbul-Trabzon yolculuğu kısmı yelkenlilerle denizden, sonrası karadandı. Gördüğü yerlere ilişkin verdiği bilgiler önemlidir:

"Timur'un hükmü altındaki memleketlerdeki yolculuğumuzda bütün gereksinimimiz karşılanıyor, para alınmıyordu. Gece veya gündüz nerede konaklasak hemen altımıza halılar seriliyor, sofra kuruluyor ve yemekler getiriliyordu. Köylerde köy ekmeği yiyorduk ve önümüze çok miktarda etler konuyor, başkaca yağa kırılmış yumurtalar, süt dolu çanaklar, tereyağı ve bal getiriliyordu" (Ruy Gonzales de Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, çev.: Ö. Rıza Doğrul, 1939).

OGIER GHISLAIN DE BUSBECQ (1522-1592)

Taştan sedirlerde yatıp uyuyan Türkler

Avusturya elçisi Busbecq, Sultan Süleyman'ın katına çıkmak için 1553'te Viyana'dan yola çıkmış. Buda-Belgrat-Niş-İstanbul-Amasya yolu gözlemlerini eserinde toplamış:

"Buda'da *Tuna* gemisine bindik. Gemimizi 24 kürekli bir başka gemi çekiyordu. Bunların yemek ve istirahat molaları dışından gece-gündüz gidiyorduk. Türklerin bu aceleciliği dikkatimi çekti. Yuvarlanan kütüklerin teknemize şiddetle çarpması ve kıyıdaki değirmen dolapları, gece karanlığı ve rüzgar tehlikeler yaşatıyordu. Akıntıda süratle ilerleyerek Belgrad'a geldik.

Niş'te kaldığımız kervansarayın avlusu arabalar, yük hayvanlarıyla doluydu. Türkler, dış duvarlardaki ocaklarda yemek pişirirken bir yandan da ısınıyorlar, yemeklerini 3-4 kadem (1 m.) yüksekliğindeki taş sedirlerde yerken burunlarını uzatan hayvanlarına da yiyecekleri şeyler uzatıyorlardı. Yerleştikleri taş setin üstüne bir seccade serdikten sonra, başlarının altına da eyerlerini koyuyor, kürklerini de örtünüp uyuyorlardı. Kervansaraylarda kapalı odalar olmadığından mahrem konaklama olanaksızdı. Kara yolculuğumuz İstanbul'a kadar 12 gün sürecekti. Eşyamız da hayli çoktu. Ayrıca Haydonların saldırısına da uğrayabilirdik. Bunlar çobanlığı bırakıp silahlanarak haydutluğa başlamışlar.

Irmak kenarında bir korulukta bir tür çalının köklerinden çıkardığımız özsuyu içerek ferahladık. Bir köylü 'balık var ama tutmuyoruz' dedi. Yılan çokmuş. Güneşte ısınmaya çıktıkları için dolaşmak kabil değil. Kentlerdeki Türk hanları herkese açıktır. Paşalar da kalır. Yemek zamanı

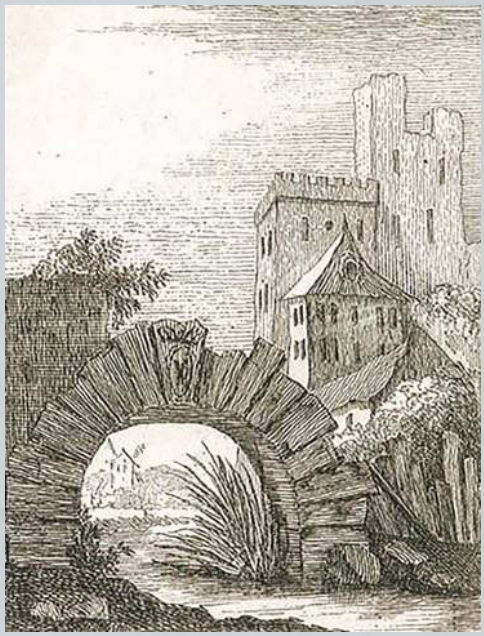

gelince bir uşak, tepside bir tabak etli pilav ve ekmek getirir. Bazen bal gümeci de bulunur. Bu servis üç gün yapılır. Diğer konak yerine zamanında varmak için gün doğmadan kalkmak gerekiyor.

Niş- Sofya arasında kız çocuklarının ve kadınların sattığı külde pişmiş sıcak poğaçalardan yedik. Gran'a yaklaşınca 150 kişilik bir Türk süvari birliği bizi karşılayıp sancakbeyinin yanına götürdü. Oradan ayrılırken süvariler at koşturup gösteriler yaptılar ve bir süre bize eşlik ettiler" (*Ogier Ghiselin Busbecq, Türkiye'yi Böyle Gördüm*, Hzl.: Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Eser).

JOHANNES SCHILTBERGER (1381-1440)

Sesi duyan haberci at koşturmaya başladı

Niğbolu'da muharebesinde tutsak düşen Johannes Schiltberger adlı yazar Gelibolu'ya, oradan Anadolu'ya getirilmiş, Yıldırım'a danışmanlık etmiş. 1402'deki Çubuk muharebesinde de Timur'a tutsak düşmüş ve bu defa onun İndus seferine katılmış. Eserinde Anadolu ve Doğu dünyasına dair ilginç bilgiler vardır: "…Sultan bir haber çıkartırsa her handa eyerlenmiş atlar hazır beklediğinden ilk menzilden at koşturan, ikinci menzile yaklaşınca kuşağındaki çıngırağı çıkararak çalar. Sesi duyan öbür haberci atlanır ve haberi aldığı gibi atını koşturur. Bu yöntemle en kısa zamanda haber yerine ulaşır" (*Türkler ve Tatarlar Arasında 1397-1427*, J. Schiltberger, çev.: Turgut Akpınar, 1995).

Anlattığı masalsı bir konu da şudur: "Arabistan'da bir akarsuyun geçtiği bir vadi vardır. Su o kadar derindedir ki görünmez, sadece sesi duyulur. Bu vadinin iki yakasını bağlayan köprü bir baldır kemiğidir (!) Atlı-yaya herkes ve tacirler bu köprüden geçmek zorundadır. Baldır kemiğinin uzunluğu bir farseng yani bir ok atımı veya biraz fazla tahmin edilir".

HANS DERNSCHWAM (1494-1568)

Kervansaraylara kadın yolcu alınmaz

Busbecq'in elçilik heyetinde bulunan Bohemyalı Hans Dernschwam da Viyana'dan Amasya'ya kadar 1553-1555 yıllarındaki gidiş-dönüşte yazdıklarını iki ciltlik bir kitapta toplamış. Bu elçilik heyetinde başta elçi (Busbecq), 2 uşağı, piskopos, başrahip ve rahip, kaptan, atlı muhafızlar, uşak, baş seyis, 2 seyis, 7 muhafız, 10 at arabacısı, berber, aşçı, aşçı yamağı, kâhya, kâtip, kapıcı, 2 odacı, sofracı, terzi, terzi çırağı, toplam 33 kişi ve 27 at; ayrıca dayanışmalı eşlik eden 31 kişi ve 25 atlı, ikinci kafileyle birlikte 64 kişi 52 at vardı. Yazar bu kalabalığın günlük tüketimini verirken, her gün birer okkalık 88 ekmek tüketildiğini, her yerde kırmızı şarap bulduklarını, bir tavuğu 2-3 akçeye aldıklarını, sığır, koyun ve kuzuların canlı satıldığını da anlatmıştır:

"… Morova vadisinde bizi uzaktan gören bekçiler uzun sopalarını havaya kaldırarak ileride martalozlar (eşkıya) olduğunu haber verdiler. Yolda tuz götüren öküz arabalarına rastladık. Geceyi Derviş Bey'in konağında geçirdik. Kervan, birarada giden yolcu kafilesidir. Bu kafilelerde çokluk tüccarlardır. Böyle bir çok kervanla karşılaştık. Kervansaraylara kadın yolcu alınmaz. Kadın yolcuları, tutsakları ve köle kızları konuklayan hancılar vardır. Bozüyük'te çifti 1 akçeye çok lezzetli ekmek bulduk. Burada bir Alman gördük; Viyana kuşatmasında tutsak düşmüş. Memleketinde tenekeciymiş. Şimdi köle. Karısı ve çocukları ile bir paşanın hizmetindeymiş. Alagöz'den sonra Çukurköy'e geldik. Geçtiğimiz Kızılırmak vadisi çıplak. Karşı yakada köyler ve ot yığınları var. Uzaktaki dağlarda orman varlığı seçiliyor. Ama geçtiğimiz yerlerde çalı bile yok. Eşekle seyahat eden sekiz Türkle karşılaştık. Bursa'ya ipek götürüyorlarmış" (Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev.: Yaşar Önen, 1987).

JEAN-BAPTISTE TAVERNIER (1605-1689)

En iyi mesken yanınızdaki çadır

17. yüzyılın Marko Polo'su denen Fransız gezgin Fransız Jean-Baptiste Tavernier, Türkiye üzerinden İran'a ve Hindistan'a 6 gezi yaparak bu üç ülkedeki gözlemlerini anlatmıştır. Evliya Çelebi ile çağdaş, her ikisi de birer gezi tutkunuydu. Acaba bir kervanda, bir kent çarşısında karşılaşmışlar mıdır? Viyana'dan İstanbul'a kara yolculuğunun 42 gün, İstanbul-Tokat arasının kervanla 35 gün sürdüğünü; 14 günde ulaşılan Afyon'da ana yolun biri Halep'e, diğeri Tokat'a ikiye ayrıldığını yazan gezgin, yılmadan, bıkmadan, hastalanmadan, ölümcül bir olayla karşılaşmadan yıllarca süren altı seyahatiyle de Evliya Çelebi'yle bir rekoru paylaşmıştır:

"… Sofya- Filibe arasında iyi silahlanmış Tatar kafileleriyle karşılaştık. Sayıca bizi yenecekleri öngörüsüyle, ortalarından geçmemiz için yolun iki tarafına sıralanmışlardı. Ellerinde kılıçları vardı. Bizde ise her birimizde filinta bir çift tabanca, kimimizde de pek güzel av tüfekleri vardı. Bu üstünlük karşısında bizden tütün istemekle yetindiler. Doğu'da seyahat Avrupa'daki kadar rahat ve güvenli değildir. Kentler arasında çalışan düzenli taşıtlar yoktur. İklim elverişsizliği, insanların ilgisizliği nedeniyle hiç el değmemiş bölgeler vardır. Aşılması gereken çöller, Bedevi saldırıları, han-kervansaray yokluğu, su kaynaklarının kıtlığı başlıca engellerdir. En iyi mesken, yanınızda taşıyacağınız çadırdır".

"… Trabzon- Erzurum yolu en iyi koşullarda 4-5 gündür. Deniz yolculuğu ise hayli tehlikelidir. Kırsalda kervansaray konaklamalarına para ödenmez. Kentlerde ise han odaları cüzi bir parayla tutulur. Türkiye ve İran'da ya kervanla ya 10-12 kişilik kafilelerle veya bir kılavuzla seyahat edilir. En emini bir kervana katılmaktır. Bunda da kervanların ağır yürüyüşünden yolculuk uzun sürer. Her konaktan harekette yüklerin bağlanması zaman alır. Kervan soyguncuları karanlıkta öndeki hayvanla en arkadakini bağlayan ipi keserek kervanın yolunu şaşırtır. İyiliksever Türkler, ırmaklardan uzak yollarda sarnıçlar, kuyular yapmışlardır. Hatta yağışların azlığında, yakın kasaba ve köylerden bu sarnıçlara yolcular için su taşınır. Doğu'daki han ve lokantalar Avrupa'daki gibi temiz değildir. Her yolcu ocaklı bir odaya yerleşir, arkadaki ahıra da atını bağlar. Kimi yolcular kışın oda yerine ahırda kalmayı tercih eder. İstanbul'dan İran'a kadar kervansaraylar maalesef dayalı döşeli değildir. Size bomboş bir yer gösterirler. Yatacak yer, yemek yapmak size aittir. Ama ucuza kuzu, tavuk, yağ, meyve, karpuz, ekmek alırsınız. Yolcular ve kervancılar sıkılmamak ve uyku toplamak için eğlenmekle, tütün içerek, şarkı söyleyerek, kendi işlerinden sözederek akşamı geçirirler. Yoksul insanlar da az bir ücret karşılığında kampın etrafında bekçilik ederler (...) Gidilen yerin kılık kıyafetine uymak gerekir. Aksi halde gülünç duruma düşülür. Yani sarık bağlanır, çapula, çizme giyilir (Jean Babtiste Tavernier, *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat*, çev.: Ertuğrul Gültekin, 1980).

JEAN OTTER (1707-1749)

Sözde avcı gibi silahlı soyguncular

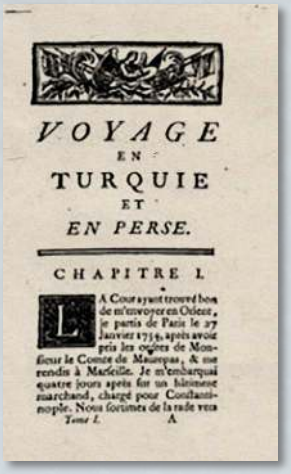
VOYAGE
EN
TURQUIE
ET
EN PERSE.

CHAPITRE I.

Jean Otter, Anadolu yollarında öldürülmekten kılpayı kurtulmuş bir 18. yüzyıl gezgini. Basra'dan sonra Bağdat- Musul- Mardin yollarını arşınlayarak Anadolu'ya gelmiş ve Eğin'den sonra yüce dağları aşarak bir akşam vakti 1740'ta Divriği'ye ulaşmış:

"… Eğin-Divriği yolunda beni korkutup daha fazla ücret isteyen kılavuz korumacılar geri dönünce, iki uşağımla sarp dağların arasında yapayalnız kaldık. Yolu bilmiyor, mesafeyi kestiremiyordum. Binbir güçlükle Divriği'ye indik. Korkulu bir gece geçirdik. Ertesi sabah, Sivas çavuşlar kâhyasına katılarak yola koyulduk. Üç günlük Divriği-Sivas yolunu altı günde alabildik. Eşlik ettiğimiz zabit ve askerler, yolda rastladığımız ve kendilerinden güçsüz gördükleri kafilelere ve köylere saldırmaktan çekinmiyorlardı. Köylülerden zorla yem ve yiyecek aldılar. Karabel vadisinin gür ormanları silahlı soyguncularla doluydu. Bunların, sözde avcıymış gibi omuzlarında kollarında doğanlar, atmacalar vardı…" (Jean Otter, *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris, 1748).

GUILLAUME-ANTOINE OLIVIER (1756-1814)

Türkiye üzerine önemli veriler

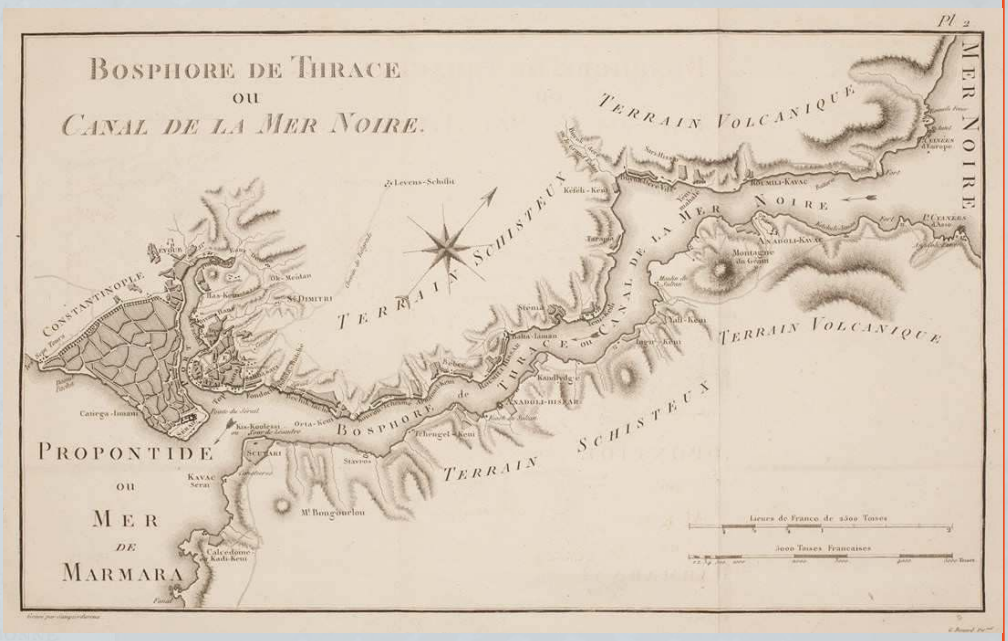

1793'te Paris'ten Marsilya'ya inen, oradan da gemiyle İstanbul'a gelen G. A. Olivier adlı gezgin doktor, Fransız İhtilali sürecinde Convention hükümetinin temsilcisi olarak Osmanlı ülkelerinde geziler yaptıktan sonra 1798'de ülkesine dönmüş. Olivier bu geziye çıkarken arşivlerden ayrıntılı haritalar üzerinde çalışmalar yapmış. Bir bakıma Türkiye'ye de önemli veriler getirmiş. İstanbul yaşamına ilişkin verdiği bilgiler de önemlidir (G. A. Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi: 1790'larda Türkiye ve İstanbul* (Çev. Oğuz Gökmen, Ankara 1977).

EDWARD RACZYNSKI (1786-1845)

Gelibolu'nun birkaç bin adım ötesi

Polonyalı kont Edward Raczynski, antik çağ eserlerini görmek için 1814'te kalabalık bir heyetle Varşova'dan çıktığı gezisinde, Odessa-İstanbul yolculuğunu buğday yüklü bir gemide yapmış. İstanbul'dan Çanakkale'ye de yine gemiyle gitmiş:

"…Hasan Bey, 1 Ekim sabahı erkenden bir kılavuzla binek hayvanlarını gönderdi. Kılavuzuma Tekfurdağı'nde (Tekirdağ) eşkıyanın bize zarar verip vermeyeceğini sordum. Bana, elini kavuğuna götürerek: 'Beyim, bu baş size feda olun!' dedi. Bu son derece cesur davranış beni cesaretlendirdi. Konsolosa bu cesur adama benim için teşekkür etmesini rica ettim. Gelibolu'nun birkaç bin adım ötesindeki bataklık vadiden geçerek Bolayır'a giden taş döşeli bir caddeye çıktık. Güneş battıktan sonra atlarımızı bağlayacağımız büyük bir hana geldik. Binanın bir tarafındaki odalarda müşteriler, diğer taraftaki ahırda hayvanlar kalıyordu. Han, tipik bir İspanyol meyhanesini andırıyordu. Akşam yemeğinden sonra yatacağımız yer gösterildi. Hancı, kahve pişirmemiz için kap (cezve) getirip ocağın üstüne koydu… (Edward Roczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, çev.: Kemal Turan, 1980).

CHARLES TEXIER (1802-1871)

Anadolu üzerine ilk rehber kitap

Charles Texier 1832'de geldiği Anadolu'yu gezerek Asie Mineure (Küçük Asya) adını verdiği bir kaynak eser yazmıştır. Bu kitapta "seyyahlara nasihat" başlıklı bir bölüm vardır:

"… Gidilen- geçilen yerlerin yerlilerine güven duyulmalı, bir ölçüde yerel dil bilmek de gerekir; çünkü kendisini kılavuz-rehber olarak tanıtanlar arasında, soyguncularla işbirliği yapanlar da bulunabilir. İstanbul'dan ayrılmadan hükümet yetkililerinden bütün vilayetlerde geçerli olacak bir ferman -yol beratı- alınmalıdır. Seyahat sağlığı için gerekli önlemler alınmalı; örneğin çıban ve yara için sargı, yakı bezi, merhem, makas, neşter, cehennem taşı, hacamat gereçleri bulundurulmalıdır. Zira Anadolu'nun her yerinde hekim yoktur" (Charles Texier, *Asie Mineure*). Texier'nin bu uyarıları, Anadolu gezisi için yazılmış ilk rehberdir.

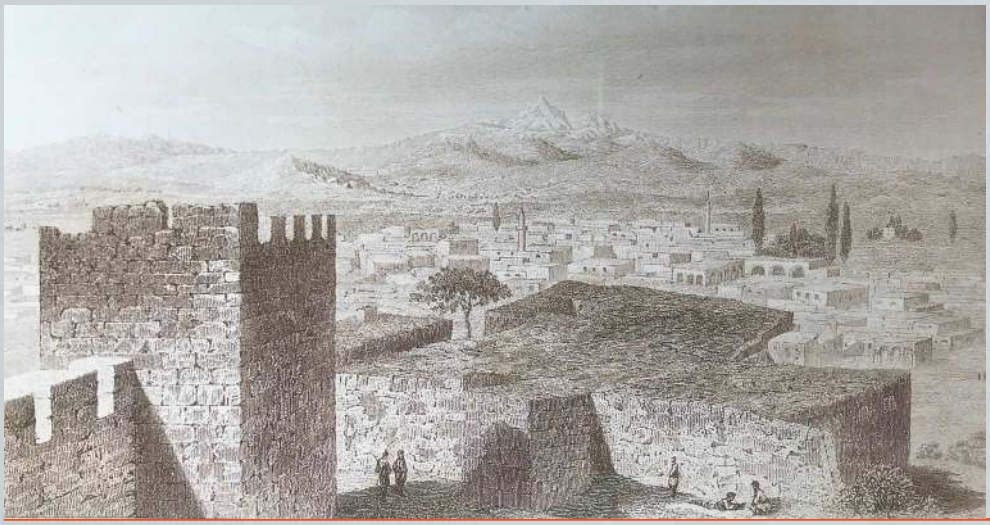

ALEXANDER WILLIAM KINGLAKE (1809-1891)

Seyahatten önce yıkanan Osmanlılar

Alexander William Kinglake, Kraliçe Viktorya çağının bu ünlü İngiliz yazarı, 1834-35 yıllarında Osmanlı ülkelerini dolaşmış, *Doğu Hasreti* adını verdiği kitabında insan tiplerini, kent manzaralarını yazmıştır. Bu gezisinde Belgrad'da yanına aldığı Ustafa adlı posta tatarı kendisine yol rehberliği yapmış. İstanbul'dan sonra İzmir'e, Troya'ya, sonra bir gemiye binerek Suriye'ye gitmiş, Kıbrıs'a uğramış; Filistin'i, Ürdün'ü gezip Sina çölünü geçerek Mısır'a gitmiş. Yolculuk anıları bir roman kadar sürükleyicidir. Bindiği hayvanın eyerini, yük hayvanlarının saatte ancak beş-altı kilometre yol katedebildiklerini, bu sırada hayvan sırtlarındaki eşyadan çıkan sesleri, seyislerin küfürleşmelerini, yolculuk sırasındaki hastalıklara kadar yazmış, çetelerle vuruşmalarını da ihmal etmemiştir:

"… Seyahate çıkışımızda iki-üç saat içinde kafilenin hazırlığı tamamlandı. Uşaklar, tatarlar, binici sürücüleri, yüklenen hayvanlar epeyce bir konvoy teşkil ediyordu. Kafileye Tatar Mustafa başkanlık edecekti. O da hazırlıklarını tamamlayanların yanına geldi. Hamamdan daha yeni çıkmıştı. Çünkü seyahate çıkmadan yıkanmak Osmanlıların âdetidir. Bütün techizatını kuşanmış, belinden boğazına kadar silahlarla yüklüydü. Su kırbasını ve lülesini de eyere bağlamıştı. Sürücüler, yük atlarını sürmek için tutulan yoksul çingenelerdi. Benim görevim haritaları tetkik etmek ve istikametimizi belirlemekti. Ama Edirne'den sonra tahmin ettiğimden daha güneye inince kendimizi deniz kıyısında bulduk" (A. W. Kinglake, *Doğu Hasreti*, çev.: AhmetEdip Uysal, 1982).

HELMUTH KARL BERNHARD VON MOLTKE (1800-1891)

Askerî danışman ve harita uzmanı

Helmuth von Moltke'nin mektuplarında Türkiye, özellikle Doğu-Güney Anadolu hakkında belgesel notlar vardır. Osmanlı ordusunda danışman olan feldmareşalin Türkiye üzerine yazdıkları 1835-1839 yıllarını kapsamaktadır. Askerî danışman ve harita uzmanı olarak Dobruca ve Tuna yalılarından Toroslar'a kadar gözlem ve değerlendirmeleri dönemin kritiği açısından önemlidir. Fırat ve Dicle boylarındaki keşif ve gezi yolculuklarını, konakladığı yerleri, rastladığı göçebeleri; Cizre'de 1 Mayıs 1838'de yazdığı uzun mektupta da Kuzey Mezopotamya'daki yolculuğunu, katıldığı 600 deve ve 400 katırdan oluşan kervanı ve kervanın bağlanışını, çözülüşünü, konaklama yöntemlerini, yüklerin indirilişini, hayvanların otlamaya bırakılmasını; başka bir mektubunda Murat Suyu'nda kelekle yaptığı yolculuğu anlatmıştır:

"… 10 Mart 1838'de Samsun'dan çıkınca ilk günkü yolculuğumuz 14 saat sürdü. Birçok tepelerin ve derelerin geçilmesi gerekti. Kar yeni kalktığından yollarda yürümek iki kat zordu. Geç vakit ve karanlıkta, yağmurdan sırılsıklam Lâdik'e ulaştık. Ertesi sabah karla örtülü yüksek dağlardan aşağıya bakarak bu kasabanın güzel manzarasını gördük. Birkaç saat sonra ekili bir vadiye indik. Vadi gittikçe daralarak derin bir boğaza dönüştü…" (Helmuth von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, 1835-1839, çev.: Hayrullah Örs, 1960).

EUGENE BORE (1809-1878)

Farklı bir güzergah: Batı Karadeniz

Eugène Boré ise İstanbul'dan Doğu'ya yolculuğunda başka gezginlerden farklı bir yol izleyerek Boğaz'ın Anadolu Feneri'nden sonra kıyıdan Ereğli'ye oradan Devrek'e uğrayarak Bartın'a ve Amasra'ya gitmiş, sandalla Gidoros'a gidip dönmüş. Safranbolu- Ulus- Eflani-Kastamonu-Vezirköprü'den sonra Samsun'a, orada Amasya'ya inmiş. Sonraki güzergâhı Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars-Erivan olmuş Buralardan yazdığı mektuplarda, yol izlenimlerini, gördüğü yerleri, incelediği eski eserleri anlatmış:

"… Amasra'ya inerken gördüğümüz bir kaidede iki kelime okunuyordu: Salvatori, Amastris! (kurtarıcı ve Amasra). Kayaların uzunluğu boyunca aralıklarla devam eden taş basamakları inerken eski bir çeşmenin önünden geçtik. Taş yalaktan berrak bir su taşıyordu. Mevsim gereği (Mayıs) yaban gülleri ve çiçekler açmıştı... Harabeler ortasındaki tapınak, bir mağara idi. Ağzı Büyükayı'ya bakıyordu. Yakınında perdahlanmış siyah taşlardan çok sayıda lahit vardı. Gür orman bitkileri ve çiçekler harabeyi kaplamıştı. İstikameti belli döşenmiş bir yol kasabaya uzanıyordu" (Eugene Boré, *Correspondance et Memoires d'un voyageur en Orient I-II*, Paris 1840).

WILLIAM FRANCIS AINSWORTH (1807-1896)

Divriği'de bir Tatar Beyi ve samimi konukseverlik

İngiliz Kraliyet Bilim Cemiyeti'nin üyesi olan Lord W. F. Ainsworth, Anadolu yolculuklarını kalabalık bir heyetle yapmış. Vilayet ve sancak merkezi kentlerdeki izlenimlerini bir öykü üslubuyla anlatmış:

"…Divriği'ye vardığımızda hava kararmıştı. Yerliden bir beyefendinin saray gibi konağında bizi çok iyi karşıladılar. Tatarımız bizi beyle tanıştırdı. Bu evde her şey son derece lüks ve muntazamdı. Yıkanmamız için sıcak su (hamam) gösterdiler. Odalardaki büyük şamdanlar her köşeyi ışıl ışıl aydınlatıyordu. Akşam yemeği için ayrı bir salonda sofra hazırlanmıştı. Yemekten sonra evsahibi bizi ziyarete geldi. Bu parlak ve samimi konukseverliği için teşekkür ettik" (William Francis Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, II*, Londra, 1842).

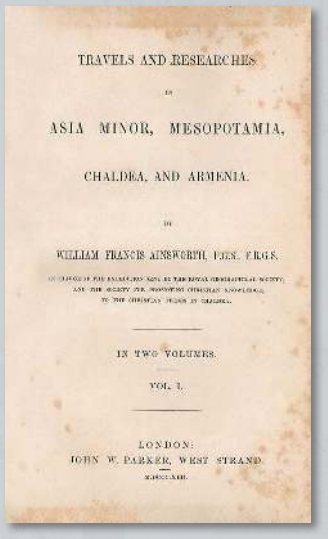

FREDERICK BURNABY (1842-1885)

Sivas'tan güneye kar-çamur deryası

1875'te at sırtında Anadolu gezisine çıkan genç İngiliz subayı Frederick Burnaby, mevsim koşul gözetmeden yardımcılarıyla at sürer. Kışa dönük günlerde Sivas'tan güneye giderken gördükleri, Osmanlı köylüsünün yaşama koşulları açısından çarpıcıdır:

"… Binbir güçlükle dağdan indik. Karın yerini diz boyu çamur almıştı. Bir yük hayvanı sendeleyerek balçığa yığıldı. Onu kaldırmaya yetecek güç kimsede yoktu. Çaresiz yükünü diğer hayvanlara dağıttık. Geceyi geçirmek için ilerdeki titrek ışığa doğru yürüdük. Yağbasan köyünde bütün olanakları seferber ederek rahat etmeye çalıştım. Radford ve Mehmet eşyaları indirdiler. Yüklü hayvan kapıdan geçemediğinden her şey sokağa bırakıldı. Ama ne sokak! Bir tek saman çöpünün bile bulunmadığı çiftlik toprağı bile bu köyün sokaklarından temizdir. Eğer birisi yolun karşı tarafındaki komşusuna gitmek isterse batacağı çamur deryasına girmeden canını Tanrı'ya emanet etmelidir. Evsahibi ve zaptiyeler birer köşede sızdılar. Birkaç dakika sonra karşı mahalleden ayakları bacakları sıvalı bir kadın gelerek tepsideki yeni pişmiş ince ekmekleri (bazlama) bize ikram etti" (Captain Frederick Burnaby, *On Horseback Through Asia Minor I*, Londra 1877).

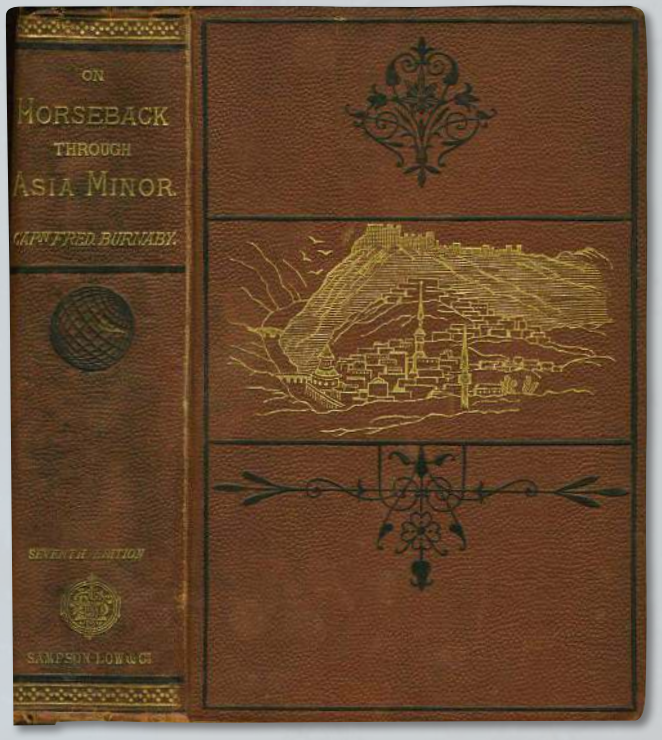

Adalar'ı, doğayı ve tarihi kemirenler

Çamlara musallat olan asalaklar, Adalar'ın güzelim yeşil örtüsünü tehdit ediyor. Sorun yeni değil; ama 1917'de "Ada Çamlarını Muhafaza ve Teksir Cemiyeti" ve onun 27 sayfalık bir nizamnamesi vardı. Bugün kekikler, herdemtazeler, taşmeşeleri, bodur ardıçlar, lavanta veya hanımelleri de nadir doğayı koruma ve tarih bilinci taşıyanlar da.

ENİS BATUR

Ada çamlarını gece pamuklu bitler sardı. Geçen yıl, önceki yıl da rastlıyorduk o asalaklara, bu yıl daha tehlikeli boyutta sarıp sarmaladıklarını gözlemliyoruz dalları.

Sonradan Türkçe'nin büyük ustaları arasına giren, *Anadolu Manzaraları* ve *Alıç Ağacı İle Sohbetler* gibi başyapıtlar veren Hikmet Birand, bir gençlik ürünü sayılabilecek *Büyükadanın Yeşil Örtüsü*'nde (1936, Köyöğretmeni Basımevi, Ankara), illetin yeni olmadığını gösterir: "Bir zamanlar Evkafla Belediyenin senindi benimdi diye paylaşamadıkları çamların sahipsizliğini sezen tırtıllar, pamuklu bitler ve mantarî bir çok parazitler, çamlara musallat olmuşlardır. Chinotecampa pitiocampa denilen kelebeğin tırtılları çam dallarına ağlarını kurmuşlar, yaprakları kemirmekte, fennî adı Monopklebus Helenicus olan pamuklu bitler de dallardan geçen nusgu emmektedirler. Bunlara bakan olmazsa adanın güzel çamlıklarından yakında eser kalmaz. Adada ölecek olan her çamın yerini, müdahale olmazsa, makiden gelen bir nebat alacak, yeni bir çam yetişmeyecektir".

Bu noktada Dr. Birand Şûrayı Devlet azasından Süreyya ve Darülfünun profesörlerinden Hovasse'ın 1926 tarihli, İstanbul baskısı *Ada Çamlarına Musallat Olan Böcekler* broşürüne dikkat çeker. Daha öncesi vardır: 1917'de, 1. Dünya Savaşı'nın olanca vahşetiyle sürdüğü dönemde, gene İstanbul'da (Matbaa-i Amire baskısı), 27 sayfalık *Ada Çamlarını Muhafaza ve Teksir Cemiyeti Nizamnamesi* yayımlanır. Neredeyse yüzyıllık geçmişi olduğunu gördüğümüz bir duyarlılığın, bir kaygının kanıtı. Bu çalışmaların, girişimlerin tek açıklaması kültürel gelişkinlik cephesinden yola çıkarak yapılabilir, düşüncesindeyim.

Yeni Türkçe'nin "kültür" karşılığı önerdiği "ekin" sözcüğünü elbirliğiyle uzaklaştırmayı başardık. "Ekin", oysa, çam ağacı dikmekle opera bestelemek arasındaki kök birliğini, kaygı ortaklığını apaçık tanımlıyordu. Bir canlı türü olarak "insan"ın varsa, olacaksa, temel ayrıcalığıydı kültürel etkinliği.

19. yüzyıl başında, İstanbul adalarının bitki örtüsünün çeşitlilik arzettiğini, buna karşılık, ağaçlık alanlarının alabildiğine kısıtlı olduğunu gezginlerin metinlerinden öğreniyoruz. Yüzyılın ikinci yarısından kalan fotoğraflara baktığımızda bu gözlemleri doğrulayan görünümler çıkıyor karşımıza. Sözgelimi, bugün Ruhban Okulu'nun bulunduğu ağaçlıklı tepede bir sıra servi göze çarpıyor eski fotoğraflarda. Çamlar, adalara özellikli bir doğal denge kazandırdığı için sanatoryum Heybeli'de açılabilmiştir. Verdiğinizin karşılığını almanızın tipik

Enis Batur koleksiyonu

Ada çamlarındaki eski hastalık yayılıyor.

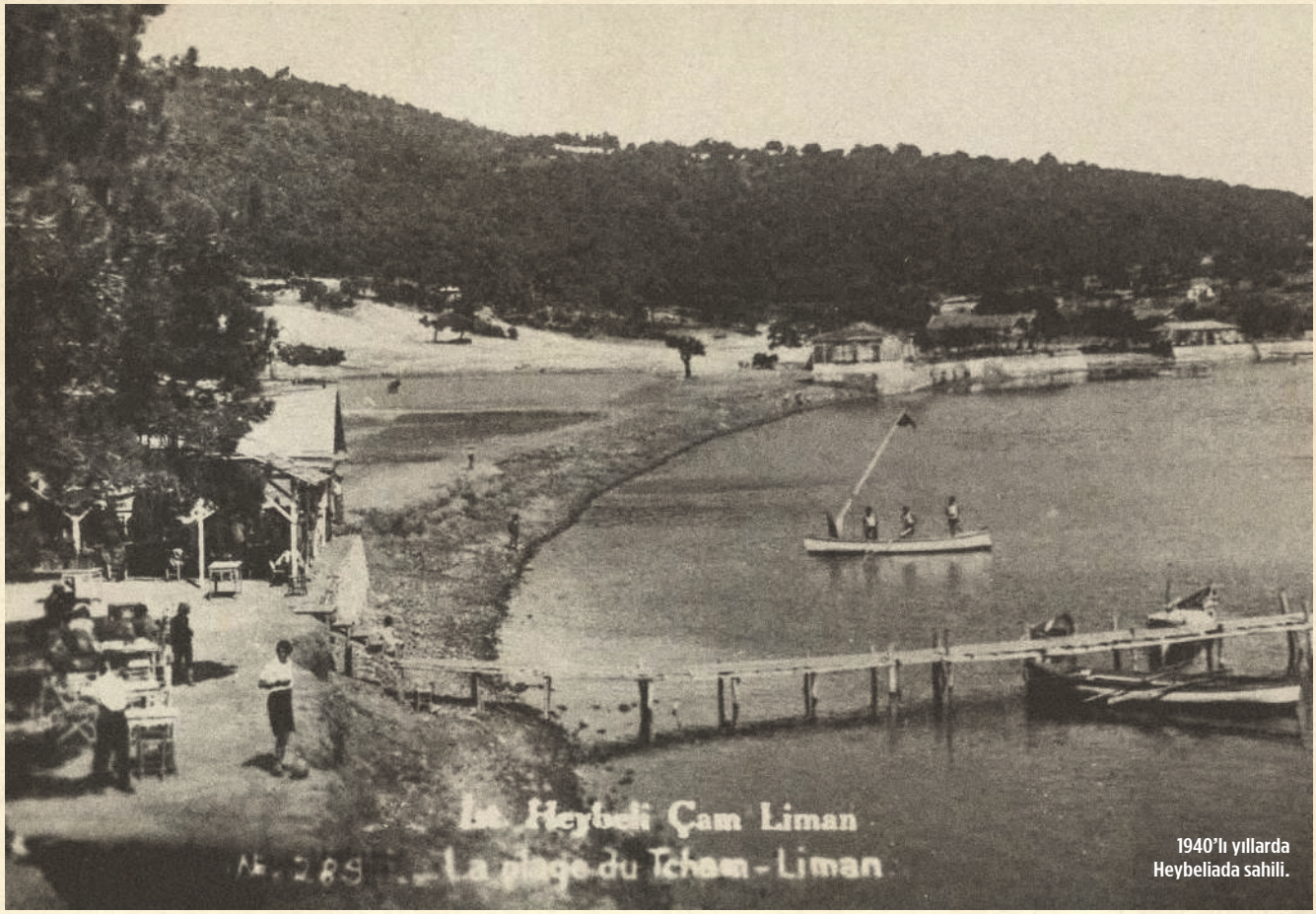

1940'lı yıllarda Heybeliada sahili.

Adalar Müzesi Arşivi

örneğidir. Şehir, böylelikle yeni ciğerler kazanmıştır. Yan kültür ögeleri çıkar karşımıza: Yesari Asım Aksoy'un şarkılarından, Ahmet Rasim'in yazılarından, Çallı'nın tablolarından çam imgesi eksik olmaz. Arıcılık gelişir bir dönem.

Yüzyıl başından zor bulunur bir belgeyi dostum Emin Nedret İşli taşıdı kitaplığından: Çift dil (eski Türkçe-Fransızca) basılmış dört sayfalık bir 'tanıtım broşürü' bu: *Adalar'ın sıhhî çam kokuları*. Saray eczacısı A. Şevket Bey ile mahdumu M. Şevket'in hazırlayıp sundukları bu esansın, kış boyu kapalı kalan evlerde, özellikle de hasta odalarında biriken ekşi kokuları bertaraf etme ve solunum yollarını hafifletip, ciğerleri açma özellikleri üzerinde ısrarla duruluyor.

"Ada Çamları Esansı" yok artık. Ada makileri arasında geniş yer tutan kekiklere, herdem-tazelere, taşmeşesine, bodur ardıçlara, lavantaya, hanımeline ne sıklıkta rastlanıyor ki. 1950'lilerin büyük çiçekçilerinin yerinde yeller esiyor. Kuş ve balık çeşitlerinde ciddi seyrelme var. Deniz -Yaşar Kemal yazmıştı- çoktan küstü zaten.

Yaz boyu, özellikle haftasonları, İstanbul'un her ucundan adalara doğru hareket eden onlarca vapur, tekne, motor binlerce ziyaretçi, günübirlikçi indiriyor iskelelerde. Çekip gittiklerinde, devasa bir çöplük bırakıyorlar arkalarında: Plastik şişeler, teneke kutular, her türden katı ve sıvı atık, "mesire" yerlerini, çamlıkların ortasındaki piknik alanlarını, denizin yüzeyini kaplıyor.

Uyarılar işe yaramıyor bu yeni, vandal kültür karşısında. Yakınacak olsanız, ne seçkinciliğiniz bırakılıyor, ne "beyaz"lığınız. 1917 Nizamnamesi'ni hazırlayan derneğin üyelerinin öncülüğünü, 1926 ya da 1936 basımı botanik bilginlerinin katkılarını, şarkıları, şiirleri, kokuları hiçesayanları kınamak, neredeyse soyu tükenmiş, anakronikleşmiş davranışlar arasında görülüyor.

Tarih merakını geçmişi öğrenmeyle sınırlayamayız bana kalırsa: Şimdiki zamanı anlamlandırmayı olduğu kadar geleceği hazırlamayı da sağlayabilir bu bilgi dalı. Bugünlerde (Ağustos-Eylül 2009, Büyükada) bir açıkhava sergisiyle ön tanıtımı yapılan Adalar Müzesi önemli bir girişim. Yüzyıldan kısa bir süre içinde büyük kırılmalar yaşandı İstanbul'un takımadalarında. Kültürel mirasın bir bölüğü unutuldu ya da silindi; bir bölüğü göçetti, bir bölüğüyse yok oldu. Kalanlarla yetinmek bir yol değil: Onları koruyabilmek, yaşatıp devretmek için bile gidenlerin, yitenlerin izlerine ulaşmak, onları yanyana getirmek gerekiyor.

Ada çamlarına musallat olan pamuk bitleriyle bitmiyor iş; bırakırsanız bütün bir toplumsal dokuyu kemirmeye hazır çekirgelerin sesi gitgide yakından geliyor.

Yazarımız Enis Batur'un *NTV tarih* 8. sayıdaki yazısını tekrar yayımlıyoruz.

SADRAZAM DAMAT FERİD'E YAZILI İSYAN!

Huriye Hanım'ın kahreden mektubu

Mütareke döneminde, bundan tam 98 yıl önce sadrazama yollanan bir mektup, o günlerin acısını, çaresizliğini ve isyanını ilk elden ortaya koyuyor. Kendisi ve ailesi açlıktan, parasızlıktan ölme noktasına varmış Huriye Hanım'ın satırları "bizler namuslu aileleriz, hiçbir kötülüğe teşebbüs edemeyiz" ibaresiyle en yüksek seviyede bir ahlak dersi de barındırıyor.

✎ SİNAN ÇULUK

İstanbul'da işgal kuvvetlerinin Meclis-i Mebusan'ı dağıtıp bazı mebusları Malta'ya sürmesinden sonra, Mustafa Kemal Paşa ve dava arkadaşlarının Ankara'da 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'ni kurmasıyla iç isyanlar arttı. Batı Anadolu'da Yunan ordusunun işgali de oldukça genişledi. İstanbul hükümetine bağlı devlet memurlarının merkez ile tüm bağlantıları kesildi. Bunların İstanbul'daki aileleri için çok sıkıntılı günler başlamıştı. Zaten 1. Dünya Savaşı (o zamanki adıyla Büyük Savaş) sıralarında maruz kalınan enflasyon, kıtlık, hastalık gibi dertlerle çok zor şartlarda yaşamaya çalışan kadın, çocuk ve yaşlılar; eşleri, babaları, evlatları da yanlarında olmayınca iyice perişan oldular.

İşte bu sıralarda Damat Ferid 4. kabinesini kurdu. Sadrazam Damad Ferid'e Huriye adlı bir kadın tarafından gönderilen

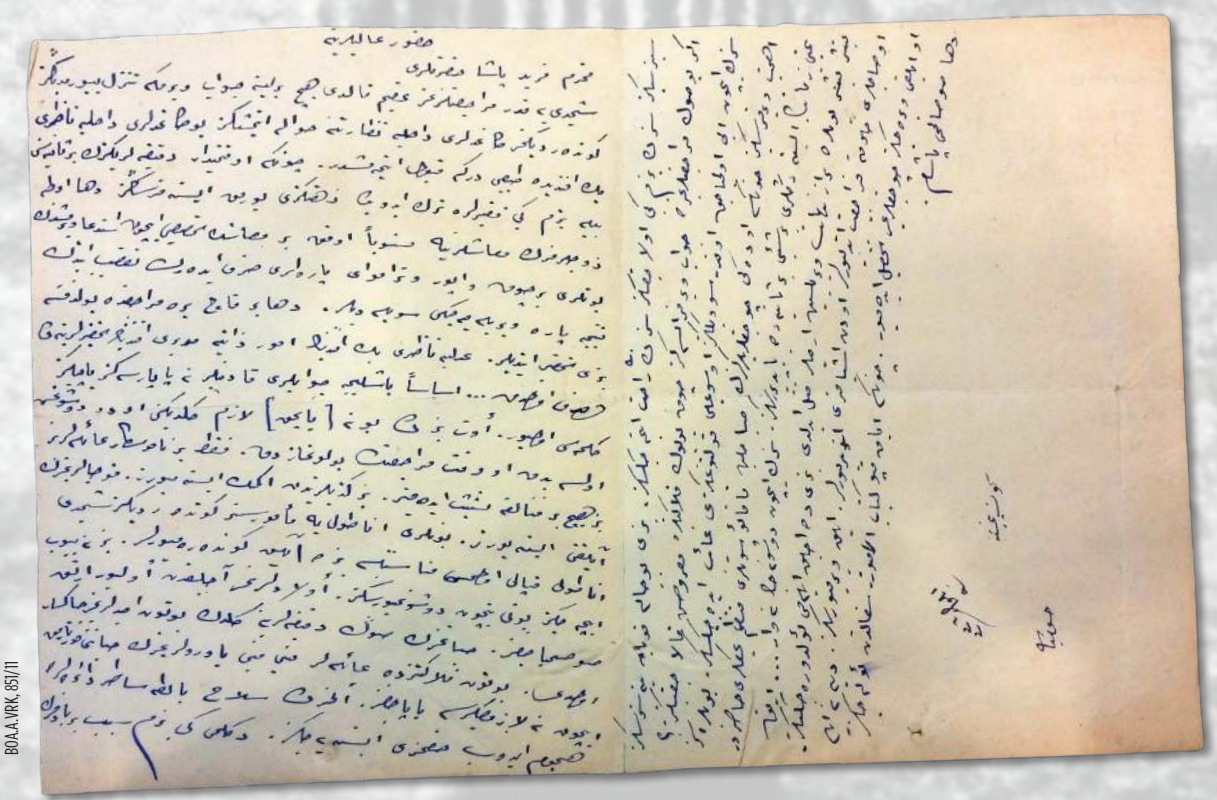

BOA.A.VRK, 85\/11

bu mektup, satıraralarına sinen çaresizliği yansıtması ve kaybedecek bir şeyleri kalmayan insanların gözünün nasıl döndüğünü tüm yalınlığıyla aktaran cümleleriyle değer kazanıyor. Kendileri çocuklarıyla birlikte çaresizce kocalarının maaşlarının verilmesini beklerken, yöneticilerin, devlet adamlarının çocuklarının kakaolu sütlerle, canları ne isterse saniyesinde hazırlanan muntazam yiyeceklerle beslenmesine oldukça kızgındırlar. Buna rağmen ekmek dilenmezler; istedikleri sadece kocalarının maaşlarıdır. Ev sahipleri tarafında kiralarını ödeyemedikleri için evlerinden atılan kadınlar ve çocuklar vardır. Neredeyse açlıktan ölecek dereceye gelmişlerdir.

Böylesine acımasız bir ortamda sadrazamı "elimizde silah-balta-satır dairelere hücum edip hakkımızı isteyeceğiz", "artık susmayacağız", "siz de bizim gibi olacaksınız, siz de rahat etmeyeceksiniz" gibi ifadelerle tehdit eden, hem de bir kadın tarafından sadrazama (Damat Ferid) yazılmış böyle bir mektubun varlığı çok şaşırtıcı olsa da gerçektir. Belki de en acı satırları, Adliye Nezareti umur-ı zatiye müdürünün çaresiz kadınlara "ne yaparsanız yapınız" demesinin Huriye Hanım tarafından şiddetle eleştirildiği satırlardır. Huriye Hanım burada "yapmak" sözünü "geçinebilmek için bizzat bir devlet görevlisinin fuhuşa teşviki" olarak algıladığından, doğrudan doğruya "bizler namuslu aileleriz, hiçbir kötülüğe teşebbüs edemeyiz" cümlesiyle müdür beye cevap vermektedir.

Türkçesi çok sade ve akıcı olan bu mektubun sadece birkaç eski kelimesinin yanına anlamlarını yazarak çevriyazısını naklediyoruz. Metindeki bazı yerlerdeki ifade düşüklüklerini de hoş görmek lazım.

'O SEVİMLİ KOLTUĞUNUZU GAİB EDECEKSİNİZ'

Sadrazama yazılan acı dolu satırlar

HUZUR-I ÂLİLERİNE

Muhterem Ferid Paşa Hazretleri

Şimdiye kadar müracaatlarımız akim [sonuçsuz] kaldı. Hiçbirisine cevap vermeğe tenezzül buyurmadınız. Gönderdiğimiz kâğıtları Dâhiliye Nezareti'ne havale etmişsiniz. Bu kâğıtları Dâhiliye Nazırı beyefendi de tabiidir ki kabul etmemiştir. Çünkü o kıymetdar dakikalarınızın bir saniyesini bile bizim gibi fakirlere terkedip de zihninizi yormak istemezsiniz. Daha evvelce zevclerimizin [kocalarımızın] maaşlarına mensuben [mahsuben demek istemiş] ufak bir maaşın tahsisi için istida [dilekçe] vermiştik. Bunları birçok vapur ve tramvay paraları sarfederek takip ettik. Netice para verilemeyeceği[ni] söylediler. Daha birkaç yere müracaatta bulunduksa bizi tahkir ettiler. Adliye Nazırı beyefendinin umur-ı zatiye müdürü efendinin tahkirlerine de hedef olduk… Esasen başlıca cevapları "kadınlar ne yaparsanız yapınız" kelimesi oluyor. Evet, biz de bu ne {yapmak} lazım geldiğini evde düşünmüş olsaydık o vakit müracaatta bulunmazdık. Fakat biz namuskâr aileleriz. Biz hiçbir fenalığa teşebbüs edemeyiz. Biz kendilerinden ekmek istemiyoruz. Kocalarımızın aylığını istiyoruz. Bunları Anadolu'ya memur siz gönderdiniz. Şimdi Anadolu kapalı olması münasebetiyle bize aylık gönderemiyorlar. Biz ne yiyip içeceğiz? Bunu niçin düşünmüyorsunuz? Evlatlarımız açlıktan ölüyor, artık susmayacağız. Hayatımızın son dakikalarına geldik. Bütün ümitlerimiz hâk-sâr [perişan] oldu. Bütün felaketzede aileler mini mini yavrularımızın hayatını kurtarmak için ne lazım gelirse yapacağız. Elimizde silah, balta, satır, dairelere hücum edip hakkımızı isteyeceğiz. Değil mi ki sebeb-i berbâdımız da sizsiniz. Siz de bizim gibi olacaksınız. Siz de rahat etmeyeceksiniz. Bizi bu hale koyan yine sizsiniz. Eğer bu son müracaatlarımıza cevap vermez iseniz çok büyük felaketlere maruz kalacaksınız. Sizin için iyi olmayacak. O kadar sevdiğiniz o sevimli koltuğunuzu gaib edeceksiniz. Bunlara siz ehemmiyet vermezsiniz çünkü evdeki çocuklarınızın sabahleyin kakao sütleri, muntazam yemekleri hazırdır. Aynı zamanda istedikleri bir şeyi bir saniyede yaptırırsınız. Sizin için düşünecek ne var… Artık yetişir, yetişir. Bunlara biraz nihayet verilsin. Ermeniler katledildi bizi de açlık ile mi öldüreceksiniz. Ev sahipleri hükûmete müracaat ediyorlar, evden eşyamızı attırıyorlar "aylık vermiyorsunuz" diye… Ne ile ev aylığı vereceğiz? Çocuklarımız tahsil edemiyor. Çünkü ayakkabı, kitap alamıyoruz. Sefaletten öleceğiz. Daha susalım mı paşam.

9 Eylül 1336 [9 Eylül 1920]
Gün Perşembe
Huriye

TENİS DÜNYASINDA 'ÖTEKİ' OLMAK

Arthur Ashe: Büyük şampiyon gözüpek aktivist

Başarılarla dolu kariyerinde üçü 'Grand Slam' olmak üzere toplam 51 kupa kaldıran, ABD'nin Davis Kupası takımına seçilen ilk siyah raket Arthur Ashe... Mücadelesini sadece kortlarda değil, ırk ayrımcılığına karşı da veren bir aktivist... 50 yıllık ömründe sadece örnek sporculuğuyla değil, kişiliğiyle tenis tarihinde benzersiz bir yere sahip.

ALİ MURAT HAMARAT

Tenis dünyasını kasıp kavuran bir fırtınaydı Arthur Ashe. Sadece kortlarda esmemiş; "öteki"lerin hakları için mücadele verirken de iki kere tutuklanmıştı. İlk kez 50 yıl önce taçlanan sporcu, son nefesini verdiği ana kadar diğer insanlar için de mücadele etmişti.

Takvimler ne zaman Eylül ayını gösterse, tenis tutkunları yılın son büyük turnuvasına, Amerika Açık'a şahitlik ediyor. Bu organizasyondaki şampiyonlar, Arthur Ashe Stadyumu'nda

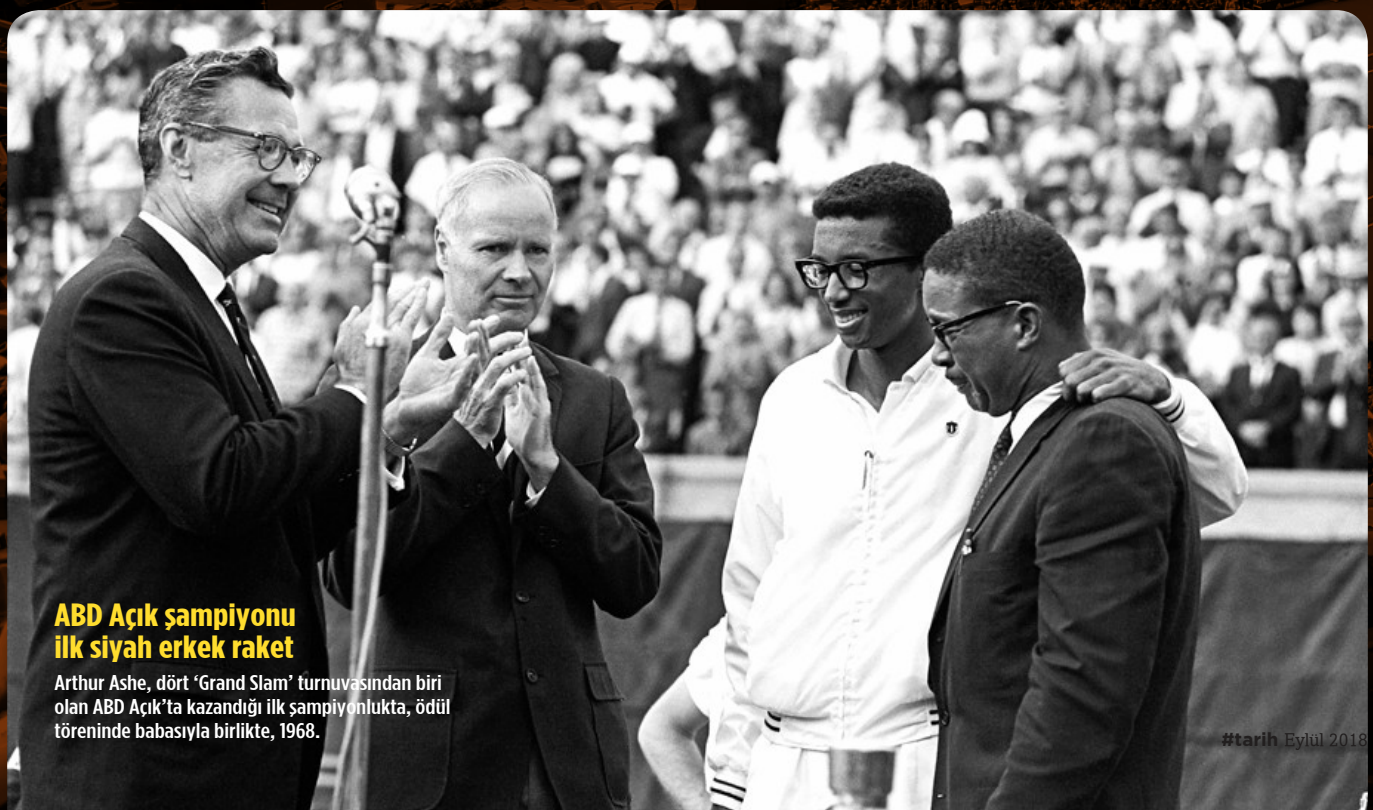

ABD Açık şampiyonu ilk siyah erkek raket

Arthur Ashe, dört 'Grand Slam' turnuvasından biri olan ABD Açık'ta kazandığı ilk şampiyonlukta, ödül töreninde babasıyla birlikte, 1968.

taçlanıyor. 23 bin 771 kişilik mabede adını veren efsanenin öyküsü bize çok şey anlatıyor.

1943'te bir yaz günü doğan Ashe, çok erken yaşta annesini kaybetmişti. Otoriter baba, belki eşini yitirmenin de etkisiyle çocuklarını olabildiğince dış dünyadan uzak tutmaya çalışıyordu. Takıntıları, iki oğlunun da hayatını derinden etkilemişti. Okuldan sonra eve koşturmak zorunda olan ufaklıklar, eğer geç kalırlarsa kızılca kıyamet kopuyordu.

Bu hapsolmuşluk içinde spor yapmak isteyen Arthur'un kaderini mahalledeki bir kort belirleyecekti. Yaşıtlarına göre cılız olan oğlunun Amerikan futbolu oynamasına izin vermeyen baba, tenise bir şey dememişti. Efsane işte böyle başlamıştı.

Ufaklığın yeteneği farkedilmeyecek gibi değildi. Ondaki cevheri ilk gören, bir üniversite öğrencisiydi. Ron

Siyah erkeklerin tek Wimbledon zaferi

Ashe, 1975'te finalde son şampiyon Jimmy Connors'u dize getirerek tek erkeklerde Wimbledon kupasını kaldıran ilk siyah tenisçi olmuştu. Ondan sonra tenis dünyasına bu başarıyı tekrarlayan bir siyah sporcu henüz gelmedi.

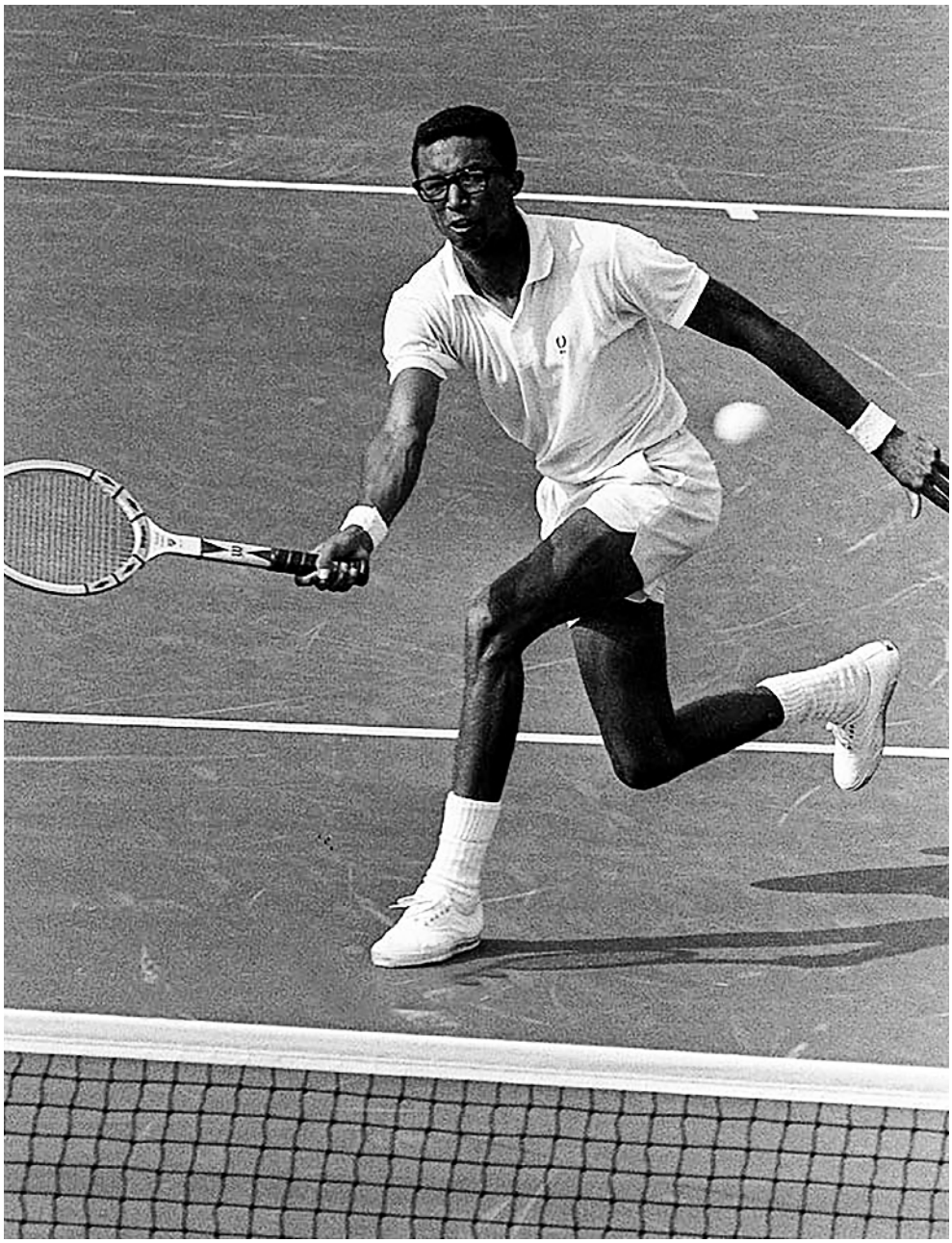

Life'ın kapağında bir "soğuk zarafet"

ABD Açık zaferinden sonra Ashe, _Life_ dergisinin 20 Eylül 1968 tarihli sayısına "Tenis Dünyasının Zirvesine Çıktı... Arthur Ashe'in Soğuk (Mesafeli) Zarafeti" başlığıyla kapak olmuştu.

Charity adındaki delikanlı, Arthur'a bildiklerini öğretmiş, 1953'te onu tenis dünyasına kabul edilen ilk siyah olan eski Wimbledon şampiyonu Althea Gibson'ın antrenörü Robert Walter Johnson'a götürmüştü. Kader ağlarını örüyordu.

Johnson'ın tenis okulunda yedi yıl boyunca oyunun inceliklerini öğrenen genç sporcu, diğer taraftan kültürel olarak da gelişiyordu. Ashe'in sonradan

Çığır açan raket

Birçok otorite tarafından tenis tarihinin en büyük 'ezberbozan'ı olarak kabul edilen Arthur Ashe, kortlarda zarif ve estetik stiliyle de fark yaratıyordu. Tenisçi, 60'lı yıllarda bir maçta voleye çıkarken.

öne çıkacak farkındalıklarının temeli, aslında burada atılmıştı. Siyah bir sporcu olmanın ne anlama geldiği ona iyi anlatılmıştı. Yer yer turnuvalara alınmıyor; kabul edilirse de hakem kararlarını ne kadar yanlış olursa olsun eleştirmemesi tembihleniyordu.

Duvarları yıkmak

Ashe'in yaşadığı Richmond bölgesindeki tek kapalı korta ayak basmasına izin verilmezken, o yılmıyordu. Johnson'ın çabaları sonucunda katıldığı liselerarası turnuvada zafere ulaşan Ashe, gençlerde ulusal şampiyon olan ilk siyahtı. UCLA Üniversitesi'nden aldığı bursla eğitimine devam eden tenisçi şanslıydı. Yakınlarda oturan idolü Pancho Gonzales'le sık sık kortta buluşuyor, oyununu daha da geliştiriyordu.

1963'te Amerika'nın Davis Kupası takımına seçilen ilk siyah tenisçi olan delikanlı, üniversitelerarası turnuvada hem teklerde hem de çiftlerde şampiyon olmuştu. Artık kalıbına sığmıyor, önemli organizasyonlarda sahne almaya başlıyordu. 1966 ve 1967'de Avustralya Açık'ta final gören Ashe, Roy Emerson'ı deviremişti.

1968 onun yılıydı. Amatörler şampiyonasında zafere ulaşan 25 yaşındaki raket, Amerika Açık'ta şampiyon oluyordu. Seremonide yanıbaşında babasının olması manidardı. Ödül olarak kazandığı 14 bin dolardan feragat etmişti. O dönemde

Davis Kupası kutlaması

ABD Davis Kupası takımına seçilen ilk siyah raket olan Arthur Ashe, 1982 dünya şampiyonluğu zaferini takım arkadaşlarıyla kutluyor. Ashe'in solunda, tenis dünyasının bir başka büyük yıldızı John McEnroe görülüyor.

Davis Kupası'nda oynayabilmek için amatör kalması gerekiyor, ülkesini temsil ettiği bu organizasyon sayesinde Vietnam Savaşı'ndan uzak duruyordu. Aynı yıl Avustralya'yı yenen ABD, bu köklü organizasyonda mutlu sona ulaşıyordu.

Irkçılıkla savaş

1969'da ABD'ye yine Davis Kupası'nı kazandıran tenisçi, Johannesburg'daki bir turnuvaya katılmak isteyince fırtınalar kopmuştu. Avustralya'da kariyerinin ikinci Grand Slam zaferine imza atan Ashe, 24 saat sonra gelen açıklamaya belki de şaşırmıyordu. 28 Ocak 1970'te Güney Afrika hükümeti, Amerikalı sporcunun vize başvurusunun reddedildiğini duyurmuştu. Haber ülkenin dörtbir köşesinde manşetleri süslüyor, başbakan John Vorster verdiği demeçlerde bu kararı övüyordu...

Rejim bu vize krizini kendi propagandası için kullanadursun, başarılı raket ayrımcılığa savaş açıyordu. Ona göre bu tür ayrımcı politikalar yürüten bir ülkenin spor dünyasında yeri yoktu. Ashe, Güney Afrika'nın uluslararası organizasyonlardan men edilmesi gerektiğini vurgularken, bu ülke vatandaşı olan tenisçilerin turnuvalara bağımsız katılması gerektiğini söylüyordu.

Beklenen olmuş, Güney Afrika 1970'te Davis Kupası'ndan men edilmişti. Şüphesiz bu As-

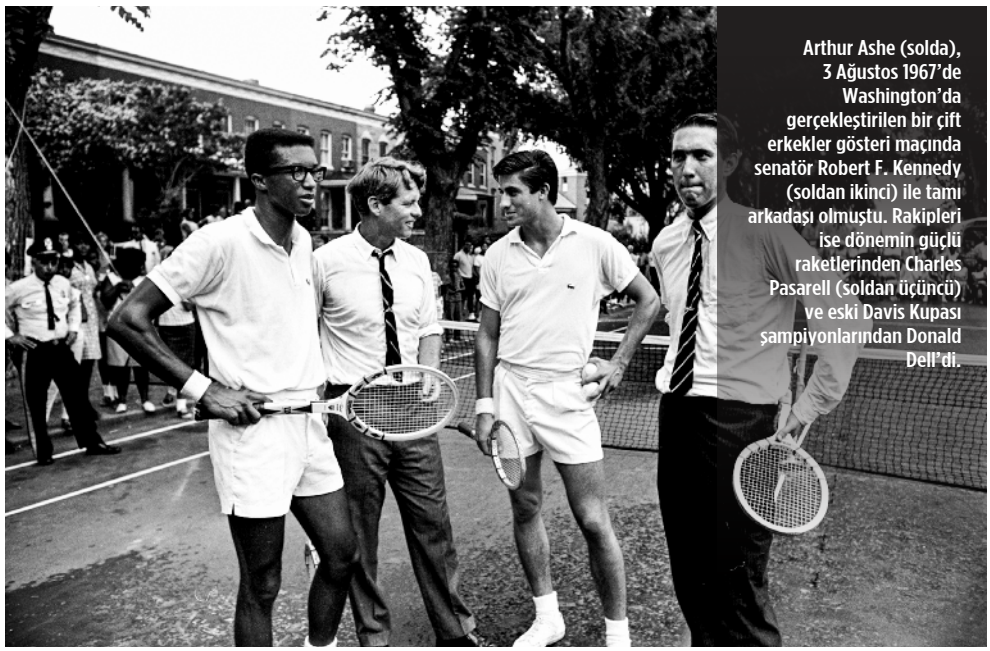

Arthur Ashe (solda), 3 Ağustos 1967'de Washington'da gerçekleştirilen bir çift erkekler gösteri maçında senatör Robert F. Kennedy (soldan ikinci) ile tamı arkadaşı olmuştu. Rakipleri ise dönemin güçlü raketlerinden Charles Pasarell (soldan üçüncü) ve eski Davis Kupası şampiyonlarından Donald Dell'di.

Siyah tenisin iki öncüsü

Bir Grand Slam turnuvası kazanan ilk kadın raket Athea Gibson ve Arthur Ashe, New York'ta, Doğu Yakası Tenis Birliği'nin Onur Listesi'ne kabul töreninde, 10 Mayıs 1988.

he'in kariyerindeki en büyük "politik" başarılardan biriydi. Yine de birçok Amerikalı meslektaşı, onun politikadan çok tenise odaklanması gerektiğini söylüyordu. Tenisçileri apolitik ve bencil bulan Ashe, bir röportajında eşitlik için çabalamasının kendisi için asla bir yük olmadığını söylemişti.

1972'de tenis dünyasındaki anlaşmazlıklar, o ve 32 meslektaşının aylarca turnuva oynayamamasına neden olmuştu. Ertesi sene Wimbledon'ı boykot eden 81 sporcudan biriydi.

1973'te tekrar spor dünyasına kabul edilmek isteyen Güney Afrika Cumhuriyeti, ona istediği vizeyi veriyordu. Eleştirilere rağmen o turnuvada boy gösteren Ashe, finalde Jimmy Connors'a kaybetmişti. Davis Kupası'na alınan Güney Afrika ise ertesi sene şampiyon oluyordu. Finalde karşılacakları Hindistan "apartheid" politikalarını protesto ederek korta çıkmamıştı. Giderek sertleşen protestoların da etkisiyle 1978'de Davis Kupası'ndan yine men edilen Güney Afrika ancak "apartheid" rejiminin sona ermesinden sonra organizasyona katılabilmişti.

1975'te daha önce hiç yenemediği Jimmy Connors'ı devirerek Wimbledon şampiyonu olan Ashe, Gibson'dan sonra bunu başaran ikinci siyah

Artur Ashe Stadyumu

Arthur Ashe'in ismi, 1997'de inşa edilen ve bünyesinde ABD Açık Tenis Turnuvası'nın merkez kortunu barındıran 23 bin 771 seyirci kapasiteli stadyumda da yaşıyor.

olarak tarihte yerini alıyordu. 1977'de fotoğrafçı Jeanne Moutoussamy ile evlenen sporcunun nikahını, ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki büyükelçisi kıyıyordu. Yıllar sonra bir çocuğu evlat edinen çift, kızlarına Camera adını vermişti. Annesini altı yaşındayken kaybeden Ashe'in annesiyle çekilmiş tek bir kare fotoğrafı bile yoktu. Bu isim aslında çok şey anlatıyordu...

Yorulmak bilmeyen bir aktivist

1980'de kortlara veda eden efsane, kariyerinde 861 maç kazanmış, üçü "Grand Slam"lerde olmak üzere 51 turnuvada kupa kaldırmıştı. Sporu bıraktıktan sonra yorumculuğa başlayan Ashe, *Time* dergisiyle *The Washington Post* gazetesinde yazıyor, sık sık kameraların karşısına geçiyordu. Öte yandan da apartheid rejimine karşı mücadelesinde dur durak bilmiyordu. 1983'te Birleşmiş Milletler'de bu soruna dikkati çeken heyetin bir üyesiydi. İki yıl sonra polisle başı derde giren Ashe, Güney Afrika Büyükelçiliği'nin önündeki bir eylemde tutuklanmıştı.

Tenis dünyasında kazanılabilecek hemen hemen bütün başarıları elde eden Arthur Ashe, belki de rakiplerinden hiç çekmemişti koca yüreğinden çektiği kadar. 1979'da geçirdiği kalp krizi, spordan kopmasına neden olmuştu. 1983'te yine ameliyat masasındaydı. Dört sene evvelki by-pass'ı düzeltilmeye çalışılan Ashe, 1988'de öğrenmişti acı gerçeği; kendisine verilen kandan AIDS kapmıştı. Karısıyla birlikte bu sırrı saklamıştı; ta ki *USA Today*'in kendisiyle ilgili haber yapmaya hazırlandığını öğreninceye kadar. 8 Nisan 1992'de mikrofonların önündeydi. Hastalığını açıklamış, son aylarını AIDS'le mücadeleye ayırmıştı. Haitili mülteciler için düzenlenen bir eylemde tutuklandıktan beş ay sonra son nefesini verdiğinde henüz 50 yaşını doldurmamıştı. Son anına kadar başkaları için savaşan efsane, vefatından sonra Başkan Bill Clinton tarafından Özgürlük Madalyası'na layık görülmüştü.

Ölüm döşeğindeyken dün-

Birleşmiş Milletler'de ırkçı rejime karşı

Aralarında ünlü şarkıcı Harry Belafonte'nin de (sağ başta) bulunduğu bir grup siyah hakları savunucusuyla Güney Afrika'nın Apartheid rejimine karşı Birleşmiş Milletler'de bir toplantıda, 1983.

ABD Posta İdaresi'nin 2005 yılında Arthur Ashe anısına bastırdığı hatıra pulu.

yanın dört bir tarafından mektup yağıyordu. Bunlardan birinde ona şu sorulmuştu: "Tanrı böylesine kötü bir hastalık için neden seni seçti?"Ashe şöyle cevap vermişti: "Tüm dünyada 50 milyon çocuk tenis oynamaya başlar. 5 milyonu tenis oynamayı öğrenir. 500 bini profesyonel tenisçi olur, 50 bini yarışmalara girer, 5 bini büyük turnuvalara erişir, 50'si Wimbledon'a kadar gelir, 4'ü yarı finale, 2'si finale kalır. Elimde şampiyonluk kupasını tutarken Tanrı'ya 'Neden ben?' diye hiç sormadım. Şimdi sancı çekerken, ona nasıl 'Neden ben' derim?

Mutluluk insanı tatlı yapar. Başarı ışıltılı. Zorluklar güçlü. Hüzün insanı insan yapar. Yenilgi mütevazı. Tanrı'ya asla 'Neden ben?"diye sormayın. Ne olacaksa zaten olur..."

Çeyrek asır önce yitirdiğimiz Ashe'in adı merkezlerde, sayısız ödülde ve dev bir stadyumda yaşıyor. Amerika Açık Turnuvası ne zaman oynansa, ismi akıllara geliyor; yaptıkları milyonlara örnek oluyor. ■

KORTLARDA BİR BAŞKA 'ÖTEKİ'

'Koca' Bill Tilden: Tenis tarihinin aykırı şampiyonu

1893-1953 arasında yaşayan Bill Tilden, tenis tarihinin tanık olduğu belki de en başarılı sporcuydu. Kariyerinde toplam 21 Grand Slam kupası kaldıran Tilden, eşcinselliği yüzünden unutulmuş, daha doğrusu unutturulmuştu.

Tenisin bir başka kahramanı var ki onun adı yıllarca unutuldu. Kimbilir belki de unutturuldu! Peki o kim?

Kimilerine göre tarihin en büyük tenisçisi, artık solmuş siyah-beyaz fotoğraflarda yaşayan tenisin ilk ikonu Bill Tilden ya da nam-ı diğer Big Bill... Kortlardaki yenilmezliğine rağmen üstüne toprak serpilen bir figür; bambaşka bir çağda yaşadığı eşcinselliği nedeniyle homofobinin vurduğu sayısız yaşamdan biri...

1920'de ilk Amerika Açık zaferini 27 yaşında yaşayan tenis efsanesinin adını, birçok sporsever ilk kez 2009'da duymuştu. Tarihin en başarılı raketi Roger Federer eğer o tarihte kazansaydı, 1920'den 1925'e kadar Amerika Açık'a ambargo koymuş Tilden'ın rekorunu egale edecekti. Ancak Juan Martin del Potro finalde İsviçreli'ye dur demişti.

Kariyerinde toplam 21 Grand Slam kupası kaldıran Bill, 1893'te zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Babası ve abisinin ölümü üzerine girdiği depresyondan kurtulmak için giderek daha sert vurduğu toplar, bir efsane doğurmuştu.

"Kendi tatlı oyunumu oynuyorum" mottosuydu usta raketin. Bazen bilerek set kaybedip üstündeki baskıyı artırıyor, kimi zamanda rakiplerinin oyununu taklit ediyordu. Farklı durumlara uyum sağladığını göstermeye bayılıyordu. Şov onun diğer adıydı...

İlk Wimbledon zaferini yine 1920'de kazanıyor, ardından kendi

Şarlo yakın dostuydu

"Koca" lakaplı Bill Tilden birçok Hollywood yıldızıyla yakın arkadaştı. Tilden, Charlie Chaplin'le çektirdiği fotoğrafta, lakabına yakışır bir şekilde ünlü sinema yıldızını filenin üstünde tutuyor.

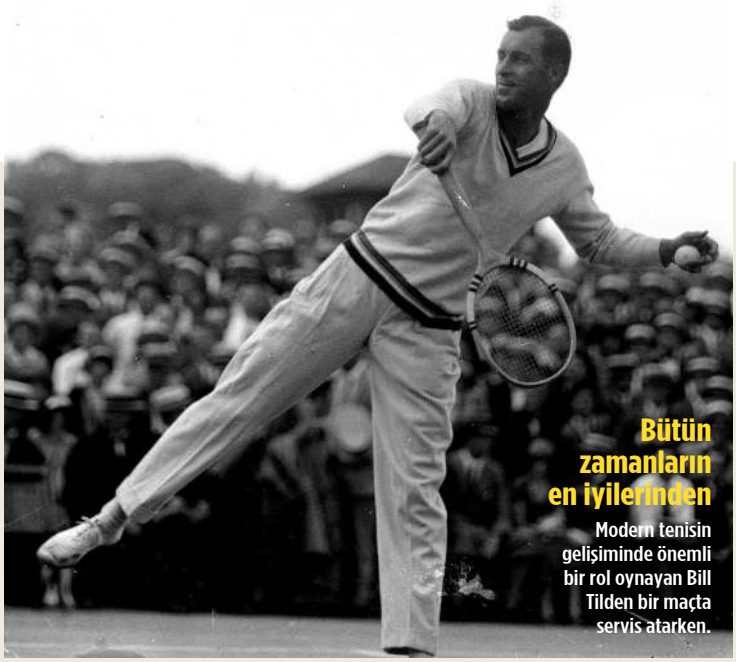

Bütün zamanların en iyilerinden

Modern tenisin gelişiminde önemli bir rol oynayan Bill Tilden bir maçta servis atarken.

topraklarındaki Amerika Açık Turnuvası'nı tahakküm altına alıyordu. 1.87 metrelik boyuyla küçük çaplı bir devdi; servisleri şimşek gibiydi. Oyununu devamlı geliştiren Tilden, yedi yıl boyunca dünyanın 1 numarası olarak kalmayı başarıyor; bu arada bir de kitap kaleme alıyordu. Bugünün sporcularına benzer bir diyet uygulamış; her gün yediği üç güçlü öğün, onu başkalarından ayırmıştı. İçkiyle arası yok, sigarayla ise çoktu. Sonradan röportajlarında da anlattığı gibi tenis ona göre sanattı; tiyatrodaki bir piyes veya bir baleden farkı yoktu. Sahne ışıklarının onu aydınlattığını düşünür, her seferinde tatlı bir telaş yaşardı. Ne yapıp edip kazanırdı.

REKORLAR GEÇİDİ

Yüzde 93'lük bir galibiyet yüzdesi tutturduğu amatör tenis kariyerinde, altısı üstüste olmak üzere yuvasında toplam yedi defa gülen ve üç de Wimbledon şampiyonluğu bulunan Tilden, çiftlerdeki başarısıyla da tarihe altın harflerle yazılmıştı. Amerika'da beş çiftler ile dört karışık çiftler, Fransa'da bir karışık çiftler, İngiltere'de de bir çiftler zaferine imza atmıştı. 1924'te oynadığı 68 maçı kazanarak tarih yazmıştı. Bir yıl boyunca kimse bileğini bükememişti. Ertesi sene de durum benzerdi. 78 karşılaşmada sadece tek yenilgi görmüştü. Üst üste kazandığı 95 mücadelede kaldırdığı 19 kupa cabasıydı. Tenis tarihi böyle bir tahakküm bir daha hiç görmeyecekti...

37'sinde Wimbledon'ı kazanan sporcu, Amerika Açık'ta yarı finalde elendikten sonra profesyonel olmayı seçiyordu. Zira o kadar zafere rağmen hayatını adadığı oyundan para kazanamamıştı. Tenis onun zamanında amatördü. Bir şey değişmiyor; o sanatını konuşturmaya devam ediyordu. Çiftlerde son kez kupa kaldırdığında 52 yaşındaydı.

CHARLİE CHAPLİN OLMASAYDI...

Gölgede kalmasına gelince… İki defa genç erkeklerle ilişkiye girdiği için hapse atılmıştı. Biyografisini kaleme alan Frank Deford'a göre hep gençlerle baba-oğul ilişkisi yaratmaya çalışmıştı. Bununla beraber, ondan ders alanlar asla çizgiyi aşmadığının altını çiziyordu. Gerek ünü, gerek Charlie Chaplin ile olan yakın arkadaşlığı, Tilden'ın parmaklıklar arasından çabuk kurtulmasını sağlamıştı. Fakat bazı kapılar onun için kapanmaya başlayınca yakın arkadaşının yardımlarıyla ayakta durabilmişti. Gerçekten Şarlo'nun partilerinde ile birbirleriyle arasına kortlarda kapışan beyazperdenin birçok ünlü ismine koçluk yapmış, Greta Garbo ve Katharine Hepburn gibi iki devin tenis öğretmeni olmuştu.

Hapishanede

Tilden, Los Angeles Eyalet Hapishanesi'nde, genç bir erkekle birlikte olmak suçundan ikinci kez tutuklanışının hemen sonrasında, 1949.

Kazandığı parayı yazdığı, oynadığı oyunlarına yatırdıysa da sahne kariyeri pek sıradandı. Çok sevdiği tiyatroya bir servet harcamıştı. İkinci defa hapse girdikten sonra dışlanmış, mali durumu bozulmuştu. Yine de ölene kadar en iyi yaptığı şeyi yapmış, tenis oynayama devam etmişti. 1953'te bir turnuvaya hazırlanırken son nefesini verdiğinde 60 yaşındaydı. Hesabındaki 88 dolar belki de her şeyi çok daha iyi anlatıyordu.

Big Bill ayrıca öyle bir yerde karşımıza çıkıyor ki... Vladimir Nabokov'un 1955 tarihli başyapıtı *Lolita*'da, Humbert Humbert'in Dolores için tuttuğu "top toplayıcı çocuklardan haremi olan" tenis hocası oydu. Hakikaten efsane sporcu, bir ara kendi top toplayıcılarını seçmişti. Bir ara tenis dersi vererek geçinmek zorunda kalan usta yazar Nabokov, zamanının en iyi raketini ünlü eseri *Lolita*'ya taşımış, ona Ned Litam adını vermişti. O adı tersten okuduğunuzda son iki hecede karşınıza Tilden'ın ismi çıkıyordu.

HEM ŞİFALI, HEM BELALI: ‘Sovuk yüzlü zehir ısısı’ YILAN

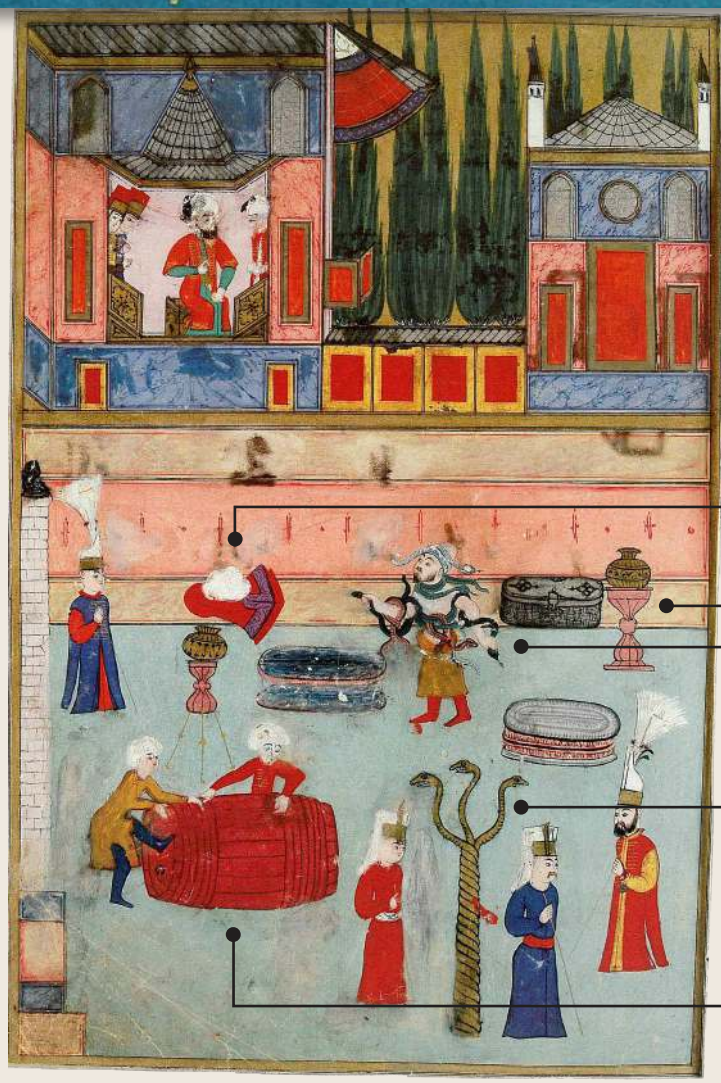

Yılan, dünya üzerindeki çeşitli kültürlerde ölümsüzlük ve yenilenmenin, verimlilik ve doğurganlığın, gizem ve hikmetin simgesi olagelmiş; aynı zamanda sinsilik, şehvet ve kötülüğün de. Zerdüştlük dışındaki pek çok inanış bu gizemli yaratığa saygı duymuş ve hatta bazıları ona tapınmış. Çokları onunla arasına bir mesafe koyarken, bir kısmı da eğlence yahut şifa için onunla sarmaş dolaş olmuş.

Eski Mezopotamya’da Tanrıça tasvirlerinde görülen yılan, ölenlerin ruhlarına giren bir ata olarak onanır. Roma, Çin, Avustralya ve Endonezya mitlerinde asaleti, Sümer’de ve Kenanlı toplumlarda hayatın kaynağını/yaratıcıyı, eski Mısır’da ve yine Çin’de hâkimiyeti sembolize eder. Çoğu antik kültürde ev, mabet ve mezarların koruyucusu olarak hürmet görür.

Zehrinin bir panzehir gibi kullanılabiliyor oluşu Sümer, Mısır, Yunan ve Türk kültürlerinde makbul görülen bir hayvan kılmış onu. Ayrıca bu kültürlerde yılan, sonsuzluk simgesi “hayat ağacı”nın köklerinden çıkar ve ona ait sırları bilir. Bu sebeple Şamanlar, onun etinden yiyenin geleceğin sırlarına erişeceğine inanmışlar. Eski Mısır’ın sağlık merkezi olan Teb kentinin totemi bir yılandı ve bugün Arap ve Türk dillerinde bulunan “tıp” kelimesi, kökenini buradan alıyor. Yine, günümüz tıbbının simgesi olan, bir asaya sarılmış çift yılan sembolü, Sümer’e ve eski Yunan’daki Tıp Tanrısı Asklepius’a dayanıyor.

Yahudi ve Hıristiyan geleneklerinde insanın cennetten kovulmasına sebep olan şeytanın yerine yılan sahneye çıkar ve bilgi ve şehvet kavramlarıyla özdeşleşir. İslâmiyet’te şeytanla eşitlenmese de nefsin kötücül dürtülerini temsil eder ve böylece “zararlı” kategorisine dâhil olur. Hatta bazı İslâmî yorumlar, gizemli hâli dolayısıyla bu yaratığı “cinlerden bir taife” diye betimlemiş. Bunun yanında bazı hadisler, yılanların öldürülmesi gerektiğini, ancak ev yılanlarına dokunulmamasını salık vermekte. 13. yüzyılda Anadolu’da yaşayan ahi teşkilatının piri Ahi Evran -ki adı da yılan anlamına gelir- bir debbağ ustasıydı ve çeşitli amaçlarla yılan yetiştiriyordu.

Osmanlılar yılanları zehrinden dolayı itici bulup “soğuk yüzlü” olarak anmışlar, ama hiç şüphesiz Evliya Çelebi gibi pek çokları da yılan zehrinden ya da etinden yapılma ilaçların (tiryâk-ı fâruk) nice dertlere deva olduklarını anlatmışlar ve bu yaratıkları eğlencelerinin bir parçası olarak görmekten, öyle görünüyor ki, büyük memnuniyet duymuşlar.

Şenlikte yılancılar

Sultan III. Murad’ın şehzâdesi III. Mehmed’in 1582’deki sünnet düğünü, Atmeydanı (bugünkü Sultanahmet). Padişah, gösterileri İbrahim Paşa Sarayı Divanhânesi’nden takip ediyor. Surnâme yazarı İntizâmî’nin anlatımına göre “maharetli yalancılar olan yılancılar” gösteri alanına girer. Tatlı dil ile yılanı ininden çıkartıp zehir ve tiryâk (ilaç/panzehir) pazarlamaya girişirler: “Bu sanata yalan sığmaz, bu (gördükleriniz) yılan ayağıdır, herkesin kârı değildir” derler. Güya, seferde ve hazarda bu “Peygamber tiryâkı”nı yanında bulundurmak sünnet olup yetmiş derde devadır (Nakkaş Osman, *İntizâmî Surnâmesi*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü. Farklı anlardaki olaylar tek bir an gibi resmedilmiştir).

EMRE TAŞ

Bronz yılanlar

Sahnenin (Atmeydanı'nın) o anki gösteriyle güzel bir uyum sergileyen değişmez dekoru: Yılanlı Sütun. Şehri yılan ve benzeri haşerelerden koruduğuna inanılan bu tılsımlardan birinin alt çenesi *Hünernâme*'de tasvir edildiği üzere, Fatih Sultan Mehmed tarafından topuz atılarak kırılır ve şehri gerçekten de haşerelerin bastığı rivayet olunur. *Silahtar Tarihi*'ne göre 1700 yılı akşamı yılanların başı kendiliğinden düşüp kopacaktır.

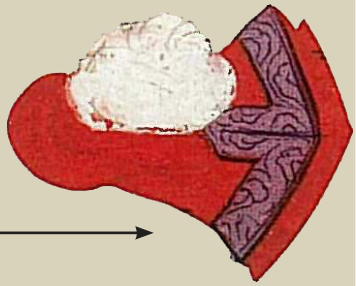

Yılan üstadı soyunur

Yılancıların hünerli üstadı, siyah renkli, zehirli, ejder gibi, heybetli yılanları kucak kucak alıp seyir yerine götürür. Büyük bir fıçı getirilir. Üstat, engerekleri fıçıya tutam tutam koyar ve bir peştamal kuşanıp, bütün elbiselerini soyunup bir kenara bırakır.

Zehrin zararı yoktur

Fıçı tekrar açılır, üstat çıkar, yılanları tekrar kuşanır ve "hayli zuhûra getürdüm" diye kurumlanır, tiryâklarını över: "Yiyüp bir pâre sokdurdı zebânın / Didi var mı görün zehrün ziyânın" (Yiyip bir parça dilini sokturdu / Dedi görün var mıymış zehrin zararı).

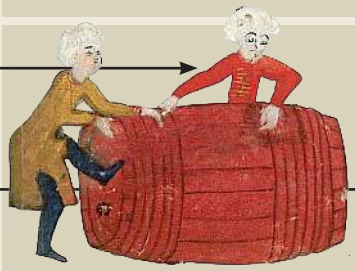

Yılanbazın zor anları

Sonra üstat, fıçının içine girip "ol sovuk yüzlü zehir ıssı (sahibi)" yılanlarla sarmaş dolaş olur. Görenler "âyâ bu ne hâletdür, ne it cânlu sûret-i insânda hayvânlar olur imiş" diye şaşkınlık dile getirirler. Birkaç tulumcu "bu asıl harîfün sûretini itler depsün" diyerek, belki biraz oyun olsun diye, fıçıyı kapatıp birkaç tekme ile yuvarlarlar, ortalık karışır. İçeriden bağrış çağrış, küfür kıyamet...

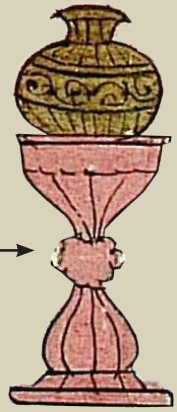

Hem maharet hem ticaret

Yılanlar tekrar kutusuna konunca halk tiryâk satın alabilmek için yılanbazların başlarına üşüşür. Bu kâseler muhtemelen yoğun ilgi gösterilen tiryâkları muhafaza ediyor. Yılanbazlar padişaha dua edip onu öven bir de şiirle gösteriyi tamamladılar.

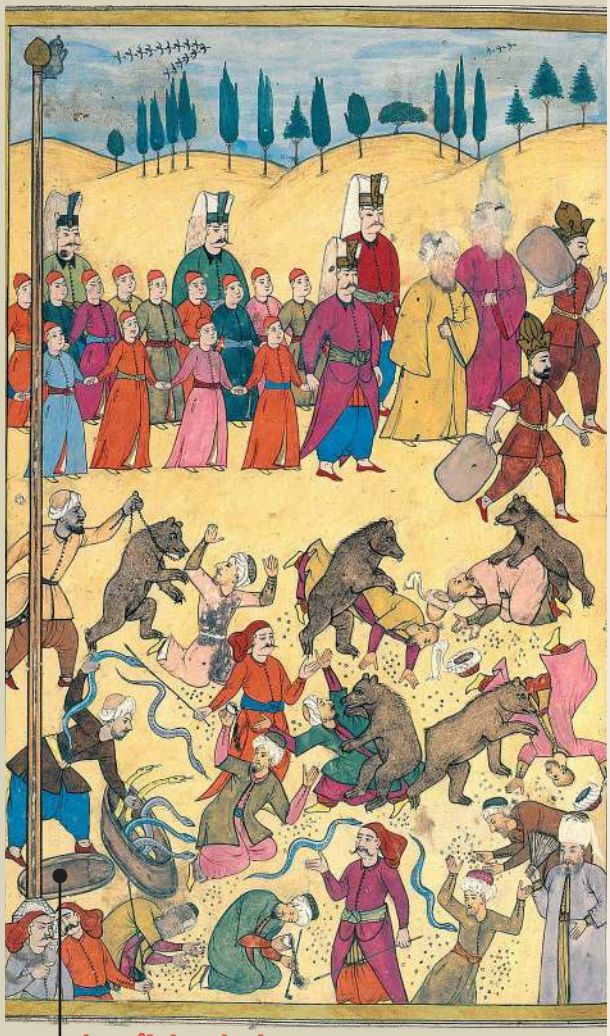

Levnî'nin yılanları

III. Ahmed'in dört şehzâdesinin 1720'deki sünnet düğününde de yılanlar eğlencelerin önemli bir parçasıydı (Levnî, *Vehbî Surnâmesi*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Bölümü).

Tiryakilere soğuk bir sürpriz Tütün tiryakilerinin geçişi sırasında Sadrazam İbrahim Paşa onların üzerine altın saçtırır. Herkes yere eğildiği bir sırada ortalığa salınan yılanlar tiryakilerin iyice korkmasına sebep olup eğlencedeki şamata ve kahkahayı ikiye katlar.

ULUSLARARASI REFERANS DEĞERİ TAŞIYAN BİR ESER

Kavimlerden devletlere Türklerin savaş tarihi

Dergimiz yazarı Mehmet Tanju Akad, "Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar" dizisinden yayımlanan iki kitabıyla, askerî tarihimizi klasikleşen mitler ve resmî anlatımların çok ötesine taşıyor. Akad, eserlerinin önsözünde şöyle diyor: "(Tarihte) Türklerin yarattığı etkiler dünyayı hâlâ sarsmakta en azından artçı dalgaları kuvvetle hissedilmektedir. Gelecekte de sürecektir. Bunları kavramadan günümüz sorunlarını anlamak mümkün değildir".

KARA SAVAŞLARI - DENİZ SAVAŞLARI TÜRK TARİHİNİN YÖNÜNÜ DEĞİŞTİREN SAVAŞLAR I-II,
Mehmet Tanju Akad
İnkılâp Kitabevi
215 sayfa-294 sayfa, 28'er TL

Mehmet Tanju Akad'ın Kara Savaşları ve Deniz Savaşları ana başlığı altında Hun İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na, Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan "Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar" dizisinin iki kitabı İnkılâp Kitabevi'nden yayımlandı

Çağdaş toplumların kurduğu savaş ve teknoloji ilişkisi, modern silahlı çatışmaların gündelik literatüre kazandırdığı kelimeler ile kavramlar, 20. yüzyılın tayin edici savaşları, günümüzde gelişen ve değişen savaş teknikleri, stratejileri üzerine kitaplar, makaleler kaleme almış olan dergimiz yazarlarından Akad, bu eserlerinde Türk tarihinin akıbetini belirleyen kara ve deniz savaşlarının ayrıntılı anlatım ve analizlerini biraraya getiriyor.

Hemen belirtmek gerekir ki -dergimiz okurlarının zaten bildiği gibi- Tanju Akad'ın Türk askerî tarihini anlatım ve yorumlayışı, alışagelen mitlerden ve resmî tekrarlardan hem içerik hem metot olarak hemen farklılaşıyor. Okuyucuyu bekleyen metin, kuru bir askerî tarih anlatımı değil; savaşları vareden koşullar gökyüzünden indiriliyor ve literatürdeki tüm somut veriler ve referanslar ışığında değerlendiriliyor. Akad, savaşların gerçekleştiği zamansal kesitlerin toplumsal üretim

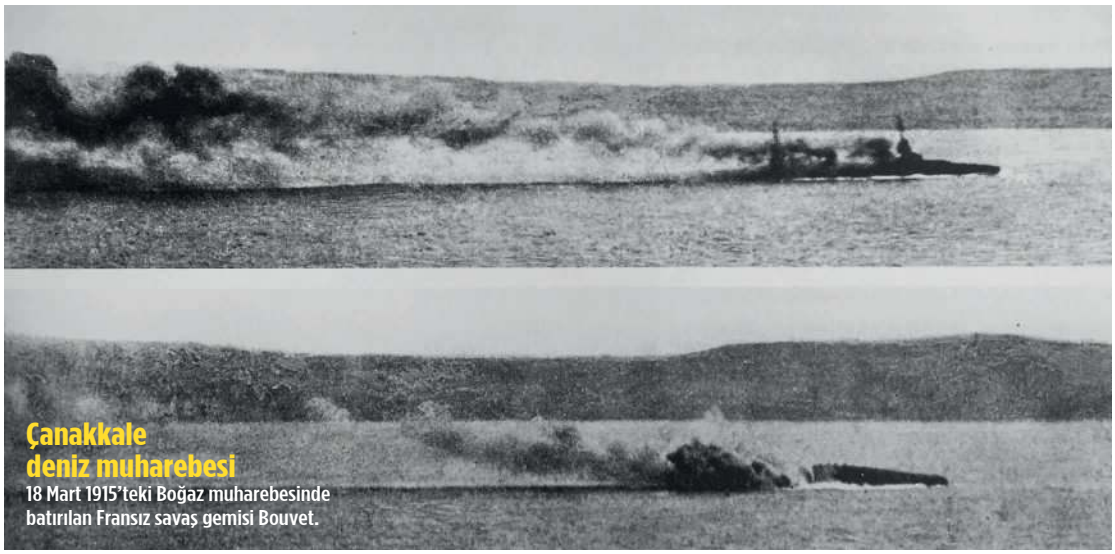

Çanakkale deniz muharebesi
18 Mart 1915'teki Boğaz muharebesinde batırılan Fransız savaş gemisi Bouvet.

tarzlarını, mali ve ticari ilişkilerin karakterini, iklimsel değişikliklerin etkilerini, yaşanmakta olan doğal afetlerin sonuçlarını, siyasal rejim krizlerini, farklılaşan yönetim biçimlerini masaya yatırıyor ve bütün bunların prizmasından yansıyan data'yı, savaşların sosyal ve militer evrimini anlamak yolunda kullanıyor. Bu bağlamda son derece zengin ve çok yönlü tahlillerin ertesinde meyvesini veren sonuçlar ile karşılaşıyoruz.

Çevresel etmenlerinden arındırılmış savaş tarihleri metinlerine hepimiz aşinayız. Bunlar hemen hemen her yerde karşımıza çıkarlar ve birtakım istisnalar haricinde hiç de tatmin edici bir malumat sunmazlar. Bu bunaltıcı yüzeyselliğin pençesinden kurtulup, Türklerin askerî serüveninin derin ve somut bir çerçeveye oturtulmasının hasretini çeken ilgili okuyucular için Akad'ın eserleri yalnızca bir başlangıç okuması olarak değil, sürekli bir kaynak olarak da kullanılabilecek nitelikte. Kitapların en önemli ve kalıcı niteliği de, Türk askerî tarihi için bütünlüklü bir metodik ve ampirik temel inşa etmiş olmasında.

Ancak bu kitapları salt bir tarihçi perspektifiyle değerlendirmek de, bunların önemine haksızlık etmek olur. Zira kitaplar, popüler tarih meraklıları için de verimli bir malzeme bolluğuna, bilinmeyen veya az bilinen detaylara sahip. Malazgirt ve Miryakefalon savaşlarının Bizans Devleti'ni nasıl vergi alamaz bir duruma soktuğunu; İslâm dünyasındaki hangi askerî çelişkilerin halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesine sebebiyet verdiğini; Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul kuşatmasını hangi araçlarla organize ettiğini; II. Viyana Kuşatması'nda alınan mağlubiyetin nedenlerini; imparatorluk bürokrasininin Osmanlı Devleti ordusunu nasıl fiziksel bir felce maruz bıraktığını; Osmanlı komutanları arasındaki iktidar kavgalarının imparatorluğun çöküşünde nasıl katalizör rolü oynadığını merak edenler, bu sorularının cevaplarını Akad'ın çalışmasının birinci cildi olan Kara Savaşları-Hun İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na başlıklı kitapta bulabilecekler.

Akad'ın çalışmasının ikinci cildi ise hem tarihçiler hem de bizzat ilgililer tarafından genellikle ihmal edilen bir alan üzerine: Türk denizciliği. Konu üzerine uluslararası referans değeri taşıyan çalışmaların ülkemizde pek nadir olduğu herkes tarafından bilinmekte. Bu üzücü gerçek, Akad'ın Türk askerî denizciliğini farklı veçheleri ve aşamalarıyla ele aldığı çalışmasını çok değerli kılıyor. Osmanlı Devleti'nden önceki Türk denizciliği, Akad'ın eserlerinde ayrıntılarıyla ele alınıyor. Yazar, Türklerin Akdeniz ile Karadeniz'in kontrolü için vermiş olduğu deniz mücadelelerinin Avrupa'daki feodal toprak sisteminin çöküşünde ne gibi bir rol üstlendiği sorusunun de peşine düşüyor ve tatmin edici cevaplara ulaşıyor. Okuyucu yine bu ciltte Türk denizciliğinin büyük kaptanlarının aslında nasıl insanlar olduğunu ve neler yaşadıklarını, Karadeniz köle ticaretinde Osmanlı Devleti'nin payını, donanmadaki yozlaşma ve çürümenin nasıl başladığını, Akdeniz korsanlarının hangi şartlarda Osmanlı Devleti'nin buyruğuna geçtiğini öğrenebilir.

Mehmet Tanju Akad'ın iki ciltlik çalışması, Türklerin tarihini şekillendiren savaşların arka planlarını ve bilinmeyenlerini merak edenler için, belge ve kanıtlarıyla, uluslararası standartta bir eser. Askerî tarihi özel olarak merak etmeyenlere dahi tavsiye edilir.

Meydan muhabereleri

I. Kosova Savaşı, I. Murat'ın savaş alanında şehit edilmesiyle sonuçlanmış olsa bile, Türkleri Balkanlardan atmaya dönük düzenlenen son Haçlı seferini durdurmuştu. Sırp güçlerine karşı verilen savaş, Osmanlı Devleti askeriyesinin parlak bir başarısı olarak tarihe geçmiştir.

M. ABDÜLHALİK RENDA

Kuruluş döneminde bir 'garp demokratı'

Yıkılışı sırasında Osmanlı bürokrasisinin merkezinde olduğu gibi, kuruluşunda da yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin hazine ve maliye düzenlemelerinin merkezinde olacaktı. Mustafa Abdülhalik Renda'nın ilk kez yayımlanan hatıratı, kritik bir geçiş döneminde devletin içinden ve ilk elden aktarımları yansıtıyor.

Vali, bürokrat, devlet adamı
Yaşamı boyunca pek çok görevde bulunan Renda, son olarak Maliye Bakanlığı yaparak cumhuriyetin ekonomik altyapısını organize etti.

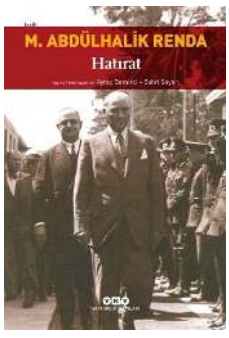

MUSTAFA ABDÜLHALİK RENDA
Hazırlayanlar:
Aytaç Demirci
Sabri Sayarı
Yapı Kredi Yayınları
377 sayfa, 30 TL

Aytaç Demirci ile Sabri Sayarı'nın yayına hazırladığı, Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan Mustafa Abdülhalik Renda'nın Hatırat'ı okurlarla buluştu. Kitabın kapağında görülen, Renda'nın Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından yürürkenki pozu, sadece bir fotoğraf karesini değil, onun biyografisini ve dünya görüşünü de özetliyor.

Balkan Savaşı'nda memleketi Yanya'nın düşman eline geçmesi sonucunda sürgün yollarına düşmesiyle başlıyor Renda'nın hayat hikayesi. Bir devlet adamı olarak yetişip, bürokrasinin basamaklarında yükseliyor. Halep valiliği sırasında, İngiliz işgal kuvvetlerinin vilayeti kuşatması sonucunda esir alınıyor ve Malta'ya gönderiliyor. 1921'de serbest bırakılır bırakılmaz Milli Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gidiyor ve Kuva-yı Milliye'nin iaşesinden sorumlu olarak BMM (Büyük Millet Meclisi) hükümeti tarafından Konya valiliğine atanıyor.

Kendisi, yıkılışı sırasında Osmanlı bürokrasisinin merkezinde olduğu gibi, kuruluşunda da yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin hazine ve maliye düzenlemelerinin merkezindedir. Öyle ki, yeni kurulmuş devletin bu azimli kadrosu hakkında İsmet İnönü; "Bir daha görmüştüm ki, sözüne ve intizamına güvenilen bir Maliye vekili altın dolu bir kasa kadar kıymetlidir" şeklinde konuşacaktır.

Okurlar bu zengin tarihe sadece tanıklık eden değil, devlet mekanizmasının içinde onu bizzat yaşayan ve deneyimleyen birinin anılarını okuma şansına sahip. Renda, yıkılmış bir imparatorluğun ardından çıplak elleriyle cumhuriyeti varetmek için mücadele eden bir kuşağın en iyi unsurlarından. Milli Mücadele'nin hangi kaynaklardan, hangi yöntemlerle, nasıl finanse edilmiş olduğundan, dönemin çeşitli siyasal isimlerine dair renkli ve düşündürücü anılara; yeni cumhuriyetin karşılaştığı sosyal zorlukların ne gibi ayrılıklara yol açtığından, Merkez Bankası'nın hangi tehditler karşısında kurulduğuna dek geniş bir konu yelpazesine yayılmış bulunan tarihî aktarımlardan bahsediyoruz.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Renda'yı tarif ederken şu cümleyi uygun buluyor: "O, sanki, bir Garp demokrasisinin parlamenter teamülleri içinden yetişmiş gibiydi". Hiç şüphe yok ki kuruluş senelerinde kritik bir pozisyonda bulunmuş olan bu "Garp demokratı"nın, "altın dolu bir kasa kadar kıymetli" olan anıları, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğum sancılarını ilk elden anlamak, hissetmek isteyenler için faydalı bir başvuru kaynağı olacaktır.

641-1204 YILLARI ARASINDA...

Konstantinopolis ve Bizans'ı anlamak

Doğu Roma İmparatorluğu üzerine temel referans kitaplarından olan Bizans Dünyası adlı eserin ikinci cildi Türkçe'de yayımlandı. Konunun önde gelen uzmanlarınca kaleme alınan eser, beş buçuk asırlık dönemde daha ziyade bu devrin kurumları, başkent Konstantinopolis ve imparatorluğun diğer bölgelerinin durumuna odaklanıyor.

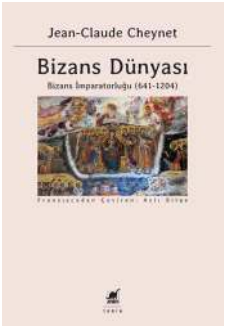

BİZANS DÜNYASI
BİZANS İMPARATORLUĞU
(641-1204)
Çeviren: Aslı Bilge
Ayrıntı Yayınları
544 sayfa, 40 TL

Fransa'da Bizans tarihi ve uygarlığı konusunda geniş bir uzman grubu Bizans Dünyası isimli üç ciltlik bir çalışma hazırlamıştı. 2004, 2006, 2011 yıllarında basılan bu çalışma, güncel yaklaşımları iyi değerlendirerek, Bizans tarihi ve uygarlığının tanınması için temel bir referans kitabı oldu. Her cilt ayrı bir uzman başkanlığında hazırlanan, Bizans uygarlığını tanımak isteyen meraklılardan tarih, arkeoloji, sanat tarihi öğrencilerine ve akademisyenlere kadar geniş bir kitleye hitap eden, kolay okunur bu kitap Türkçe'ye de kazandırıldı.

Ayrıntı Yayınları Fransızca kitabın Cécile Morrison tarafından hazırlanan ilk cildini, Aslı Bilge çevirisi ile Bizans Dünyası, Doğu Roma İmparatorluğu 330-641 başlığı ile 2014 tarihinde yayımlamıştı. Türkiye tarihinin önemli bir dönemini konu alan ve neredeyse bin yıl boyunca devam eden bir uygarlığı değerlendiren bu çalışmanın ikinci cildi de yine Aslı Bilge'nin tercümesi ile geçen aylarda piyasaya çıktı.

Modern tarihçilerin Bizans devleti olarak isimlendirdiği

Bir uygarlığın ardından

Bizans İmparatorluğu'nun 1000 seneyi aşkın tarihi, birçok noktasında Türkiye tarihi ile de kesişiyor. Başkent Konstantinopolis, bu iki tarihin ortak miras alanlarından biri.

Roma İmparatorluğu'nun hızla Doğululaştığı ve bir Ortaçağ uygarlığına dönüştüğü süreci ele alan bu cilt, Jean-Claude Cheynet editörlüğünde, çoğu Paris Üniversitesi'nin (I, IV, V) tarih bölümü uzmanları tarafından hazırlanmış. Çalışma 641 yılında Herakleios'un ölümü ile başlıyor; 4. Haçlı Seferi'nin Bizans başkenti Konstantinopolis'i ele geçirmesi (1204) ile sona eriyor. Beş buçuk asırlık bir dönemde imparatorluğun bitip tükenmez savaşlarından kısaca bahsedildikten sonra, daha çok bu devrin imparatorluk kurumları, medeniyetinin temelleri, başkent Konstantinopolis ve imparatorluğun diğer bölgelerinin durumu üzerine odaklanılmış.

Çalışmanın "Hadımlar", "Ordunun Finansmanı ve Maaş Ödemeleri", "Demografik Sorunlar", "Tarımsal Üretimin Koşulları", "İyilikseverlik Şekilleri", "Bizans Balkanları", "Bulgar Muamması" gibi bölümleri oldukça ilginç. Bu bölümleri Béatrice Caseau, Michel Kaplan, Jacques Lefort, Cécile Morrison gibi Bizans ve Ortaçağ ile ilgili önde gelen uzmanlar hazırlamış. Kitap sonunda incelenen dönem ile ilgili çoğu İngilizce ve Fransızca kaynaklardan güzel bir seçme liste ve geniş bir şekilde oluşturulmuş bir dizin de bulunmakta. Bu cilt özellikle İslâm-Bizans ilişkileri ve Türklerin bu coğrafyaya geldiği dönemi kapsadığı için, Türk-İslâm tarihi ve uygarlığı çalışanlar için de kaynak olarak kullanılabilecek bir içeriğe sahip.

Bizans Dünyası serisinin Angeliki Laiou - Cécile Morrison, iki önemli Bizans uzmanı tarafından hazırlanan ve devletin 13. - 15. yüzyıllar arasındaki son devrini konu alan üçüncü cildinin de bir an önce Türk okurlara ulaştırılması dileğiyle.

Piyes, polisiye, röportaj: Gazeteci ve yazar Cevat Fehmi Başkut

Cevat Fehmi Başkut yalnızca sinemaya uyarlanan tiyatro piyeslerinin ve Türk romancılığında ender görülen polisiye türünün önde gelen yazarlarından değildir. O aynı zamanda bir gazeteci olarak röportajın nasıl yapılacağını da, kendi işleriyle ortaya koymuştur.

EMİN NEDRET İŞLİ

Reşat Ekrem Koçu'nun ünlü İstanbul Ansiklopedisi'nde "Gazeteci, edîb, piyes müellifi; bu satırların yazıldığı 1960 yılında Cumhuriyet gazetesi yazı ailesinin seçkin başlarından, bu büyük gazeteye ciddî ve vakur simasını verenlerden biri" diye tanımladığı Cevat Fehmi Başkut, tiyatro eserleri ve piyesleri ile şöhret bulmuş önemli gazeteci ve yazarlarımızdandır. 1905'te Edirne'de asker bir babanın (Fransızca öğretmeni Binbaşı Ömer Bey) oğlu olarak dünyaya geldi. Altı yaşında İstanbul'a geldi. Eyüp'te Reşadiye İlkokulu'nu bitirdi. İstanbul Sultânîsi'ni bitirdikten sonra hayata atıldı. Gazeteciliğe düzeltmenlikle başlayan Cevat Fehmi, Son Posta ve Cumhuriyet gazetelerinde çeşitli kademelerde görev yaptı.

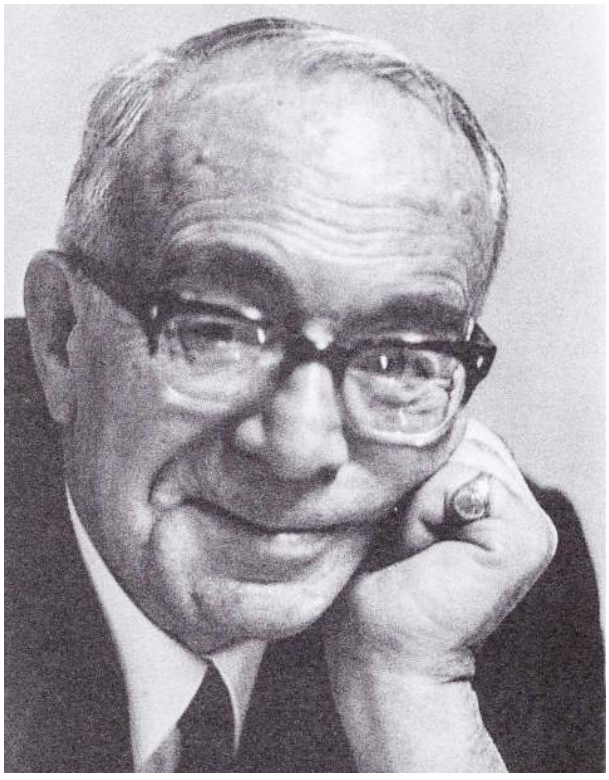

Güçlü bir kalem Cevat Fehmi Başkut kalemi güçlü bir gazeteci ve piyes yazarıydı. Gerçekleştirdiği röportajlarla tanındı.

Cumhuriyet gazetesinin uzun yıllar yazıişleri müdürlüğünü üstlenen Cevat Fehmi Başkut bir dönem Perde ve Sahne isimli bir sinema/tiyatro dergisi çıkardı. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin idare heyeti başkanlığını yapan Başkut, 1945'te Büyük Şehir isimli bir komedi yazarak Şehir Tiyatrosu'na verdi. Bu eser kabul edilince ünlü Paydos piyesini yazdı. Paydos piyesi büyük rekorlara imza attı ve Türkiye dışında sahneye konan ilk Türk piyesi oldu. Son piyesinin adı Son Gelişte olup, Valde Sultanın Gerdanlığı başlıklı polisiye bir romanı da vardır.

Ünlü eserlerinden biri de Buzlar Çözülmeden piyesidir;

Bekçi ile mülakat

Başkut'un röportajları Akba Kitabevi tarafından *Geceleri Bizi Kimler Bekliyor?* adıyla kitap (Ankara, 1933) olarak basılmıştı. Bu kitapta bir de "Bekçi ile mülakat" başlıklı, esprili bir röportaj vardı. Röportaj ilişikteki görselle yayınlandı.

Gece röportajları

Başkut'un, künyesinde "Cumhuriyet gazetesinde çıktıktan sonra kitap şeklinde basılmıştır" kaydı bulunan eserinin kapağı.

bu oyun başarılı bir şekilde sinemaya uyarlanmış ve büyük başarı kazanmıştır. 1930'lu yıllarda yaptığı ve gazetesinde yayınladığı röportajlar, Ankara'nın ünlü yayıncısı Bilal Akba'nın sahibi olduğu Akba Kitabevi tarafından Geceleri Bizi Kimler Bekliyor? adıyla (Ankara, 1933) olarak basılmıştır. Künyesinde "'Cumhuriyet' gazetesinde çıktıktan sonra kitap şeklinde basılmıştır" kaydı bulunan eserde "Telgrafhanede Gece", "Polis Karakolunda", "İtfaiyenin Gecesi", "Bekçi ile Mülakat", "Beyazıt Kulesinde", "Limanda Gece", "Şehri Aydınlatanlar", "Eczanelerde", "Gazete Basılırken", "Gece ve Telefon" isimli röportajlar vardır. Kitabın sonunda ayrıca "Beş ayrı yazı" başlıklı bölümde "Bir Kaza Hikâyesi", "Ruhlarla Mülakat", "Hakiki Bir Masal", "Yo–Yo Salgını", "Esnaf Mahkemesi" adlı kısa yazılar bulunmaktadır.

Cevat Fehmi Başkut (1905-1971) gibi kalemi kuvvetli bir usta gazetecinin adeta röportajın nasıl yapılacağını gösterdiği bu nadir kitaptan örnekler aşağıdadır:

Telgrafhanede gece

Yeni Postane binasının birinci katında, binanın boylu boyunca uzanan bir salon, büyük bir salon… 35 memur, 35 telgraf makinesinin başında çalışıyor.

Makinelerin gürültüsü, uykusuzluktan kanlanmış gözler, yer yer tavana doğru uzanan sigara dumanları…

Dışarda yağmurlu, pis bir gece var. Dışarda gece olduğu yalnız siyaha boyanmış gibi duran pencerelerden belli… Saat üç.

- "Telgrafçılık zor şey! Bayram olur, herkes eğlenir, üç gün, üç gece uykusuz kalarak eziyetini biz çekeriz. Kandil olur, külfeti bize düşer. Tasarruf haftası derler, İstanbulun kurtulduğu gün derler, Brezilya ile ticaret muahedesi imzalandı derler, kabak bizim başımıza patlar.

Ahmet Efendi öldü, çalış telgrafçı! Ayşe Hanım evlendi uyuma telgrafçı! Tekerleklizadeler iflas ediyor, ne duruyorsun telgrafçı!"

Telgrafçının uykusuzluğu

Başkut telgraf işçileriyle olan söyleşilerde, onların resmi tatil ve bayram günlerinde yaptıkları fazla mesaiye vurgu yapmıştı.

Polis karakolunda

Şehir uyuyor. Hareket yok, ses yok, ışık yok... Şehir uyuyor. Yalnız geceleyin bizi bekleyenler ayaktalar. Onların gündüzü başlayalı saatler olmuş.

Saat iki... Eminönü polis merkezinin bir odası. İki köşede iki masa var; iki telefon ve iki serkomiser... Kapının yanındaki soba gürül gürül yanıyor. Sobanın altında uyuklayan kedi ara sıra gözlerini açıyor, başını doğrultuyor ve saat ikide hâlâ uyumayan bu adamlara hayret eder gibi bakıyor.

Soba ile masaların arasına muşamba kaplı bir kanepe koymuşlar. Üzerine az evvel sokakta taşlar üstünde bulunan bir sarhoş yatırılmış. Sokakta düşerken yüzünü gözünü parçaladığı için başı sargılar içinde. Onu kaldırıp buraya getiren

polis memurları ecza dolabındaki ilaçlarla yarasını da temizlemişler, sarmışlar...

Sarhoşun horultusu başının üzerinde, duvarda asılı duran ihtiyar saatin tiktaklarına karışıyor.

Kendisini tanıyorlar. Vaktiyle çok zengin, çok maruf bir adammış. İçki, kadın ve kumar onu düşüre düşüre bu hale sokmuş.

Sabaha karşı bir karakol

Başkut röportajlarını genellikle gece vakti yapıyor, hayatın akmakta olduğunu gösteriyordu.

KIRIM'DA KERÇ ŞEHRİ VE YENİKALE

Adı yeni, kendi eski üç asırlık Osmanlı eseri

Anadolu'dan göçen Miletlilerin MÖ 7. yüzyılda kurduğu Panticapeum şehri, 14 asır sonra Hazar Türklerinin egemenliğinde şimdiki ismini almıştı. Bugün Ukrayna sınırları içinde yer alan Kerç şehri, önemli bir Türk-Osmanlı mirasına evsahipliği yapıyor. Yenikale, Osmanlıların 18. yüzyılda Karadeniz'de verdiği güç mücadelesinin hatıralarını günümüze taşıyor.

SERHAN GÜNGÖR

Kırım Yarımadası'nın doğusunda Azak Denizi'ne geçit veren boğazın Antik Çağ'daki ismi, İstanbul Boğazı'nın antik adıyla aynıydı: Bosphorus. Bu boğazın batı kıyısında, MÖ 7. yüzyıl sonunda Anadolu'dan giden Miletliler bir koloni şehri kurdular. Panticapeum adındaki bu kent, Orta Asya'dan gelen kıymetli malların Akdeniz dünyasına sunulduğu çok önemli bir ticaret merkezi oldu. Panticapeum MÖ 5. yüzyılda Bosphorus Krallığı'nın başkentiydi. Bu kentin yakınında bulunan ve MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Kül Oba kurganından çıkan altın İskit eserleri, bölgenin antik çağdaki zenginliğini kanıtlar.

MÖ 1. yüzyılda, Anadolu'daki Roma işgaline direnen Pontus Kralı Mithridates, yenilgiden sonra Panticapeum'a kaçtı ve burada canına kıydı. Kentteki bir tepe hâlâ onun ismini taşıyor.

6. yüzyılda Doğu Roma İmparatoru Justinianus burada bir kale yaptırdı. 576 yılında Göktürklerle Bizanslılar arasında yine burada bir savaş oldu. 7. yüzyılda bölge Hazar Türklerinin egemenliğine girdi ve boğazın Batı yakasındaki kent, bugün de kullanılan Türkçe kökenli ismini aldı: Kerç (Karşı).

Ortaçağ'da Slavlar, Moğollar ve Cenovalılar arasında el değiştiren İpek Yolu'nun bu değerli liman şehri, 15. yüzyılda Osmanlıların eline geçti. Kerç şehri Osmanlı çağlarında köle ticareti ile ünlenmişti. Coğrafi keşiflerle birlikte İpek Yolu'nun öneminin azalması, bu şehrin de gerilemesine neden oldu. Kuzeyden Kazakların sürekli saldırılarına maruz kalan şehir, 18. yüzyılda yükselen yeni güç Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki hedeflerinden biri haline gelmişti.

Kerç'teki en önemli Os-

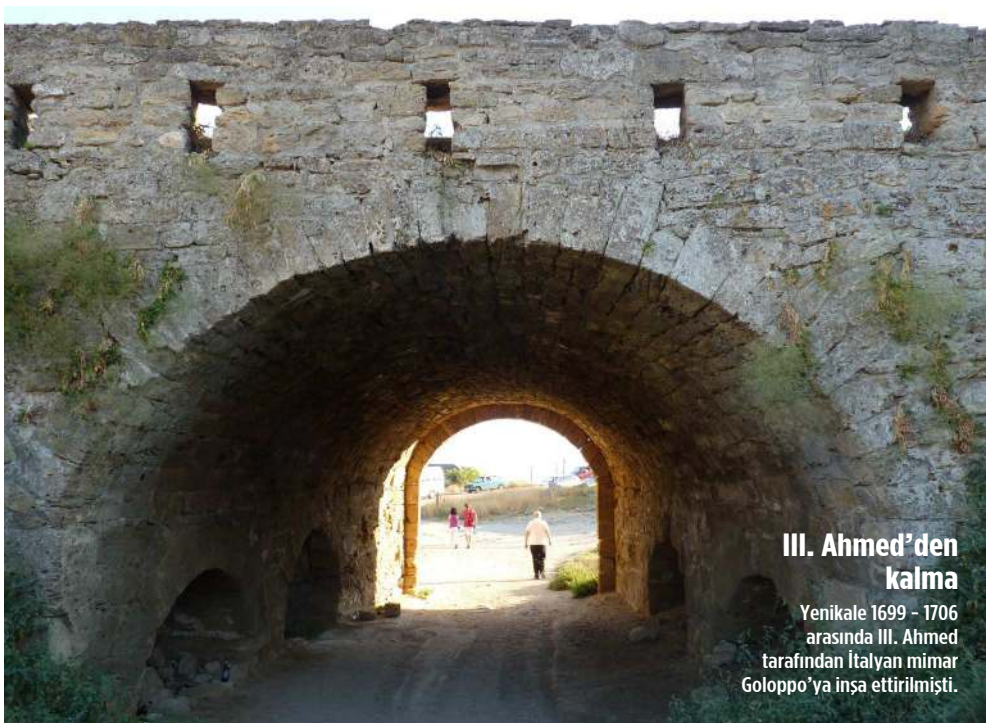

III. Ahmed'den kalma

Yenikale 1699 - 1706 arasında III. Ahmed tarafından İtalyan mimar Goloppo'ya inşa ettirilmişti.

Fotoğraflar: Serhan Güngör

manlı anıtı, bize 18. yüzyıldaki Karadeniz güç savaşlarının bir hatırasını sunuyor: Yenikale, 1699 - 1706 arasında Lale Devri'nin zarif padişahı III. Ahmed tarafından İtalyan mimar Goloppo'ya inşa ettirildi. Kerç Boğazı'nın dar yerinde yükselen yapı, Azak Denizi'ne gidiş gelişleri kontrol eden stratejik bir mevkideydi. Yenikale, 25.000 m^2'lik bir alana yayılmıştı; içerisinde cephanelik, su deposu, kışla, hamam ve cami yer alıyordu. Yenikale'de yaklaşık 800 Türk ve 300 Kırım Tatar askeri mevcuttu. Yeraltına döşenen su borusu sayesinde, birkaç kilometre uzakta bulunan bir kaynaktan kaleye su getiriliyordu.

Rusya 1771 senesinde Kırım'ı işgal etti. Yenikale'deki Türk garnizonu, Rus ordusuna direnmeden Sinop'a çekildi; kale ve Kerç şehri Rusya'nın eline geçti. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Kırım Rusya'ya bırakıldı. 1790'da tam bu kalenin önünde Osmanlı ve Rus donanmaları bir savaşa tutuştu. Yenikale Deniz Muharebesi'nde Ruslar üstün gelen taraf oldu ve Karadeniz'in kuzeyindeki Osmanlı egemenlik çabaları son buldu.

En eski çağlardan beri şiddetli çatışmalara konu, büyük savaşlara şahit olan Kerç şehrinin kaderi, yakın tarihte de değişmedi. Kent 1855'teki Kırım Savaşı sırasında İngilizler tarafından bombalandı. 2. Dünya Savaşı'nın en şiddetli muharebelerinden birisi burada yaşandı. Sovyetler Birliği zamanında Ukrayna'ya verilen Kırım, Rusya tarafından 2014 yılında işgal ve ilhak edildi. 16 Mayıs 2018'de Kerç Boğazı'nın iki yanını birbirine bağlayan karayolu köprüsü, Ukrayna ve müttefiklerinin protestolarına rağmen açıldı. Demiryolu köprüsünün inşaatı ise sürüyor.

Issız ve terk edilmiş Yenikale hisarı, uzaktan bu modern köprünün inşaatını sessizce izliyor. Geceleri ayın altında, Kırımlı ünlü ressam Ayvazovski'ye ilham veren Karadeniz dalgaları kıyısını döverken; 300 sene önce bu kıyıları bekleyen Türk askerlerinin hayaletleri, burçlardaki nöbet yerlerinde dolaşıyor.

Kerç Boğazı'nın stratejik noktasında

Yenikale, Kerç Boğazı'nın dar yerinde, Azak Denizi'ne giriş-çıkışları kontrol eden stratejik bir mevkideydi (üstte). Kerç kenti, adını Türkçedeki "karşı" sözcüğünden alıyor (altta).

Ekonomik kriz ve yandaş tarihçiler

Roma'da tarihler milattan sonra 235'i gösterdiğinde ki aslını isterseniz 235'i değil 988'i gösteriyordu; zira biliyorsunuz Romalının pek de öyle milattan falan haberi yok- yani evet o sıralarda Hıristiyanlık diye yeni bir din çıktığını biliyorlardı ama, neticede durduk yere imparatorluktaki onlarca dinden, hele de en ufaklarından birinin takvimini kullanacak hâlleri yoktu. Başkentte işler adeta bir diziyi birkaç sezon daha sündürmek için olmayacak dertler yaratan sinsi bir senaristin yazdığı Netflix dizisine dönmüştü.

Eğer aklımda yanlış kalmadıysa bundan daha birkaç yıl önce Severus Alexander arkadaşımız, sınırlarını tehdit eden Sasanilere karşı bir sefere çıkmıştır. Dönemin yandaş tarihçilerine göre Severus Alexander bu seferde dev zaferler kazanmış, muharebeleri arka arkaya kazanarak şanlı ordusuna Mezopotamya'da şampiyonluk turları attırmıştır. Ama dış mihrakların piyonu olan, büyük resmi göremeyen, lobilerin oyununa gelen tarihçiler aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen hâlâ Severus'un Ortadoğu'da bir hayli dayak yediğini yazarlar. Niye? Herhalde Sasanilerin parasını yedikleri, Sasani Vakıfları tarafından fonlandıkları için. Zaten bu vakıflar nasıl vakıflarsa, Sasaniler yıkıldıktan bin üç yüz yıl sonra bile yerli ve milli olmayan tarihçiler Severus Alexander'ın utanç verici mağlubiyetler alarak ordusunun yarısından çoğunu yitirdiğini yazmaya devam ediyorlar.

Tabii yandaş tarihçiler her ne kadar yere göğe sığdıramasa da Roma'da işler karışmaya başlar. İşte tam da bize göre 235, Romalılara göre 988, Holosenik takvime göre de 10235 yılında sözde dev zaferler kazanan ama her ne hikmetse ancak yarısı yurda dönen Roma orduları, Severus Alexander'ın kuzeydeki Cermenlere karşı fazla hoşgörülü olduğunu ileri sürerek imparatoru öldürüp darbe yaparlar ve kulağa imparatordan çok bir kalp ve damar hastalığı gibi gelen Maximinus Thrax'ı geçirirler.

Maximinus Thrax yanlış hatırlamıyorsam gerçek bir ayı olduğu için ülkeyi yağmacı bir düşman askeri gibi yönetmeye kalkar ama, haydan gelen huya gider misali, 238 yılında tıpkı Severus Alexander'ı devirdiği gibi devrilir. Zaten 238 de aklımda kaldığı kadarıyla "altı imparatorun yılı" olarak anılıyor. Her ne kadar yüksek bütçeli ama düşük bütçelisinden ne farkı olduğunu anlayamadığınız bir Çin karate filmi gibi dursa da "altı imparatorun yılı" bir yıl içinde altı kişinin imparator olarak tanındığı adeta bir koalisyonlar dönemidir.

İklim değişikliği sonucu deniz seviyesinin yükselmesi de özellikle kuzeydeki kavimlerin kıtlık yüzünden Roma İmpatorluğu'na gittikçe artan bir baskı uygulamasına neden olur. Artık bu kavimler aşı yaptırmamış mı nedir aniden çiçek salgını başlar, o da insanları kırıp geçirir. Tabii siyasi istikrarsızlık da devam eder. Ekonomik kriz mi siyasi istikrarsızlığı doğuruyor, yoksa siyasi istikrarsızlık mı ekonomik krizi, benim alanım ekonomi olmadığı için tam bilmiyorum ama, en azından meselenin özünde askerî harcamaların yattığını söylersem herhâlde başım ağrımaz.

Zira görüyoruz ki askerî harcamalar arttıkça işler karışıyor. Zaten sürekli askerî sanayii harcamaları için normalde gümüşten olan paraya bakır ve bronz karıştırıp duruyorlar, paranın ayarıyla oynuyorlar. Zira askerî harcama demek, hele bir de karşılığında yağma yapamıyorsan sadece tüketim demek. Yüksek tüketim de ekonomiyi önce hızlandırıyor, tüketimi destekleyecek üretim gelmeyince de benzin yerine rom konulmuş motor gibi öksürtmeye başlıyor.

E, millet keriz değil tabii; kimse ayarıyla oynanmış paraya aynı malı vermiyor, pazarda fiyatlar yükseldikçe yükseliyor. Çok değil on beş yıl içinde para resmen pul oluyor, ticaret resmen duruyor. Artık Sasanilerdi, Galler'di, Roma mallarının gümrük resmini mi yükseltiyor bilemiyorum ama, bu dönemin imparatorları "ekonomi benim alanım" diye gezse de Akdeniz ticareti bile durma noktasına geliyor. Tam bir alamazsın, satamazsın piyasası; çünkü malın karşılığında alacağın paranın şimdi değeri varsa, sen karşı limana geri döndüğünde zarar etmiş oluyorsun. O da yolda haydutlar geminin kervanını yağmalamazsa. Şöyle bir sorun da var; imparatorluk hiçbir şey üretmez olmuş, Mısır'dan buğday, Anadolu'dan meyve gelmezse aç kalıyorlar ama o buğdayla meyve de gelmiyor işte. Sırf bu yüzden içlerine kapanıp yiyecek içeceklerini üretmeye başlıyorlar da en azından öyle bir hayrı oluyor ekonomik krizin bunlara.

Yani bir nevi savaş ekonomisiyle büyümeye kalkan imparatorluğu, ekonominin temel kaidelerı iktisat meydan muharebesinde yerlebir ediveriyor.

Paranın değerinin giderek düştüğü bu büyük ekonomik kriz, merkezî yönetimden uzaklaşılıp imparatorluğun ikiye ayrıldığı ve dört kişi tarafından yönetilmeye başladığı Tetrarşi dönemine kadar sürüyor.

TAHT-I HÜMAYUN

Altın-mücevher kaplı sultanlığın yüce makamı

TAHT-I HÜMAYUN Padişahın tören sırasında oturduğu altın kaplı, mücevher bezemeli, sedir-koltuk. Topkapı Sarayı hazinesinde saklanan tahtların bu en önemlisi, cülus ve bayram törenlerinde kullanılırdı. Tarihsel işlevi nedeniyle saray müzesinin en değerli öğelerindendir. Taht-ı âlî, baht-ı saltanat Sultanlığın bahtı, yüce makamı anlamında cülus hatt-ı hümayunlarında geçer.

TÂ'İFE Osmanlı tebası içinde, milliyet, din, cemaat, cinsiyet, göçebelik özellikleriyle farklılık gösteren topluluklara verilen isim. Bu farklılığı seçebilenler birtakım kuralları gözetirlerdi. Örneğin bir Müslüman bir Hıristiyana "selâmün aleyküm" demez, "sabahı şerifiniz hayırlı olsun" der, din ve milliyet duygularına dokunacak konulara girilmezdi.

Sultan II. Süleyman'ı tahtında gösteren bir minyatür (Paris-Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Od nr. 6)

Tt

Necdet Sakaoğlu'nun yazdığı *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Alfa Yayınları tarafından yayımlandı. 6.000'i aşkın maddeden örnekler...

TÎR-GERAN Ok atıcılar. Tîr-endâz, tîr-ger, tîr-zen de denmiştir. Tirkeş de aynı anlamda olmakla birlikte at eyerine bağlanan ok torbasına denirdi.

TULÛAT Doğaçlama sanatı. Orta oyununun sahneye uyarlanmış türü. Yazılı metne gereksinim duymaksızın sahne alan sanatçıların doğaçlama oynadıkları mizahi-eleştirel oyunlar. Kurucusu Güllü Agop bilinir. 19. yüzyılda en canlı ve etkili dönemini yaşadı. Her oyunun sanatçılarca kurgulanmış bir "çerçeve" konusu olmakla birlikte, tekerleme ve öykünmelere dayalı, esinini de seyirci işleyişi, zıtlıkları karşı karşıya getirme, kapıştırma akışından alan bir yapısı vardı. II. Meşrutiyet'le birlite Dârü'l bedayî kurulunca etkinliğini yitirdi.

Yaşarken fotoğraflanan tarih: Ara Güler Müzesi

Ara Güler Müzesi, Türkiye'de açılan ilk uluslararası fotoğrafçı müzesi. Ancak müzenin tek önemi buradan kaynaklanmıyor. Güler'in hayatının birikimi olarak adlandırılabilecek olan ve fotoğraflardan, mektuplardan, kartpostallardan oluşan geniş bir arşiv, tertiplenerek ve dijital ortama aktarılarak sunuşa hazır hâle getiriliyor.

Islık Çalan Adam
15 Kasım'a kadar
Ara Güler Müzesi
www.dogusgrubu.com.tr/

Yaygın olarak "Türkiye tarihinin görsel hafızası" olarak anılan ancak yalnızca Türkiye'nin ve tari-hin değil, hayatın hemen hemen her alanının görsel hafızasını oluşturan fotoğrafçı Ara Güler'in müzesi açıldı. Bilindiği üzere Ara Güler, Tennessee Williams'dan Louis Aragon'a, Marc Cha-gall'dan Salvador Dali'ye, Alfred Hitchcock'tan Pablo Picasso'ya, birçok ünlü sanatçının portre fotoğraflarını da kaydetmiş; İstanbul'un yaşamış olduğu ve yaşamayı sürdürdüğü kentsel evrimi merceğinin eleştirel perspektifinden ölümsüzleştirmiş; neredeyse kamerasının temas etmediği açı kalmamış olan ve yaşarken efsaneleşen bir uluslararası büyük usta.

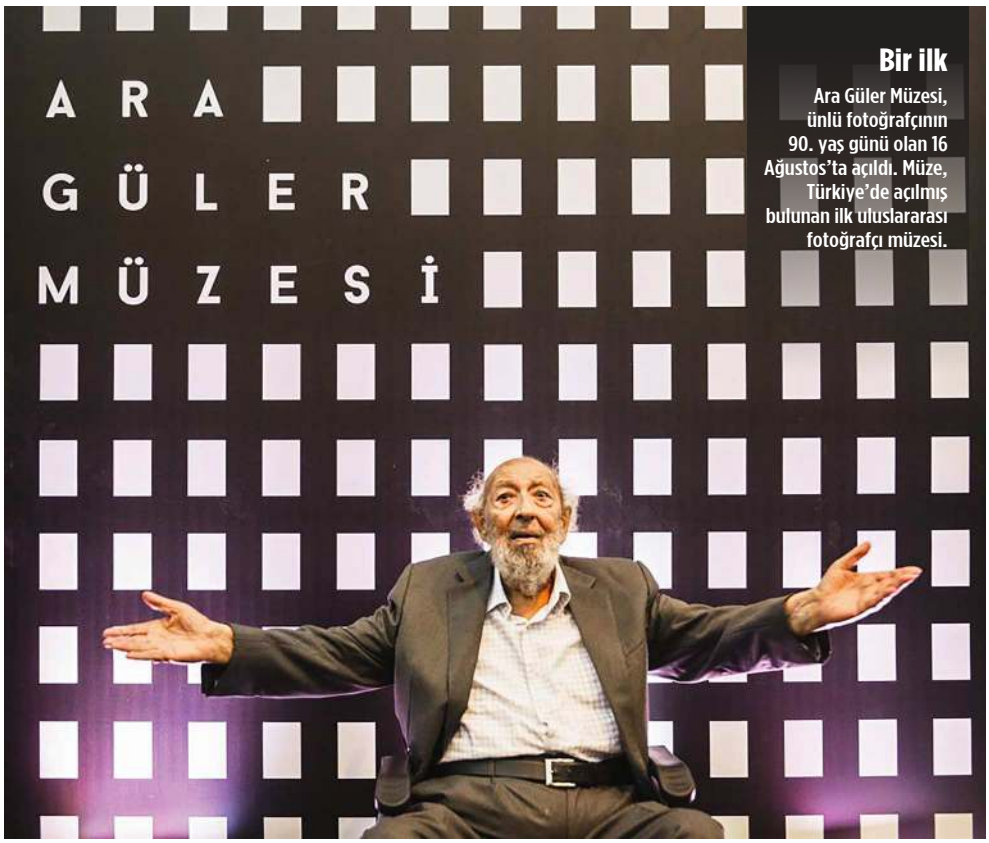

Bir ilk
Ara Güler Müzesi, ünlü fotoğrafçının 90. yaş günü olan 16 Ağustos'ta açıldı. Müze, Türkiye'de açılmış bulunan ilk uluslararası fotoğrafçı müzesi.

Ara Güler Müzesi de Türkiye'de açılmış ilk uluslararası fotoğrafçı müzesi. Ancak müzenin tek önemi buradan kaynaklanmıyor. Zira Ara Güler'in hayatının birikimi olarak adlandırılabilecek olan ve fotoğraflardan, mektuplardan, kartpostallardan oluşan geniş bir arşiv tertiplenerek ve dijital or-tama aktarılarak sunuma hazır bir hâle getiriliyor. Proje sorumluları Güler arşivinin tasnifinin birkaç seneyi bulacak denli geniş çaplı olduğunu belirtiyorlar. Öyle sanıyoruz ki bu sadece Ara Güler'in takipçileri için değil, bütün sanatseverler ve tarihseverler için de sevindirici bir haber.

Ara Güler Müzesi, fotoğrafçının 90. yaş günü olan 16 Ağustos'da, Bomontiada'da açıldı. Müzenin fiziksel kapasitesi Bomontiada'daki yapıyla sınırlı kalmayacak ve Galatasaray'daki Güler Apart-manı da önümüzdeki senelerde restore edilerek müzenin bir parçası olarak ziyaretçilere

Güler arşivi

Güler'in 90 senelik yaşamı boyunca biriktirdiği birçok malzeme müzede sergileniyor. Bu malzemelere mektuplar, fotoğraflar, kartpostallar da dâhil.

açılacak. Müze, 2016'da Ara Güler ile Doğuş Grubu'nun arasında başlayan işbirliğinin ilk sonuçlarından. Bu verimli ortaklaşmanın bir diğer önemli sonucu ise Ara Güler Arşiv ve Araştırma Merkezi (AGAVAM) ile Ara Güler Doğuş Sanat ve Müzecilik Anonim Şirketi'nin kurulması oldu. Doğuş Grubu ile Ara Güler arasındaki bu işbirliğinin nasıl ortaya çıktığı sorusuna ise AGAVAM proje direktörü Çağla Saraç, Güler'in Doğuş İnşaat'ın şantiyelerini fotoğraflamış olduğu ve Doğuş Grubu başkanı Ferit Şahenk'in de amatör bir fotoğrafçı olarak bu fırsatı kaçırmadığı cevabını veriyor.

Müzenin açılış sergisinin

Daimi misafirler

Müzede yer bulacak sergilerden bağımsız olarak daimi olarak sergilenen eserler de mevcut: Güler'in kişisel eşyaları, notları, fotoğraf makineleri ve koleksiyonları...

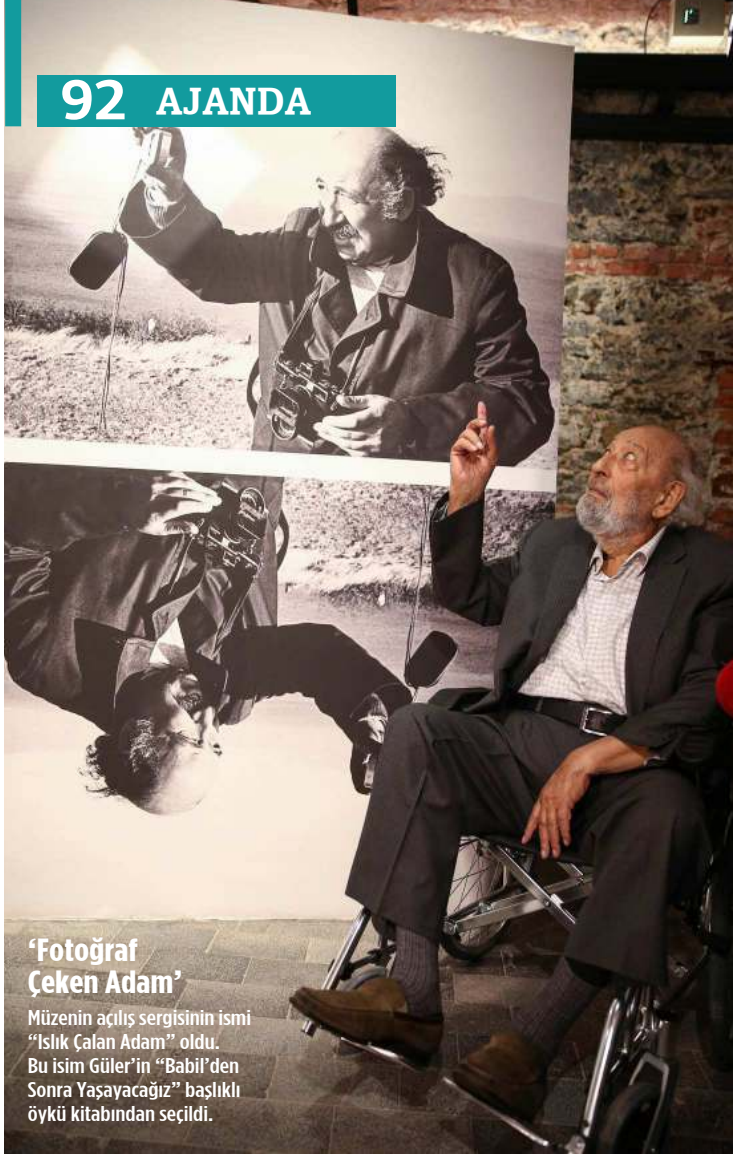

'Fotoğraf Çeken Adam'

Müzenin açılış sergisinin ismi "Islık Çalan Adam" oldu. Bu isim Güler'in "Babil'den Sonra Yaşayacağız" başlıklı öykü kitabından seçildi.

ismi "Islık Çalan Adam". Bu isim Ara Güler'in Babil'den Sonra Yaşayacağız başlıklı öykü kitabından seçildi. Bahsini ettiğimiz bu kitap da muntazam tasarımıyla sergiye eşlik ediyor. Aslında kitap da, sergi de okuyucuları ile ziyaretçilerini benzer bir dünyaya yönlendiriyor: Güler'in yaşantısını, asla aksamayan üretimini, tükenmeyen enerjisini, estetik ve yazınsal mirasını ve çağdaşlarıyla kurduğu zihinsel alışverişi daha yakından tanımaya davet eden bir dünyaya...

İstanbul'un hafızası

Ara Güler, genç yaşlarından itibaren objektifine konu ettiği semtlerle, eski İstanbul'un görsel hafızası olmayı sürdürüyor. 1958'de İstiklâl Caddesi

"Islık Çalan Adam" biyografik olanla tesadüfi olanı birbirlerinden kopması mümkün olmayan iki dinamik olarak ele almakta ve "bu perspektif üzerinden Ara Güler'in belleğine doğru bir izlek" oluşturmakta.

Ünlü romancı Yaşar Kemal bir keresinde "Ara Güler'in fotoğrafları büyük bir Anadolu destanıdır" demişti. Bu yönüyle "Islık Çalan Adam" sergisi, "Fotoğraf Çeken Adam"ın büyük destanı olarak okunabilir. Sergi kendi içinde, fotoğrafçının yalnızca resimlerine ve çekimlerine değil hikaye, video ve maket kitaplardan oluşan zengin bir seçkiye de yer veriyor.

Güler, meslektaşlarından farklı bir fotoğrafçılık anlayışına sahip. Zira kendisi, belirli anları belirli mekanlarda dondurarak resmetmeyi, bir sanat

ARA GÜLER'İN KALEMİ

11 öyküden oluşan kitap

Ara Güler'in gençliğinde kaleme almış olduğu *Babil'den Sonra Yaşayacağız* kitabı, Aras Yayınları tarafından, Güler'in çektiği birtakım fotoğraflar da eklenerek yeniden basıldı ve müzenin açılışında kendisine hediye edildi. Kitap 11 öyküden oluşmakta. İlk olarak 1995'te Ermenice yazılıp basılmış olan kitap, 1996'da Türkçe'ye çevrilmişti. Özgün Ermenice baskısı *Papelonen Verç Bidi Abrink* başlığıyla yayınlanan kitabın, Türkçe, Ermenice ve İngilizce olmak üzere üç cilt halinde yapılan yeni basımı müzede bulunabilir. *Babil'den Sonra Yaşayacağız*, özellikle Ara Güler'in yalnızca merceğini değil, kalemini de merak eden takipçileri için, onun kendi görselleriyle desteklenmiş bir metin olarak edinilmesi gereken bir yapıt.

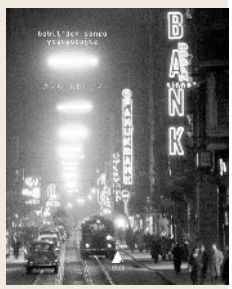

Gündelik hayat

Güler yalnızca eski İstanbul'u değil, bu şehrin sakinlerini de gündelik hayatları içindeki uğraşlarıyla fotoğraflamıştı.

KAYBOLAN ŞEHİR

İstanbul'un hafızası

1928 doğumlu Ara Güler, erken yaşlardan itibaren İstanbul'u kare kare fotoğrafladı. 20. yüzyılın ikinci yarısına ait bu fotoğraflar, kaybolan bir şehrin siluetini temsil ediyor ve bugün özlem duyulan bir geçmiş tasavvurunu ortaya koyuyor. Ara Güler fotoğraflarında eski İstanbul'un hayaleti bütün detaylarıyla yansıtılıyor. Objektifinde sık sık İstanbul'u konuk eden, dünyanın en prestijli ajansı olan Magnum üyesi ilk ve tek Türk fotoğrafçısı Güler, bu tercihi üzerine şöyle diyor: "Ben kaybolmakta olan İstanbul'u kaydediyorum, bitmekte olan bir şehri. Biliyorum çünkü yokolacak ve göstermek lazım".

faaliyetinden önce, bir tarihçilik örneği olarak yorumluyor ve görüşlerini şu şekilde özetliyor: "Sanat olmasına gerek yoktur fotoğrafın. Fotoğraf tarih olayıdır. Tarihi zaptediyorsun. Bir makina ile tarihi durduruyorsun". Bu farkındalık sadece sergi boyunca değil, ancak Güler imzalı hemen hemen bütün işlerde kendisini belli ediyor. Biz de #tarih dergisi olarak bu bakışaçısının kritik bir kıymete sahip olduğu kanısındayız.

Gelecek kuşaklara

Ara Güler için en değerli uğraşlardan birisi, eskiden İstanbul'un neye benzediğini yeni nesillere gösterebilmek.

Bu sergiden bağımsız olarak Ara Güler'in eserlerinin, kişisel eşyalarının, notlarının, fotoğraf makinelerinin ve koleksiyonlarının müzede daima yer alacağını hatırlatmak faydalı olur. Müze ve AGAVAM ücretsiz olarak insanların kullanıma açık; hem Güler'in arşivini, hem de onun zamanını ve mekanını kaydetme yöntemini, John Berger'in deyişiyle sanatçının "görme biçimleri"-ni merak edenler için duyurulur.

TARİHTE İZ BIRAKAN YEMEK DÜŞKÜNLERİ

Şahane oburların okkalı mönüleri

Gastronomi tarihi daha çok gurmeler ve onların yeme-içme kültürüne katkılarıyla ilgilense de, ünlü "gourmand"ları (oburları) görmezden gelmez. Bu "şahane oburlar"ın dikkatleri çekmesi ise sadece cüsseleri nedeniyle değildir. İşte aşırılıkları, iz bırakan tuhaflıkları ve hazırladıkları mönülerle gastronomi tarihine renk katanlardan "okkalı" bir seçki.

✎ PETEK ÇIRPILI

Dinî inançların hemen hepsi oburluğu bedene yapılan bir eza olarak görüp, nefse yenilmekle eş tutmuş, günahların en büyüklerinden saymıştır. Buna rağmen tarihte birçok "olağanüstü iştahlı" karakter ile karşılaşırız. Oburlukla gurmelik arasında ince bir çizgi var. Obur, niteliğe bakmadan yiyene, gurme ise yediğinin niteliğine önem verene deniyor. Gurmeler de çok fazla yiyebilir elbet ve işin ucu oburluğa dayanabilir. Tarihin sayfaları çok sayıda obur ile dolu. Birkaç seçme örneğe birlikte göz atalım.

Yazılarımızda sık sık değindiğimiz ünlü *De re Coquinaria (Yemek Sanatı)* isimli kitabın yazarı Marcus Gavius Apicius en büyük karidesleri bulmak için kaptanına günün birinde "Haydi Libya'ya dümeni kır!" demiş mesela. O seyahatte hayal ettiğini bulamamış ama, yeme içmeye 1. yüzyılın parasıyla yüz milyon sestertius (yaklaşık 150 milyon Dolar'a yakın bir meblağ) harcamış. Elinde avucunda 10 milyon sestertius kalıp sağa sola borçlanınca yemek zevkini istediği gibi tatmin edemeyeceği korkusuyla son bir yemek yiyip bu dünyadan gitmeyi tercih etmiş. Geceden marulları bal şarabı ile sulatırsan paralar da suyunu çeker tabii...

Roma tarihi iflah olmaz ve takıntılı oburlarla dolu. Domitianus koskoca Sanato'nun gündemini, "hediye gelen dev bir kalkan balığını nasıl pişirseler iyi olur" mevzuu ile meşgul etmiş. Neron sofraya öğlen oturur geceyarısı kalkarmış. Meşhur Septimius Severus'un oğlu imparator Geta, çeşitli etlerin alfabetik sıra ile servis edilmesini emredermiş. Roma'nın en "yaramaz" ve tartışmalı imparatoru Elagabalus ise Apicius'u örnek aldığını söylermiş. Onun izinde deve tabanı, horoz ibiği, tavuskuşu ve bülbül dili, flamingo ve keklik beyni, balda kızarmış tarla faresi, bıldırcın yumurtası, papağan ve sülün kafaları ile kızarmış barbun bıyığı gibi garip yiyeceklerle ziyafetler verirmiş. Üç milyon sestertius'a mal olan davetleri olmuş. Bezelyelerin içine altın parçaları, pilava inciler kattırırmış. Mücevher kakmalı altın kadehleri davetliler evlerine götürebilirmiş. Nihayetinde, cinsel ve dinsel sapkınlıkları nedeni ile başa geçişinin dördüncü yılında bir tuvalette öldürülüp, cesedi Tiber nehrine atılmış.

Roma tarihi Lucullus gibi bir gurme de görmüş. İÖ 64 yılında konsül olan ve Doğu'da Mitridates'i dize getirip olağanüstü bir kişisel servetle Roma'ya dönen bu generalin de davetleri son derece ihtişamlı olurmuş. Bugün bile İngilizce'de "lucullan" sözcüğü; şatafatlı, lüks ve gurme anlamında kullanılmakta. Evinin odalarına göre verdiği davetin masrafı değişirmiş; "Apollo odasında yemek hazırlayın" dediği zaman aşçılarının yaptıkları hazırlığın maliyeti 50 bin Drahmi'den (yaklaşık 150 bin Dolar) aşağı olmazmış.

Kilisenin 6. yüzyıldan itibaren sürekli "Çok yemeyin, yemeği düşünmek bile günah. Yapmayın, cehennemde yanarsınız" uyarılarına rağmen 16. ve 17. yüzyıllar Avrupa'da lüksün ve oburluğun doruğu olmuş. Catherine de Medici'nin doymak bilmeyen iştahı sürekli hazımsızlık çekmesinin başlıca nedeniymiş. VIII. Henry'yi atletik bir delikanlıdan koca bir

En iştahlı İngiliz

Britanya kralı VIII. Henry yağlı etlere düşkünlüğü nedeniyle aşırı kilo almış ve hiç sebze-meyve yemediğinden C vitamini eksikliğinden ölmüştü.

dağa çeviren de ne altı karısı ne de güç hırsının stresi olmuş. Çok obur ve yağlı etlere düşkün kral, hiç sebze yemediği için sonunda C vitamini eksikliğinden hastalanıp ölmüş.

İngilizlerin olur da Fransızların obur kralları olmaz mı? VIII. Louis mutfağa bizzat kendisi girip "kiraz kuşu püreli trüf" yaparmış. Bir gün Escars Dükü ile mutfağa girip on kişilik misafire püre hazırlamışlar ama dayanamayıp hepsini yemişler. Dük geceyarısı hazımsızlıktan ölürken doktorlar koşup hayatta mı diye krala bakmışlar. Arkadaşının ardından "Ah ah! Ben ona demiştim benim midem senden daha sağlam diye" pek hayıflanmış.

XIV. Louis de atasının izinden gitmiş. O kadar çok yemek yermiş ve o kadar şişmanmış ki sarayındaki prensesleri de kendisine benzetmiş. Palatine Prensesi de aşırı yemekten çatlayarak ölmüş.

Peki Charles Darwin'e ne demeli? Öğrenciyken Cambridge'de kurduğu Oburlar Kulübü üyeleri onun hiç denenmemiş et türlerini yemeye fazla dayanamamış. *Beagle* ile sefere çıkıp armadillo ve "yediğim en lezzetli etti" diye tanımladığı büyük, kahverengi bir kemirgeni deneme şansı olmuş. Noel sofrasında da yemekte olduğu kuşun nadir bir cins olduğunu anlayınca fırlayıp kafa, kanat, baş artık ne kaldı ise artık, incelemek için el koymuş.

Büyük porsiyonları ile bildiğimiz Amerika da kendi oburlarını yaratmış. "Elmas Jim" lakaplı demiryolu milyoneri Jim Brady'nin (1856-1917) bir oturuşta üç düzine istiridye, altı yengeç, iki koca kase çorba, yedi ıstakoz, iki ördek, iki porsiyon tatlısu kaplumbağası, bir koca biftek, bir tabak pasta ve bir kilo çikolatayı, bir iki galon portakal suyu eşliğinde yediği kayıtlara geçmiş. 50 misafirini ağırladığı efsane ziyafette kendi içmemiş ama misafirler 500 şişe şampanya içmiş; her biri 60 bin dolarlık broş hediye edilen hanımlar da yemekten pek mesut ayrılmışlar.

Biz de yemeği çok sevenler-

Oburlar devri Roma

Roberto Bonpiani'nin, yeme-içme tarihinin en renkli devirlerinden biri olan Eski Roma'da bir ziyafet sofrasını gösteren "Parazit" isimli tablosu, 1875.

'Altın Çağ'ın 'Elmas' iştahı

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyıl başlarının Amerikalı milyoner işadamı "Elmas" lakaplı James Brady, muhteşem çeşitlilik ve zenginlikteki öğünleriyle olduğu kadar, verdiği muhteşem ziyafetlerle de isim yapmıştı. Brady, metresi Lillian Russell ile.

deniz milletçe. Bizim de aşağı kalmayacak oburlarımız vardır elbet. 1561-1564 arasında sadrazam olan Semiz Ali Paşa, adından da anlaşılacağı üzere Hollanda'dan getirilen iki katananın ancak taşıyabildiği, nüktedan biri imiş. Karşı çıktığı Malta seferi için acele edenlere "Paşalarımız Malta kalesini helvadan sanıp yemek isterler" dediği söylenir. III. Ahmed'in sadrazamı Kavanoz Ahmed Paşa'nın lakabı ise şişmanlıktan boynu görünmediği, fesi de tepesinde kapak gibi durduğu için yakıştırılmış.

Yahya Kemal'in de şahane bir obur olduğunu Mina Urgan anılarında anlatır. Mina Hanım'ın annesi kendi hiç evsahibi olmamış şairi adadaki evlerinde aylarca, hatta yıllarca konuk etmiş. Onun için hazırladığı diyet yemeklerinin üzerine, sofradaki diğer yemekleri de silip süpürür, herkesten üç kat fazla yemek yermiş.

Sürekli değil belki ama arada oburluk yapmak keyiflidir. Virginia Woolf'un güzel sözü ile noktalayalım bu seçkiyi: "Güzel bir yemek yemeden iyi düşünebilen, sevebilen ya da iyi bir uyku çekebilen kimseyi tanımadım".

HAZIRLAYAN: **SEDAT YAŞAYAN**

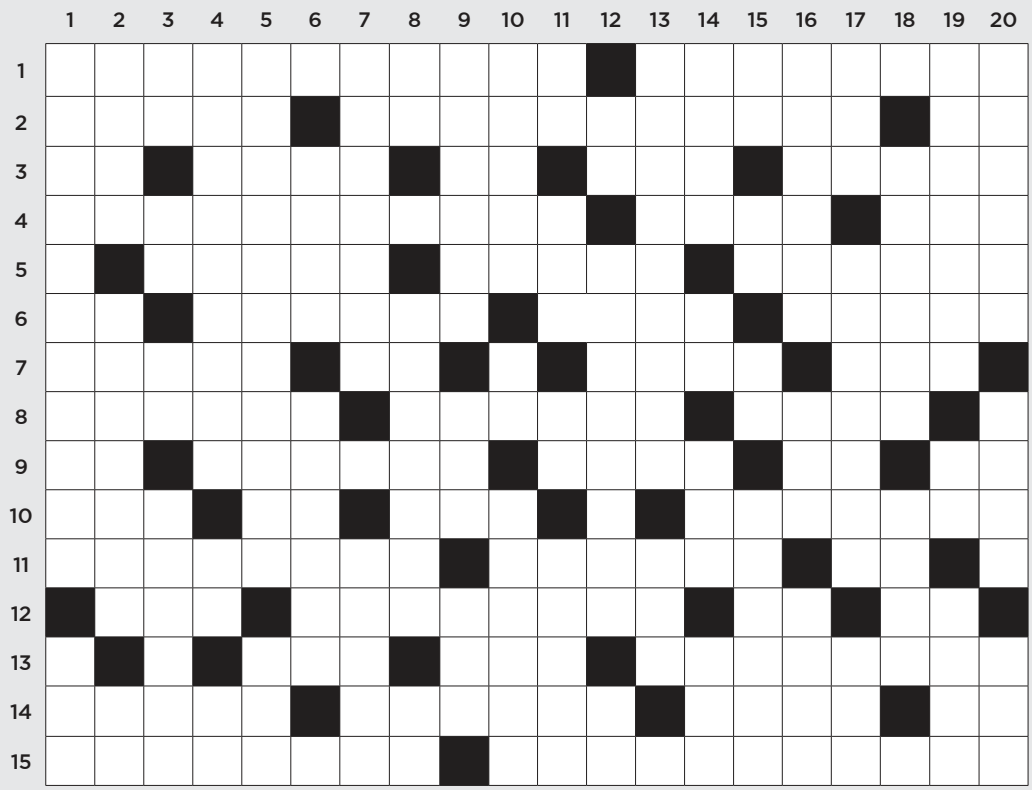

SOLDAN SAĞA

1) "Tarih Boyunca İlim ve Din", "Osmanlı Türklerinde İlim" gibi kitaplarıyla tanınmış bilim tarihçisi ve hemimiz - 1815'te yapılan, Napolyon'un son ve kesin yenilgisiyle sonuçlanan savaş. **2)** Finlandiya'nın resmi adı - Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde bir ilkçağ kenti - Duman lekesi. **3)** Sınır boyu - Sonuçsuz, başarısız - Rodyum elementinin simgesi - Derebeylik Japonya'sında en aşağı sınıfı oluşturan halk - Osmanlı Devleti'ndeki kalemlerden biri. **4)** Avrupa tarihinde 1815-1831 yılları arasındaki döneme verilen genel ad - Ölçek - Rus köylü topluluğuna verilen ad. **5)** Halk edebiyatında aruz ölçüsüyle yazılan şiir türlerinden biri - Mersinbalığı familyasından havyarı değerli bir balık - Tedavi. **6)** Peygamberleri Hud'u dinlemedikleri için Tanrı tarafından yok edilen kavim - Sarkaç - Eski Romalıların ulusal giysisi olan geniş ve uzun harmani - Afrika'da bir ülke. **7)** Bitki - Rey - Roma mitolojisinde savaş tanrısı - Eski Kıbrıs'ın kuvvet tanrısı **8)** Bir şeyin, zaman açısından en eski olanı - Çanakkale Savaşları'nda döktüğü mayınlarla üç düşman zırhlısının batmasını sağlamış gemimiz - Müsavi, denk. **9)** Atasözlerine dayanan didaktik Çin şiiri - Bodrum ilçesinde, "tabiat parkı" kapsamına alınmış bir köy - Yanağın alt kısmı - Yayla fırlatılan ucu sivri çubuk - Kenar süsü. **10)** Eski Türk güreşlerinden biri - Bir nota - Bir çoğul eki - Kısa ve özlü söz. **11)** Milas ilçesinde antik bir kent - Etiyopya ile Somali arasında 19. yüzyıldan bu yana anlaşmazlık konusu olan bir bölge - Çıplak vücut resmi. **12)** Işın - İstanbul'un eski adlarından biri - İskambilde bir kağıt - Bir soru sözü. **13)** Çölden esen rüzgâr - İran'ın mitolojik kahramanı Rüstem'in babasının adı - Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un oluşturduğu ekonomik topluluğu. **14)** Deriyle kaplı bir çeşit Eskimo kayığı - Afrika'da bir ülke - Suç işleyene karşı uygulanan yaptırım - Bir haber ajansının kısa yazılışı. **15)** Cezayir Kurtuluş Savaşı'nda Fransa saflarında yer alan Cezayirlilere verilen ad - Kıyamet günü ortaya çıkacağına inanılan korkunç hayvan.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) Ortadoğu'nun ilk sistematik kitaplığını da kuran son büyük Asur kralı - Bir peygamber. **2)** Faşizmin şefi Mussolini'nin unvanı - Kurtuluş Savaşı yıllarında Konya'da baş gösteren bir ayaklanma - Anadolu halklarının en eski ana tanrıçası. **3)** Japon lirik dramı - Nazi partisinin askeri polis örgütü - Berkelyum elementinin simgesi - 1799'da Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında Osmanlı kuvvetlerine karşı kazandığı savaş. **4)** Japonların güneş tanrıçası - Radyum elementinin simgesi - Bir renk. **5)** Yüzlerce buluşuyla elektrik üretimi ve kullanımına büyük katkıda bulunan Sırp asıllı mucit - Kayak. **6)** "Öksüz, yetim" anlamında yerel bir sözcük - Angola'nın başkenti. **7)** Döşemelik olarak kullanılan bir kumaş - Antalya'nın bir ilçesi. **8)** Sahip - Japon adalarının en eski halkı - Mezopotamya'da kurulmuş en büyük sitelerden biri. **9)** Taş kırmakta kullanılan büyük çekiç - Judoda teknik olarak rakibinden zayıf olan tarafa verilen ad - Üye. **10)** Üç Silahşorlar'dan biri - Notada durak işareti - Ünlü bir Fransız destanı. **11)** Endonezya'nın plaka imi - Kesintilerden sonra kalan miktar - Bir nota - Rita Hayworth'u üne kavuşturan film. **12)** Bir bağlaç - Ridaniye Savaşı'nda Osmanlılara karşı yenilgiye uğrayan, Mısır Memlukları'nın son hükümdarı - Eski dilde su. **13)** 1972 başkanlık seçimi sırasında ABD'de ortaya çıkan siyasal skandal - "Gelenek, töre" anlamında eski sözcük. **14)** Kâğıtları bir arada tutmaya yarayan çengel - Güzel sanat - Güreşte bir oyun - Kraliçe. **15)** Uzaklık işareti - Bir gıda maddesi - Tavlada "üç" sayısı - Cinsel güçsüzlük. **16)** Osmanlı Devleti'nde, bir beylerbeyi tarafından yönetilen en büyük yönetim birimi - Birdenbire ortaya çıkan ruhsal darbe - Mantar meşesi. **17)** Boyun eğen, kendini başkasının buyruğuna bırakan - Bezikte, bir taraf 1500 sayıyı tamamlayamadan ötekinin 3000 sayı yaparak oyunu bitirmesi - Parlak kırmızı renkte bir süs taşı. **18)** Bir kimseyle birine gönderilen eşya - Halk dilinde gelincik çiçeğine verilen ad. **19)** Yunan mitolojisinde, bilmeden babasını öldürüp annesiyle evlenen Thebai kralı - Bir nota - Balede kullanılan bir dans figürü. **20)** Eski Mısır'da ölülerin koruyucusu olan tanrı - Yeniçerilerin giydiği miğfer biçimli ve sorguçlu başlık - İnce kamış.

Bulmaca çözümünün orijinali ya da fotokopisini, adres ve telefon bilgileriyle birlikte bize e-posta ya da mektup yoluyla ulaştıranlar arasından belirleyeceğimiz 10 okurumuza h2o Yayınları'ndan "*Kurşunlu Benzinin Gizli Tarihi*" isimli kitabı armağan ediyoruz.

#tarih
Koşuyolu Mah. İsmailpaşa Sk. No:44 (Koşuyolu Cami), Kadıköy, İstanbul
info@tarihdergi.com

Test-i Esasi: Anayasal sorular

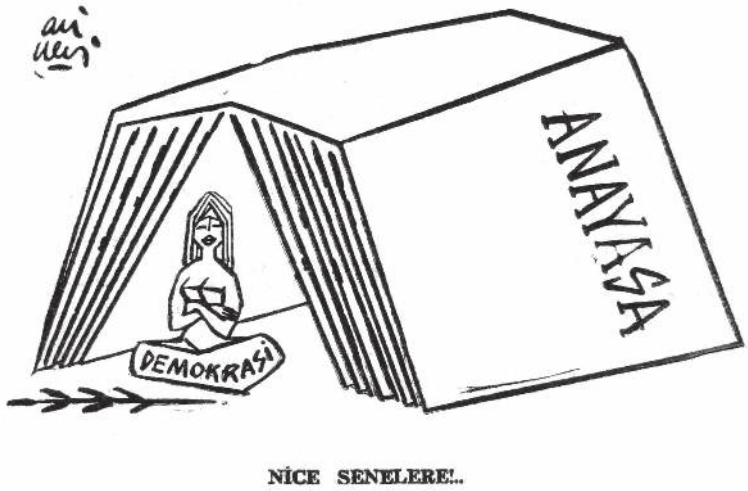

Cumhuriyet, Ali Ulvi'nin 9 Temmuz 1961 tarihli karikatürü

1 İçeriği bakımından Osmanlı Devleti'nin ilk gerçek anayasası hangisidir?
a) Kanun-ı Siyasi
b) Hatt-ı Hümayun
c) Sened-i İttifak
d) Islahat Fermanı
e) Kanun-ı Esasi

2 1787 ABD ve 1791 Fransız anayasalarının en belirgin özellikleri kamusal hakları kadın-erkek bütün bireylere yayarak vatandaş eşitliğini getirmiş olmalarıdır.
a) Doğru
b) Yanlış

3 Modern kamu hukukunun öncü metinlerinden olan ve çoğu zaman ilk "modern" anayasa olduğu ifade edilen Magna Carta'nın 1297 versiyonu bugün İngiltere'de hâlâ yürürlüktedir.
a) Doğru
b) Yanlış

4 Sosyal devlet ile hukuk devleti ilkeleri Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kez hangi anayasasında yer almıştır?
a) 1921
b) 1924
c) 1936
d) 1961
e) 1982

5 1876 Kanun-ı Esâsi'si 1909-1918 yılları arasında kaç kez değişikliğe uğramıştır?
a) 5
b) 6
c) 7
d) 8
e) 9

6 1982 Anayasası'nın taslağı 12 Eylül askeri yönetiminin emriyle …..… tarafından hazırlanmıştır.
a) Kurucu Meclis
b) Senato
c) Danışma Meclisi
d) Yasama Kurulu
e) Yüce Divan

7 Sultan II. Abdülhamid; 1814, 1830 ve 1875 tarihli Fransız anayasalarını ilk Osmanlı anayasasına örnek olması amacıyla kime çevirtmiştir?
a) Mihtat Paşa
b) Ziya Paşa
c) Rüştü Paşa
d) Cevdet Paşa
e) Sait Paşa

8 İlk Osmanlı anayasasının hazırlık sürecinde Mithat Paşa'nın üzerinde çalıştığı anayasa taslağının adı neydi?
a) Ferman-ı Mahsusa
b) Kanun-ı Hümayun
c) Kanun-ı Cedid
d) Sened-i İttifak
e) Islahat Fermanı

9 İlk Osmanlı anayasasının taslağını hazırlamak üzere Sultan II. Abdülhamid'in emriyle kurulan Cemiyet-i Mahsusa'nın kaç üyesi vardı?
a) 25
b) 26
c) 27
d) 28
e) 29

10 1924 Anayasası'nın taslağında yer alan ve kadınlara oy hakkı veren "18 yaşını bitirmiş her Türk seçmendir" maddesi İkinci Meclis'te üçte iki çoğunluğu sağlayamadığından kabul edilmemiştir.
a) Doğru
b) Yanlış

GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ 1) a 2) c 3) d 4) e 5) a 6) a 7) d 8) c 9) e 10) b

Doğru cevaplayan olmamıştır.

BU NEDİR?

Ev hasretidir ismim
Sigara kutusudur cismim
Babam II. Harp'te esir
Somerset'tir yapım yerim

Geçen ayın çözümü:
Ünlü Fransız porselen ve eski eşya restoratörü Jean Farkas tarafından 1970'lerin başlarında üretilen "Sihirbaz Türk" isimli müzik otomatı.

Doğru cevaplayan olmamıştır.

GEÇEN AYIN KAZANANLARI:
Orhan Eren, Ayşe Ergün, Önder Aslan, Öner Bölükbaşı, Mehmet Kuşçu
Murat Akgöl, Buyçe Serim, Fatma Sarı, Tunç Öncelay, Mina Ada Türk

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	N	E	V	Z	A	T	T	A	N	D	O	Ğ	A	N	■	C	E	N	A	H
2	O	M	■	U	R	■	İ	D	A	R	İ	■	S	E	M	A	■	A	S	İ
3	S	İ	V	R	İ	A	L	A	N	■	D	R	A	K	U	L	A	■	U	S
4	T	R	E	N	■	T	M	■	S	P	İ	L	■	İ	R	İ	K	A	R	A
5	R	A	S	A	T	T	E	P	E	■	P	■	D	R	A	G	O	N	■	R
6	A	L	İ	■	T	A	N	■	N	A	U	R	U	■	N	U	R	■	E	L
7	D	İ	L	E	K	■	H	A	■	E	S	E	N	D	A	L	■	A	R	I
8	A	■	E	Ş	■	S	Ö	K	Ü	K	■	N	■	A	■	A	Y	N	■	K
9	M	E	■	A	Ş	İ	Y	A	N	■	İ	K	O	N	A	■	O	N	A	T
10	U	P	A	S	■	N	Ü	D	İ	Z	M	■	P	A	R	A	K	E	T	E
11	S	İ	M	■	K	E	K	■	T	A	■	İ	S	■	A	L	O	■	İ	P
12	■	T	A	S	I	M	■	R	E	Y	O	N	■	P	L	A	Z	A	■	E
13	C	O	N	K	B	A	Y	I	R	I	■	Ö	K	E	■	Y	U	K	İ	■
14	E	M	■	A	L	■	A	Z	■	F	E	N	İ	K	E	■	N	A	R	A
15	M	E	H	T	E	R	■	A	Ğ	■	N	Ü	M	İ	S	M	A	T	İ	K

Çinggis Han'ın yükselişi

Tâbiyet sembolü olarak Ong Han Toğrul'a "rehin" verilen genç Temucin, ilk yönetim deneyimlerini onun yanında kazanmıştı. Giderek geniş bir kitlenin güvenini kazanan Temücin, 1206'da yapılan kurultayda kendini Çinggis Han olarak ilan eder. Tek elden idare ve müthiş bir disiplin içinde oluşturduğu ordu ile de başarılı seferler yapar.

İSENBİKE TOGAN

İranlı tarihçi Atamelik Cüveyni, Çinggis Han'ı "cihangüşa" yani cihan fatihi olarak takdim etmişti. Genellikle tarihî bir şahsiyete karşı olumlu bir bakışımız varsa, ondan "cihangir" diye söz ederiz. Ama oraya nereden, nasıl gelmiştir, bu hususları pek düşünmeyiz.

Oysa ki Çinggis Han'la, babası onu 9 yaşında iken güvey hizmeti için dayılarına götürürken tanırışız. Yolda sonradan onun kayınpederi olacak Dey Seçen ile karşılaşırlar, o da onları kendi obasına davet eder ve kızı Börte'yi önerir. Babası oradan ayrılırken, oğlunun köpeklerden korktuğunu söyler ve onu dünürlerine emanet ederek gider. Zaman içinde baba Tatarlar tarafından öldürülür ve oğul Temücin kendi obalarına geri çağrılır.

O sıralarda Temücin'in ailesi 5. kuşaktan kardeş torunları oldukları Taiçiutlarla içiçe yaşamaktaydı. Taiçiutlar da Tatarlar gibi dağınık gruplar halinde idiler ve tek bir lidere bağlı değillerdi. Birçok liderleri vardı, bu tertip içinde de kimin başa geçeceği tartışılarak seçilirdi. Orada "kim başa geçsin" diye sorulur, çeşitli görüşler ileri sürülürdü; bazen de sonuç alamadan dağılmak zorunda kalırlardı. Kısacası bu dağınık Moğol grupları, liderlerini seçerken aralarından en cesur, kahraman ve güçlü olanda karar kılmak için uğraşıyordu. Güç etrafında odaklanıldığı için de, gücünü kaybeden destek bulamıyordu. Çinggis Han'ın babasının öldürülmesi ile benzer bir durum oluşmuş, herkes vebadan kaçar gibi onlardan uzaklaşıvermişti. O zamanlar Temücin denilen Çinggis Han, işte bu koşullar içinde büyümüştü.

Öte yandan içlerinde Türk unsurlarının yoğun olduğu gruplarda tek lider anlayışı görülüyor ve liderlik babadan oğula geçiyordu. İşte bunlardan Kereyid Hanı Toğrul da yanında, obasında ve otağında genç Temücin'i ve diğer bir beyoğlu Camuka'yı "rehin" olarak bulunduruyordu. O zamanlar tâbiyet sembolü olarak oğulları "rehin" (turğak) verme adeti vardı; bu oğullar da böylelikle bir bey, hükümdar yanında eğitim görmüş olurlardı. Genç Temücin de demek ki ilk yönetim deneyimlerini Ong Han Toğrul'un yanında almıştı. Babasının ölümü üzerine gelişen olaylarda da Temücin, Ong Han'a başvurmakla yeniden onun tâbiyetini kabul etmişti.

Artık Temücin 20 yaşlarındadır. Bu arada Ong Han'ın kendi kardeşleri ile başı derde girer oralardan ayrılıp Karahıtay memleketine doğru uzaklaşır. Ong Han'ın yokluğunda ise Temücin Çinli komutanlarla temasa geçerek, onlarla beraber Tatarlara karşı başarılı bir seferde bulunur ve babasının öcünü alır. Artık yıldızı parlamaya başlayan Temücin, Ong Han geri dönünce kendinde onunla müşterek iş yapacak gücü bulur ve "arabanın ikinci dingili de ben olayım" der. Bu ortaklıkla başarılı seferler yürütürler ve hakimiyet alanının çapını genişletmiş olurlar.

İşler bu minval üzerine ilerlerken, çocukluğu ve gençliğinden beri Temücin'in etrafında bulunan sadık yol arkadaşlarına (nökerler), beylerinden memnun olmayıp mensup bulundukları gruplardan kopanlar da katılır. Böylece oldukça geniş bir kitlenin güvenini kazanan Temücin, özellikle elde edilen kazanç, yani yağmadan elde edilen malları eşit olarak dağıtması ile ün yapmaya başlamıştır. Halbuki Ong Han Toğrul, kazancı kendi elinde ve ailesinde tutma eğiliminde idi.

Bu sıralarda Temücin ile Ong Han'ın arası, elde edilen kazancın nasıl dağıtılacağı ve üleşileceği konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık ile tamamen açılır. Ong Han'ın oğlu, durumun kendi aleyhinde geliştiğini görerek Temücin'i öldürme planları geliştirir. Ancak Ong Han'ın adamlarından iki kişinin gelip durumu Temücin'e haber vermeleri ile plan bozulur. İki taraf karşılaşır, Ong Han Toğrul ve oğlu yenilirler; Ong Han ölür, oğlu ise Tibet taraflarına kaçar. Bu arada tek başlı idare modeline karşı gelen dağınık grupların beyleri de başarısızlığa uğrar.

Sonuçta 1206'da yapılan kurultayda artık o kendini Çinggis Han olarak ilan eder. Tek elden idare ve müthiş bir disiplin içinde oluşturduğu ordu ile de başarılı seferler yapar. Artık seçim ve güçsüzü terketmek geride kalmıştır; bu orduda herkes kendi birliğine bağlı kalmak zorundadır. Çinggis Han'ın ölümünden sonra, Moğollar onun kendi yerine geçmesini önerdiği Ögedey Kağan'ı bile iki yılda seçerler. Bundan sonraki kağanlar ve hanlar hep kurultaylarda seçilmeye devam eder. Bu işler bazen kanlı olarak yürüse de seçim işinden vazgeçilmez.

EYLÜL SAYISI SAHADA!

www.fitboldergi.com

fitbol

METİN AYDOĞAN

PROF. DR. ZEKİ TEZ

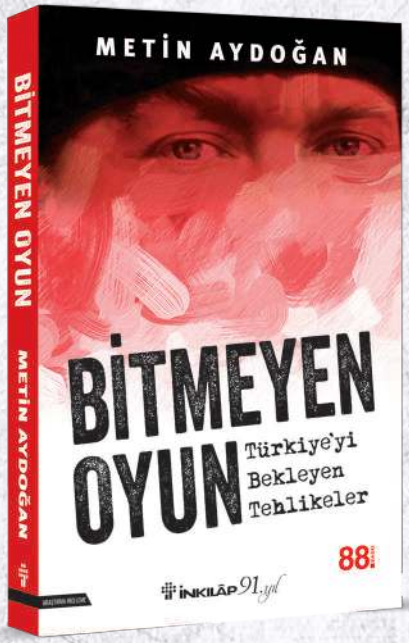

SİNAN MEYDAN

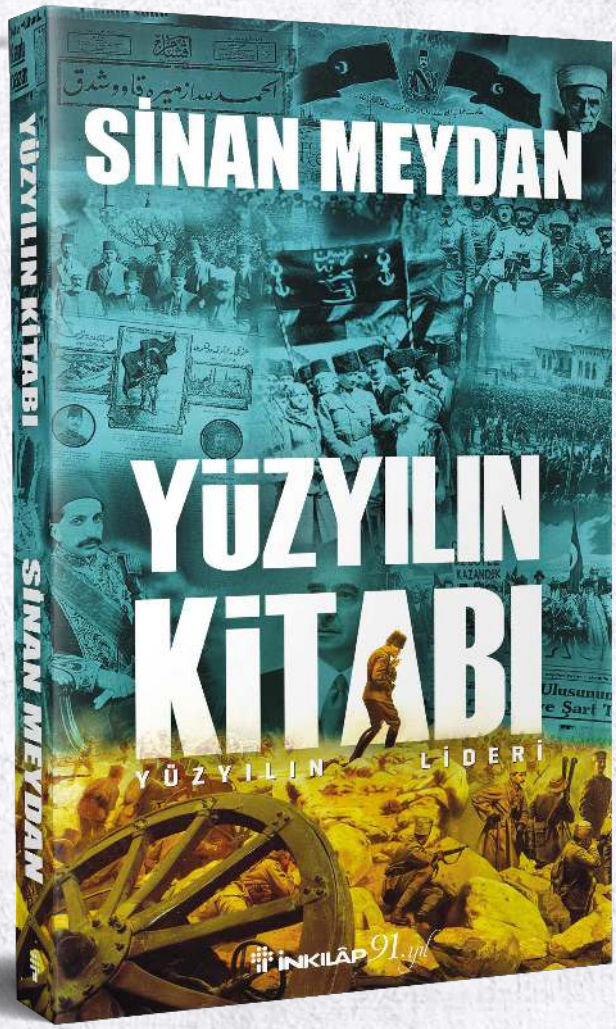

İNKILÂP 91.yıl

İSTANBUL / Merkez Yenibosna • İSTANBUL / Sanal Mağaza • İSTANBUL / Fatih Historia • İSTANBUL / Avcılar Pelican Mall • İSTANBUL / Levent Metrocity
İSTANBUL / Acarkent Coliseum • İSTANBUL / Bahçelievler Metroport • İSTANBUL / Beykent Perla Vista • İSTANBUL / Ataşehir Migros İSTANBUL / Cağaloğlu Sirkeci
İSTANBUL / İNKILAP KIDS Acarkent • ANKARA / Atlantis City Avm • İZMİR / Balçova • İZMİR / Çiğli • BURSA / Nilüfer

inkilap.com

/inkilapkitabevi /inkilapkitabevi /inkilapkitabevi